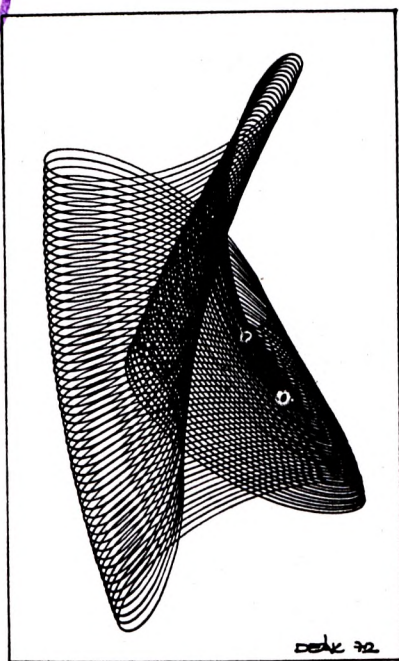

Bárányai művelődés

1972
JÚNIUS

2. SZÁM

BARANYAI MŰVELŐDÉS

A BARANYA MEGYE TANÁCSA VB
MŰVELŐDÉSÜGYI OSZTÁLYA KIADVÁNYA

A szerkesztőbizottság tagjai:
Bárdi László, Lippenszky István, Nágel Lajos, Pákolitz István, dr. Szántó Károly
Timár Irma, dr. Vargha Károly

Szerkesztő:
Antal Gyula

Címlaprajz:
Deák Zsuzsanna

A kiadásért felelős:
Bernics Ferenc,
a Művelődésügyi Osztály vezetője

Szerkesztőség:
Baranya megyei Tanács VB Művelődésügyi Osztálya
Pécs, Széchenyi tér 9. Tel.: 22-10

Megrendelhető a szerkesztőség címén

DR. SZÉKELY LAJOS

FELADATOK AZ ISKOLAI EGÉSZSÉGNEVELÉS TERÜLETÉN

A tudományok fejlődése és a technikai forradalom a tanulóifjúság egészségnevelésére vonatkozóan is új távlatokat nyit. A tudományos és technikai fejlődés, az automatizálás, az urbanizáció egyértelműen olyan testileg és szellemileg egészséges, szociális kapcsolataiban harmonikus ifjúságot igényel, amely a testi és mentális szempontból edzett, ellenálló, gyorsan adaptálható, a külső károsító hatásokat kompenzáló egészség birtokosa.

Az iskolai egészségnevelő munka jelenlegi helyzete

Az iskolai egészségnevelés jelenlegi helyzetét figyelembe véve, meg kell állapítani, hogy *nem készíti fel az iskola a padjaiban ülő tanulóifjúságot azokra a társadalmi követelményekre, amelyek az átalakuló munkafeltételekkel, szabadidő felhasználással kapcsolatosak.* Gondoljunk csupán arra az ellentmondásra, amely az automatizált, gépesített munkafeltételek és az iskolai kisipari jellegű politechnizáció között van. Az iskolai testnevelés nem tudja kielégíteni azt a társadalmi igényt, amely a szabadidő helyes eltöltésével kapcsolatosan a testedzésre, sportolásra, turisztikára ösztönözne. A testedző, egészségfejlesztő gyakorlatok helyett a hangsúly a sportteljesítmények fokozására, a versenyteljesítmények emelésére csúszott át.

Az iskolai egészségnevelés jelenlegi helyzetét jellemzi, hogy a tanulók egészségkultúrális ismeretei a tantervi követelményben már megközelítik ugyan a minimális szintet, ettől azonban *messze elmarad a tanulók tényleges egészségi magatartása.* Napjainkban az egészségi tudat és magatartás magas százaléku diszkrépanciájával kell számolnunk mind az általános higiénés, mind pedig a mentálhigiénés magatartást illetően.

Az iskola mint munkahely sem tölti be napjainkban azokat a feladatokat, amelyek az egészséges tanuláshoz, a helyes életrend alakításához, az egészségi jószokások meggyökereztetéséhez nélkülözhetetlenek. A váltott tanítási rendszer – elsősorban az alsótagozatos tanulók váltott rendszerű tanítása – fokozott idegrendszeri megterhelést jelent a tanulók számára. Sok, az iskola környezethigiénés tényezőitől, az oktatás módszereiből a követelés (feleltetés, visszakérdezés), az egész napos foglalkoztatás (napköziotthon) tényéből eredő túlterhelés. Hiányos az iskolák egészségügyi felszereltsége (nem kielégítő az egy főre eső berendezések száma) kevés a tanulók mozgáslehetősége (kicsi, poros udvarok, korszerűtlen vagy hiányzó tornatermek).

Feltűnően sok és emelkedő tendenciát mutat a tanuló-balesetek száma a tanítási órán kívül, de az iskolai kereten belül, vagy a tanulók szabadidején belül.

Jellemzi a jelenlegi helyzetet az iskola oktató-nevelő munkáját kiegészítő ifjúsági mozgalom, s ezen belül is elsősorban az *ifjúsági vöröskereszt tevékenysége*. Az ifjúsági vöröskereszt feladatai közül különösen jelentőséget kell tulajdonítani az életvédelem szempontjából az elsősegélynyújtásnak. Megállapítható, hogy az általános iskola 8. osztályának tantervi anyagából az elsősegélynyújtás azzal az indoklással maradt ki, hogy azt az ifjúsági vöröskereszt mozgalmában kell megvalósítani. Az ilyen szakpróbát tett tanulók száma viszont alig haladja meg a tanulóifjúság 10% -át.

A mozgalmi munka gyökerét jelenti az osztályonként emelkedő követelményt tartalmazó *próbáztatás*. Mind az úttörő, mind a KISZ-próbák tartalmaznak már egészségvédelmi követelményi anyagot. Ezek szakmai alátámasztottsága, egészségügyi dolgozók által történő oktatása, csakúgy mint az általános iskolai és középiskolai egészségtan oktatása egyes szakkérdéseknél – nem megoldott.

Az iskolai egészségnevelés tervezésénél figyelembe kell venni azt is, hogy a megváltozott követelményeknek megfelelő egészségnevelő feladatra a *pedagógusok nincsenek felkészítve*: sem az egyetem, sem a főiskola, sem a tanítóképző anyagában nem szerepel tantervi követelményként. Szükséges a pedagógusok folyamatos egészségnevelési továbbképzése, az új pedagógusok egészségnevelő alapképzése.

Az elmondottakat integránsan jellemzi, hogy a különböző iskolatípusokban tanuló fiatalok (általános gimnázium, technikum, szakközépiskola, szakmunkásképző iskola) *nem kapják meg az életkoruknak megfelelő egészségnevelési művelődési anyagot*. Minden iskolatípusban mást és mást tanítanak a biológia területéről, de nem adják meg az életkor egészséges életmódjához nélkülözhetetlen egészségügyi szaktudnivalókat.

Tartalmi változások az iskolai egészségnevelő munkában

Valamennyi nevelésméleti szakkönyv abból indul ki, hogy a szocialista pedagógia alapvető feladata a *gyermek személyiségének sokoldalú fejlesztése*. A gyermek sokoldalú fejlesztésének koncepciójában alapvető nevelési célkategória az *egészségnevelés*, szemben azzal a fogalommal, amely még napjainkban is a pedagógia szakirodalmában szerepel: a testi neveléssel. Az egészségnevelés *megalapozó* jellegű nevelési tevékenység, a nevelés egész folyamatában, mert az egészségnek az ontogenetikus fejlődés minden fázisában döntő jelentősége van a szervezet, a formáló személyiség szempontjából.

Ez a pedagógiai koncepció *alapvető szemléleti és tartalmi változást jelent* az oktató-nevelő munkában, bármely intézménytípusban folyjék is a nevelőmunka.

A *Nevelési Terv követelményrendszere szorul elsősorban revízióra* az egészségnevelés szempontjából. A Nevelési Terv teljes átdolgozásáig is meg kell valósítani az egészségnevelés modern értelmezésének megfelelő *új normatívák* kidolgozását, és a követelményrendszerbe történő beállítását. Az egészséges életmód, az edzés, a mentális egészség óvásának szabályait különböző mélységi szinten kell megragadni és a gyakorlati nevelő munka számára alkalmazhatóvá tenni. Összegyűjtésre várnak azok a normatív tartalmi elemek, amelyek a modern medicina és a viselkedéssel foglalkozó pszichológia és szociológia területéről diffundálnak az egészségnevelésbe. Megfogalmazásra várnak azok a specifikus viselkedési szabályok, amelyek a modern élet

területén a mindjobban automatizálódó munkakörülmények között csakúgy, mint az iskolai élet körülményei között az egészség megőrzését, megerősítését, regenerálódását biztosítják. Miután a normatívák zömmel az orvostudományokból kerülnek át a pedagógiába, ezek explicitebb és részletesebb megfogalmazása nélkülözhetetlenné és sürgetővé válik. Ez az egészségügyi dolgozók, pszichológusok és pedagógusok közös feladata.

Külön kérdésként kell kezelni a tanulók *szabadidejének egészséges felhasználásával* kapcsolatos kérdést. Az eddigi felmérések mutatják, hogy általános- és középiskolás tanulóinknál a szabadidő felhasználása a passzív, mozgásszegény tétlenség irányába tolódik el, illetve az intellektuális szórakozás-művelődés került túlsúlyba. Napjainkban egy általános iskolás tanuló – ha tv-készülékük van – egyetlen tanításmentes napon 3,2 órát tölt a tv-készülék előtt és egy egyetemi felvételre számottartó 4. gimnazista fiatal heti 72 órát tölt el intenzív munkával: tanulással.

A tanulók elfoglaltságának napi időtartama:

Tv-nézés	2,8–3,0 óra	2,3–2,5 óra
Játék	2,1–2,2 óra	1,9–2,1 óra
Tanulás	1,7–1,8 óra	1,6–1,7 óra
Olvasás	1,6–1,7 óra	1,5–1,6 óra

Nincsenek kidolgozva azok az egészségvédelmi normák, módozatok, amelyeket a fiatalságnak ajánlani lehetne. Hiányoznak a mozgalom (úttörő, KISZ) megfelelő lehetőségei, a szabadidő helyes kitöltésére. Mind a mai napig nem tudunk az aktív pihenésre mozgalmat indítani (mint pl. az NDK-ban „Lauf dich gesund!”), nincs olyan elegendő sportlétesítmény, amely a szabad és felüdülést és nem a versenyszerű sportolást célozná.

Tartalmi változtatásokat kell elérni a tantervi követelményekben és a közölt egészségügyi információkban is. A jelenlegi tankönyvek túlzott intellektualizációja a biológiai és egészségügyi tematikában is felfedezhető. Az általános iskolai ember-tani, egészség-tani anyag főleg anatómiai ismeretek közlésére szorítkozik, az élet különböző vonatkozásaiban való felhasználását, alkalmazásának módszereit csak alacsony százalékban tartalmazza. Több tankönyv elavult, nem egyszer téves egészségkultúrális művelődési anyagot közöl.

A nem kielégítő információ mellett napjainkban nem valósult meg meg a *tantervi integráció* a tanuló- és az egész társadalom – egészségére vonatkoztatva. Az egyes szaktárgyak a szakmai körükbe eső és egészségvédelmi vonatkozású tananyagokban nem tesznek említést az egészségvédelemről. Ennek pótlása az egyes szaktárgyak tankönyvi és tantervi anyagának integrációs szempontból történő revíziójával oldható meg. Valamennyi szaktárgy keretében közölni kell az odavágó egészségvédelmi ismeretanyagot is.

A tantervi anyagból jelenleg hiányzik az *elsősegélynyújtás oktatása*. Ennek rendszeres és módszeres oktatásáról úgy kell gondoskodni, hogy az iskola nyugodtan bízassa az egyes tanulókra az emberi élet megmentését. Ami ma iskoláinkban az elsősegélynyújtás területén „eredményként” elkönnyvelhető, az közelebb áll a játékhoz, mint a modern és hatékony életmentéshez. Megvalósítása, eredményessége az oktatási és egészségügyi szervek összefogásának eredményéből származhat csupán, hiszen jól kiképzett (mentők által vezetett tanfolyamon képezett) elsősegélynyújtó oktatóval az iskolákban nem rendelkezünk.

1. *Funkcionális változás az iskolai egészségnevelő munkában*

Az iskola életének nem csupán tartalmi anyagát, de funkcióját is át kell alakítani a mind jelentősebben jelentkező társadalmi igénynek megfelelően. Jelenleg az egészségnevelés számára kettős út nyílik a művelődési hálózat keretében: az egyik az iskolai egészségnevelés, a másik a népművelés (a könyvtárak) keretében folyó felvilágosító-ismeretterjesztő tevékenység.

Jelenleg különösen a vidéki viszonylatban jelent ez a kettészakítottság hátrányt. El kell érünk, hogy az *iskola ne csak tanintézmény legyen, hanem komplex nevelési intézménnyé váljék*. Az iskolának és a népművelési akciónak, közte az egészségnevelés felnőttek közötti művelésének is, egymást ki kell egészítenie. A robbanásszerűen fejlődő tudományos előrehaladásban permanens oktatásra és nevelésre van szükség. Ezt figyelembe véve az iskolán belül az ifjúsági mozgalmak is, elsősorban az ifjúsági vöröskeresztnak mind nagyobb jelentősége lesz. A Magyar Úttörők Szövetsége a következő esztendőekben céljaul tűzte ki, hogy *az iskola a gyermekek otthonává is váljék*. Ebben a mozgalomban alapvető célkitűzés az, hogy az oktatás mellett a szabadidőben történő művelés-nevelés funkcióját is ellássa az iskola, mint intézmény. Az egésznapos iskolai foglalkoztatás jó lehetőség, benne az egészséges életmódra nevelés alapvető tudnivalói: a mozgásos, sportjellegű gyermek-foglalkoztatás, kulturális munka, tanfolyam-jellegű egészségügyi kiképzés és egyebek.

Az iskolai egészségnevelő munka ilyen funkcionális változása szükségessé teszi, hogy megfelelően képzett egészségnevelő szakemberek, laikus – de jól képzett – aktivisták, vöröskeresztesek szervezzék az iskolai egészségnevelő munka tanításon kívüli részét.

A távlati feladatok anyagi kibátásai

Figyelembe véve, hogy az iskolaépületek jelentős százaléka még régi épület, szükséges a legalapvetőbb egészségügyi felszerelések betervezése. Az iskolák egészségügyi tárgyú felszerelésének alapvető kellekeit az iskolaegészségügyi és közegészségügyi szakszolgálattal egyetértésben kell összeállítani és járasi, valamint megyei szinten az iskolák állapotának megfelelően biztosítani a minimális egészségügyi tárgyú feltételeket. A Vöröskereszt erre már tett kezdeményezést és ennek nyomán már több járás készített olyan pénzügyi tervet, amelyben az iskolák alapvető higiénés felszerelése, így a megfelelő ivóvízellátás, kézmosási lehetőség, WC-használat, fürdési lehetőség, iskolaorvosi vizsgáló, stb. biztosítva lesznek.

Mind a régi, mind az új iskolaépületek *belső berendezését* szükséges felülvizsgálni, mert a tanulók nem a testméreteiknek megfelelő bútorzatot használják, alkalmatlan méretű padokban ülnek, nem megfelelő méretű szerszámokat használnak stb. Mindezek elősegítik a tanulók túlterhelését, egyoldalú megterhelését és mentálhigiénés problémát okoznak.

Szükséges, hogy valamennyi iskola mellett *tornaterem* létesüljön alapvető test-edzési felszerelésekkel. A régi épületekben tanterem felszabadítással, átalakítással lehet megoldani e problémát. Szükséges, hogy *ne csak a tanítás idejére, de szabadidőben sportszerű testedzésre, testnevelő tanár melletti felügyelettel aktív pihenés céljára is az ifjúság rendelkezésére álljanak a tornatermek*.

Az új iskolaépületek tervezésénél figyelembe kell venni, hogy a szabadidő eltöltéséhez megfelelő kulturális létesítmény, az ifjúsági mozgalmak számára klub-termek álljanak rendelkezésre. Ha az iskolát a távlati tervben kulturális centrumként képzel-

jük el, úgy az egészségnevelés céljára is megfelelő kabinetszobára, könyvtárfelszerelésre, kiállítási lehetőségre és laboratóriumi felszerelésre van szükség. Mindezt az általános népművelési-kulturális intézmény keretében, annak szerves részeként kell kialakítani.

Megoldásra vár a *napközis-otthonok anyagi felszereltsége*, amely a jelenlegi monoton, érzelmileg sivár helyzetet megszünteti és lehetőséget nyújt a gyermekeknek megfelelő szobai játéokra, klubszerű foglalkozásra, a kisebb gyermekek részére az ebéd utáni pihenésre. Az egészségnevelő eljárás teljességében hatástalan marad a napközi otthonok jelenlegi kedvezőtlen tárgyi körülményei miatt.

A tervbe vett egészségnevelési akciók tartalmi változtatásának alapja a *jelenlegi tankönyvek revíziója*, nemcsak a biológiai tantárgyak köréből, hanem – a tantervi integráció figyelembevételével – valamennyi tankönyvnl. Szükséges, hogy a tankönyvek új kiadásaiiban – valamennyi tantárgy keretében – az egészséges életmódra nevelés, a szabadidő helyes felhasználása, a mentálhigiénés kérdések egyéb részletei, továbbá a balesetmegelőzés megfelelő súlyt kapjon.

Szükségesnek látszik *egészségnevelői módszertani kézikönyvek* kiadása az óvónők, alsótagozatos nevelők, felsőtagozatos pedagógusok, középiskolai tanárok és szakmunkásoktatók részére. Az 1969. évi szakmunkástörvény végrehajtási utasítása kimondja, hogy az egészségügyi dolgozók irányításával a szakmunkástanulókat az egészséges életmódra és az elsősegélynyújtásra a tanórák keretében a szaktanárok, a szakmai gyakorlat keretében a szakoktatók készítik fel. Az egészségnevelési ismereteket a végrehajtási utasítás szerint a *nevelőknek és oktatóknak el kell sajátítaniuk*, ehhez azonban a szükséges kézikönyvekkel nem rendelkeznek.

A családok funkcionális szerkezeti átalakulása az oktató-nevelő intézmények feladatává teszi mindinkább a *tanulók egészséges, komplettált táplálkozásának biztosítását is*. A napköziotthonos élelmezési eljárás mellett biztosítani kell, hogy a tanulók a tízórai, illetve az uzsonna alkalmával tejet, fehérjében gazdag tízórait, értékes üdítőitalokat kapjanak. Megszervezésre vár az iskolai tej-akció, az iskolai büférendszer kialakítása a belkereskedelmi hálózattal karöltve.

Az egészségnevelés speciális feladatainak ellátásához biztosítani kell, hogy megfelelő *szakszervezés* (pl. a modern és hatékony életmentéshez szükséges gyakorlóeszközök, ambu-babák, stb.) továbbá egészségnevelési szakkörök részére *szakkörvezetői óradíjak* kerüljenek betervezésre.

Az egészségnevelés személyi feltételeinek ellátása

A hatékony egészségnevelő munka jól felkészített egészségnevelőket igényel. Ennek megvalósítása érdekében valamennyi pedagógusképző intézményben (nemcsak a M. M. felügyelete alá tartozó oktató-nevelő intézményekben) *egészségnevelés c. tantárgyat* kell beállítani, amelynek keretében két-féléves elmélet és egy-féléves gyakorlati praktikum keretében sajátítják el a gyermekkel foglalkozó nevelők a legszükségesebb egészségvédelmi, iskolaegészségügyi, közegészségügyi, járványügyi, mentálhigiénés tennivalókat.

A gyermek sokoldalú felkészítése során támasztott, fokozott igény nélkülözhetetlenné teszi, hogy valamennyi iskolában egészségügyi felelős pedagógust állítsunk be, akiknek feladata a tanulók egészségnevelésének pedagógiai irányítása, az egészségügyi szakszolgálattal történő kapcsolat fenntartása, a kapott szakmai instrukciók iskolán belüli megvalósítása stb.

Az egészségügyi felelős nevelő részére az úttörővezetőkhöz hasonlóan órakedvezményt vagy szakköri díjat kellene biztosítani. Az egészségügyi felelősnek, akik

egyben a VK tanárelnök funkcióját is ellátják, rendtartásilag biztosítani kell az iskola keretein belüli intézkedési területét, meg kell határozni helyét az iskola tanácsában, az igazgatói tanácsban és a balesetvédelmi felügyelők mintájára – az egészségügyi szervek felügyelete mellett – intézkedési jogkörrel kell felruházni.

Elsősorban a nagyobb nevelő-oktató intézményekben iskolapszichológusok beállítása látszik szükségesnek. A tanulók fokozott megterhelésével járó mentálhigiénés veszélyeztetettség, a pszichés oldalról adódó hibák és rendellenességek korrekciója, továbbá a gyermek- és ifjúságvédelmi problémát okozó gyermekek gondozása fontos mentálhigiéniai megelőző funkciót tölt be. Hasonló feladatok megoldása céljából szükséges kiszélesíteni a nevelési tanácsadók hálózatát úgy, hogy az a szocialista egészségügy ismerveinek megfelelően a hozzáférhetőség elvét mindjobban betöltse.

Nem elégedhetünk meg ugyanis csupán megyeszékhelyi vagy járási tanácsadók felállításával, hanem ezen belül alkotott körzetekben szükséges a hálózat kiépítése.

Az eddig elvégzett kísérletek eredményessége alapján szükségessé válik a fejlődésben lassabban előrehaladó, retardált gyermekek oktatására és nevelésére *kislétszámú osztályok* (speciális osztályok) nyitása az általános iskola alsó- és felsőtagozata mellett. Ezek az osztályok, elsősorban az első osztályok a lassabban iskolaéretté váló gyermekek testi-lelki fogyatékoságait jobban képesek korrigálni.

Mindezek természetesen megfelelően képzett nevelőszemélyzetet igényelnek. Tény, hogy hazánkban jelenleg nem folyik ilyen normál-pedagógiai feladatra előkészítő, mégis speciálisnak mondható képzés.

Egyetemeken a szaktanár-képzésben *csak a pedagógiai tanszakosoknak* az anyagában szerepel az iskolaegészségtan. Szükséges, hogy valamennyi szakú nevelő tanár a kötelező pedagógiai kollégium keretében részese legyen az egészségnevelési alapvető kiképzésben.

Az életmentés szakszerű oktatására a mentőszolgálat által kiképzett és vizsgázott nevelőgárdát kell felhasználni. Miután eddig ilyen rendszeres képzés nem folyt a nevelők között, szükséges az elsősegélynyújtás továbbképzés-szerű (tanfolyam-rendszerű) oktatása. Csak ezúton képzelhető el, hogy a különböző iskolatípusokban tanuló fiatalok ténylegesen képesek lesznek a különböző élethelyzetekben a munkahelyen vagy másutt a hatékony életmentésre.

DR. ZUKOVITS IMRE

AZ ISKOLAI OKTATÁS GONDOLKODÁSLÉLEKTANI VONATKOZÁSAI

A korszerű alpműveltség nélkülözhetetlen feltétele, hogy tanulóinknak pontos és helyes ismereteik legyenek a természetben és a társadalomban végbemenő jelenségekről, azokban megnyilvánuló törvényszerűségekről, és ismerjék a jelenségeknek és a törvényszerűségeknek a termelésben való alkalmazási lehetőségeit.

A tartalmilag és terjedelmileg is pontos fogalmak kialakítása, a kvalitatív és kvantitatív összefüggések megértése csak úgy lehetséges, ha oktatásunkban a helyes és pontos megfigyelésre, a lényeges és lényegtelen jelenségek megkülönböztetésére neveljük tanulóinkat. Olyan gondolkodási, kutatási, vizsgálódási képességeket kell kialakítanunk növendékeinkben, amelyek széles alapot biztosítanak a dialektikus gondolkodás számára.

Az iskolai oktató munka részletesebb megfigyelése alapján állíthatom, hogy a tanulóknál tapasztalható hiányosságok: az alapfogalmak bizonytalan ismerete, az összefüggések elmosódottsága, az ismeretek gyakorlati alkalmazási készségének kialakulatlansága stb. általában annak a következménye, hogy az órákra való felkészüléskor sok esetben *csak a tartalmi vonatkozásokat tanulmányozzuk*. Az órák didaktikailag helyes felépítésével, a célszerű oktatási módszerek gondos kiválasztásával már kevesebbet törődünk.

A tanítási ora gondolkodási folyamatának, és az *órán alkalmazandó gondolkodási és logikai műveleteknek a tervezésével pedig alig foglalkozunk*.

Ezért fordul elő sok esetben, hogy nem törekszünk kellő mértékben a különböző fogalmak pontos elkülönítésére, meghatározására, és az átmenetek, az összefüggések gondos feltárására.

Bár sokat beszéltünk róla, sokszor bíraltuk, ennek ellenére az órákon még mindig sok a nevelői közlés. Így a tanulók nem a saját maguk által is elvégzett gondolkodási műveletek útján, alkotó módon sajátítják el a különböző fogalmakat, törvényszerűségeket.

Általánosan ismert követelmény, hogy a fogalmak kialakítása csak a tények és az általánosítások rendszerében valósulhat meg.

A különböző jelenségek megismertetéséhez, a fogalmak helyes kialakításához szinte elengedhetetlenül szükség van a *valóságban* keresztül történő megközelítésre.

Ha csak lehetséges, előbb a *valóságban*, – a természetben, a termelésben, a mindennapi életben – *figyeltesse meg a jelenségeket, majd sokoldalú szemléltetéssel*, a különböző kísérletek stb. bemutatásával, azoknak *részletes elemzésével teremtsük meg az alapot az általánosításhoz*.

A szemléleti alap mellőzése igen megnehezíti az oktatásban a világos és pontos fogalomalkotást. Az előzőekben említett hiányosságoknak a következménye, hogy

a tanulók tényleges tudásszintje sok esetben elmarad a tantervi követelményektől. Főleg a gondolkodási folyamatok tervszerűtlensége, az összefüggések sokoldalú kiemelésének a hiánya és a nem megfelelő módszerek alkalmazása az oka növen-
deikünk különböző tudásbeli hiányosságainak.

Ezért egész oktatásunkban sürgős feladatként jelentkezik:

- a) *A szemléletes oktatás általános megvalósítása.*
- b) *Olyan oktatási módszerek alkalmazása, amelyek maximálisan lehetővé teszik, illetve biztosítják a tanulók aktivitását.*
- c) *A tanítási órák olyan tervezése a nevelők részéről, amelyben a tartalmi elgondolások mellett részletesen szerepelnek a pszichológiai és a módszertani vonatkozások is.*

Oktató-nevelő munkánk hatékonyabbá tétele tehát szükségessé, sőt nélkülözhetetlenné teszi, hogy a tanítási órákra való felkészüléskor a didaktikai, metodikai vonatkozások áttekintésén kívül elkészítsük az oktatási folyamat gondolkodási és logikai műveleteinek tervét is.

Ezt a feladatot azonban csak úgy tudjuk eredményesen megoldani, ha tájékoztak vagyunk a gondolkodáslélektan területén is.

A tájékozódás megkönnyítése, segítése érdekében szeretnék a továbbiakban a gondolkodáslélektan igen fontos részével, a *gondolkodás fogalmával, fajtáival és a gondolkodás formai-műveleti oldalával foglalkozni.*

1. *A gondolkodás fogalma*

A gondolkodásra vonatkozóan igen sokféle, változatos, sokszor egymásnak ellentmondó nézettel találkozhatunk.

Vannak, akik *a gondolkodást csak mint megértést, vagy csak mint feladatmegoldást értelmezik.* Vannak hívei annak az elgondolásnak is, hogy a gondolkodás lényegében „irányított asszociáció”.

A gondolkodással kapcsolatban sokan csak a tudatban lejátszódó műveleteket vizsgálják és tartják fontosnak; a realitás kutatók a gondolkodásnak a valóságot visszatükröző tartalmát is figyelembe veszik.

A gondolkodás tartalma vonatkozásában a polgári irányzatok hívei is elismerik, hogy a gondolkodás nem egyenlő a képszerű megismeréssel, hanem egyúttal az összefüggések, vonatkozások felismerését is tartalmazza.

Ezt a gondolatot fogalmazza meg például Wenzl is: „A gondolkodás jelentések, vonatkozások, összefüggések megragadása”. Ebben a meghatározásban a lényeges jegyek közül azonban csak egy szerepel. A valóság és a gondolkodás közötti viszonyra való utalás teljesen hiányzik, nincs szó a gondolkodás lefolyásának módjáról és jellegéről.

A nézetek egy nagy csoportjának az a jellemzője, hogy a gondolkodást csak mint problémamegoldást tekinti.

A tágabb értelmezés hívei a gondolkodást az „*intelligencia*” fogalmában oldják fel.

Stern szerint az intelligencia lényege az új helyzetekhez való alkalmazkodás. Ezt a gondolatot Claparède a következőképpen határozta meg: „Az a képesség, amely lehetővé teszi az új helyzetekhez való alkalmazkodást” – jelenti tulajdonképpen az intelligenciát. Az értelem szerinte csak akkor lép működésbe, ha az ösztön és a megszokás mint egyszerű alkalmazkodási eszközök hiányoznak.

Piaget véleménye szerint is az értelem lényege az *alkalmazkodás*, ami *nem más, mint az asszimiláció*, (a külvilág szubjektív megragadása) és az *akkomodáció* (a szubjektív székemák külvilághoz alkalmazásának) *egyensúlya*.

Ezekkel a véleményekkel nem értbettiünk egyet.

A gondolkodás az észleléstől és az emlékezéstől eltérően új feladatokat old meg. *Erre mutat rá Rubinstein: „A gondolkodás lényegénél fogva megismerés, amely az ember előtt felmerülő problémák, vagy feladatok megoldásához vezet.”*

A gondolkodás nem azonos tehát az „intelligencia” fogalmával.

A gondolkodás lényeges jegyei közé tartozik a *megismerés szintje* is. A gondolkodás elemi szintjét az egyszerű manipulálással végrehajtott cselekvés jelenti. Az emberi gondolkodás azonban már az elemi szinten is minőségileg különbözik az állati értelmességtől. Az ember a gondolkodás útján képes egy magasabb szintre, a megismerés elvont, fogalmi szintjére felemelkedni.

A mi értelmezésünk szerint a gondolkodás:

„... a valóságnak az emberi agyban való elvont tükrözése, mely a szó segítségével és a meglévő ismeretanyag közvetítésével megy végbe...” (Rubinstein)

A gondolkodás elvont, tükröző jellegének alapja a *szó*, illetve a *fogalom*, vagyis a második jelzőrendszeren alapuló beszéd és fogalomrendszer.

Az *általánosított* és az *elvont* visszatükrözés mellett külön kiemeljük és lényeges jegynek tartjuk a gondolkodás aktív jellegét, ami különösen a feladatmegoldó gondolkodásban nyilvánul meg.

2. A gondolkodás fajtái

A tanulmány további részében közlendő egyes megállapítások egységes értelmezése érdekében szükséges, hogy a gondolkodás fajtáival kapcsolatos legfontosabb kérdéseket röviden érintsem.

Az egyes szerzők műveinek tanulmányozásakor ellentmondó véleményekkel találkozhatunk.

Pl. *Harriman* a következő gondolkodási fajtákat különbözteti meg:

1. teremtő képzelet
2. autisztikus gondolkodás (az öntudatlan motívumoktól irányított szabad asszociációk)
3. reflektív gondolkodás

Russel: korunk ismert filozófusa a következő felosztást alkalmazza:

1. perceptív gondolkodás
2. asszociatív gondolkodás
3. induktív-deduktív fogalomalkotó gondolkodás
4. problémamegoldó gondolkodás
5. kritikai gondolkodás
6. alkotó (creative) gondolkodás

Ebben a felosztásban az 1. és 2. fajta elemi szintjét képezi a gondolkodásnak. Tehát a gondolkodási folyamatban mint külön fajtákat felsorolni nem szükséges. Hasonlóan nem képez külön fajtát a kritikai és az alkotó gondolkodás sem. A kritikai gondolkodás egyaránt szerepel a fogalomalkotó és a problémamegoldó gondolkodásban is. Nem képezhet külön fajtát az alkotó gondolkodás, mert az *igazi gondolkodás* minden esetben *alkotó jellegű*.

Tebát alapvetően két gondolkodási fajtát különböztethetünk meg:

- a) Induktív-deduktív fogalomalkotó és a
- b) Problémamegoldó gondolkodást.

Az induktív-deduktív fogalomalkotó gondolkodás helyett egyes szerzők célszerűbbnek tartják a *megértő gondolkodás* elnevezést, vagyis a *megértést*.

A *megértés*: a dolgok lényegének és az alapvető összefüggéseknek a feltárását jelenti a meglévő ismeretek felhasználásával. „A megértésben megmutatkozik a gondolkodás mozgása, a dolgok lényege és összefüggései felé. A megértés feltételezi a gondolkodást, ez viszont magában foglalja a megértést.” (Lénárd) A megértést tehát elsősorban a már ismert dolgok és fogalmak viszonyainak, lényegének és kapcsolatának felderítése, tisztázása jellemzi.

A *problémamegoldás* jellemzője a kutatás, az ismeretlent feltáró, újat kereső, kutató gondolkodás.

Természetesen a kétféle gondolkodási fajta a gondolkodási folyamatokban nem különíthető el mereven egymástól, kölcsönösen kapcsolatban vannak és kiegészítik egymást.

3. A gondolkodási folyamatok pszichológiai és logikai vonatkozásai:

Az iskolai oktató munkában alapvető fontosságú a gondolkodási folyamatok pszichológiai és logikai vonatkozásainak feltárása és azoknak a megfelelő alkalmazása.

Nem tisztázott még egészen az a kérdés, hogy a gondolkodási folyamatokban a logikának és a logikai szempontoknak milyen szerepe és jelentősége van.

A kutatók egy része a gondolkodási folyamatokat csak logikai szempontból vizsgálta. – Pl. a würzburgi iskola tagjai, az alaklélektanosok stb. – Konkrét oktatás-lélektani vizsgálatok azonban azt mutatják, hogy a gondolkodási folyamatok nem követik tisztán a formális logika törvényeit.

A logikai mozzanatok helyét és szerepét helyesen állapítja meg a gondolkodási folyamatokban Lénárd Ferenc:

„A gondolkodási folyamat magában foglalja az egyénben végbemenő teljes gondolkodási folyamatot kerülő útjaival, tévedéseivel együtt. Ebből a folyamatból utólagosan kiemelhetjük azokat a fázisokat, amelyek törés nélkül a megoldáshoz vezetnek. Az így kiemelt fázisok adják a gondolatmenetet. Ezek a gondolkodási folyamat logikai mozzanatai és a logikai szempontú vizsgálódásnál ezeket tanulmányozzuk.”

A logikai mozzanatok tehát benne vannak a tényleges gondolkodási folyamatban. A gondolkodási folyamat azonban lényegesen változatosabb, gazdagabb, de ugyanakkor elmosódottabb és homályosabb is, mint a csupán logikai mozzanatokot kiemelő gondolatmenet.

A gondolkodási folyamatokban általában kerülők útján jutunk el a problémák megoldásához.

Kedvezőbb a helyzet az oktatás keretei között végzett gondolkodási folyamatoknál. A nevelő vezető szerepe és a tárgy logikája lehetővé teszi, hogy az oktatási folyamatban a pszichológiai és logikai menet közel kerüljön egymáshoz. Az oktatás során végzett gondolkodási folyamatokban a gondolkodási műveletek mellett már határozott szerephez jutnak a logikai műveletek is.

4. A gondolkodási műveletekkel kapcsolatos elvi problémák:

A gondolkodás folyamatában, különösen a feladatmegoldó gondolkodásban, jól elkülöníthető egységeket, *gondolkodási fázisokat* ismerhetünk fel.

A fázisokon belül további egységeket lehet elkülöníteni, ezeket tekinthetjük a *gondolkodási műveleteknek*. A gondolkodási műveletek a gondolkodási folyamat legkisebb, dinamikus, vagyis még mozgásban lévő egységei.

Felvetődik a kérdés: a fázisok, mozzanatok és a műveletek közötti különbség csak a gondolkodási szakaszok közötti mennyiségi különbséget jelenti-e? A válasz nemleges, mert azt is figyelembe kell vennünk, hogy a *fázis* csak a megoldás szempontjából tagolja egységekre a gondolkodási folyamatot, a *művelet* már a konkrét tartalmat is figyelembe véve előbbre viszi magát a gondolkodás folyamatát is.

Rubinstem erősen hangsúlyozza a műveletek fontosságát a gondolkodásban, de ugyanakkor hangsúlyozza azt is, hogy a *gondolkodást semmiképpen sem tekinthetjük a gondolkodási műveletek összegezésének*.

„... nem a műveletek szülik a gondolkodást, hanem a gondolkodási folyamat szüli a műveleteket.” (Rubinstem)

Ezek után felvetődik annak a szükségessége, hogy *egyértelműen értelmezzük a gondolkodási műveletek fajtáit, valamint a gondolkodási és a logikai műveletek közötti viszonyt*. Csak ebben az esetben lehet az egyes vizsgálatokkal és kutatásokkal kapcsolatosan világos és egységes megállapításokat leszűrni. A feladat megoldása még előttünk áll; ennek igazolására a hazai szakirodalom alapján két eltérő nézetet idézek:

Lénárd tíz alapvető és öt összetett gondolkodási műveletet különít el. Ezek a következők:

A) Alapvető műveletek:

1. analízis
2. szintézis
3. absztrahálás
4. összehasonlítás
5. összefüggések felfogása
6. összefüggések kiegészítése
7. általánosítás
8. konkretizálás
9. rendezés
10. analógia

B) Összetett műveletek:

1. többszörös összefüggések felismerése
2. lényeg kiemelése
3. a tárgy többoldalú felfogása
4. a tárgy fejlődésbeli felfogása
5. az átvitel (transzfer)

Ezzel szemben *Kelemen László* „A 10–14 éves tanulók tudásszintje és gondolkodása” – Akadémiai Kiadó, 1963. – című művében a gondolkodási műveleteket a következőképpen csoportosította:

Műveletek	Struktúrák	Kategóriák
1. Analízis-szintézis	egész-rész	–
2. Összehasonlítás	azonos-különböző	–
3. Generalizálás-specializálás	általános-egyes	–
4. Absztrakció-konkretizáció	konkrét-absztrakt	–
5. Összefüggés-felismerés- ítéletalkotás	reláció	ítélet
6. Következtetési műveletek	alap-követelmény	következtetési formák
7. Rendezés, osztályozás, rendszerezés	osztály	felosztás, rendszer
8. Lényegkiemelés, fogalomalkotás, törvényalkotás, elméletalkotás	jelenség-lényeg-esetleges- szükségyszerű	meghatározás, törvény, elmélet

Kelemen László az első négy műveletet kimondottan gondolkodási műveletnek tekinti és felsorolja a műveleteknek megfelelő kategóriákat is; vagyis azokat az összefüggéseket, amelyek a gondolkodási műveletnek az alapját képezik.

Az 5–8. pontban felsorolt műveleteknél a gondolkodási és a logikai műveletek általában összefonódtak. A műveletek legtöbbször mint gondolkodási műveletek jelennek meg a gondolkodási folyamatokban. Sok esetben azonban ezekre a műveletekre a logikai formáknak határozottan szabályozó szerepük van; ilyen esetekben logikai műveletekről is lehet beszélni.

A táblázat első oszlopa tehát a gondolkodási és a logikai műveleteket, a második a valóság és a gondolkodás alapkategóriáit, a harmadik pedig a logikai formákat, struktúrákat tartalmazza.

Összefoglalva az előzőekben elmondottakat:

1. A gondolkodást, mint az objektív valóságnak az emberi agyban való elvont tükrözését értelmezzük, amely a szó segítségével és a meglévő ismeretanyag közvetítésével megy végbe.

A gondolkodás tehát a valóság közvetett és általánosított megismerése.

2. Alapvetően két gondolkodási fajtát különböztethetünk meg:

a) *a fogalomalkotó,*

b) *a problémamegoldó gondolkodást.*

A megértést: főleg a már ismert dolgok és fogalmak viszonyainak, lényegének és kapcsolatának felderítése, tisztázása jellemzi.

A problémamegoldás jellemzője: a kutatás az ismeretlent feltáró, újat kereső gondolkodás.

Az elvi összefüggések áttekintése után felhasználási, szemléltetési példaként, továbbá gondolatébresztésül, egy konkrét tanítási óra gondolkodási és logikai mozzanatainak tervét ismertetem:

A tanítási óra terve

Tantárgy: fizika 8. o.

Tanítási anyag: az ellenállások kapcsolása, soros kapcsolás.

1. fázis (mozzanat):

A bázi feladat példájának ellenőrzése; a megoldás során alkalmazott gondolkodási és logikai műveletek megismerése.

Módszer: beszélgetés; közös minőségi ellenőrzés.

2. fázis:

Egyéni számonkérés. A tanuló megértési szintjének összehasonlítása a tantervi követelményekkel.

Módszer: az ismeretek ellenőrzése, értékelése a tanuló önálló beszámolója alapján.

3. fázis:

Kérdések alapján az osztály felkészültségének ellenőrzése; az osztály megértő és feladatmegoldó gondolkodásának vizsgálata az előző órai anyaggal kapcsolatban.

Cél: az egész osztály bevonása az osztályfoglalkoztatásba. Az egyes kérdésekre más-más tanuló felel.

4. fázis:

Céltűzés: . . . ; a figyelem irányítása, megfigyelési szempontok adásával.

Módszer: közlés.

Oktatási szempontból az 1–4. fázis alkotja az óra előkészítő, bevezető részét. Ezek a mozzanatok gondolkodási és logikai szempontból is egy nagyobb egységet képeznek. Erre a nagyobb gondolati egységre a fogalmi szintek és a teljesítmények ellenőrzése a jellemző. Az órának ebben a részében a kérdések irányításával biztosítható az egész osztály intellektuális aktivitása.

5. fázis:

Egyenlő ellenállások kapcsolása. A soros kapcsolás technikai módjának ismeretése.

Gondolkodási művelet: összefüggés-felismerés.

Például: a soros kapcsolásnál lényegében a vezető hosszát növelik.

Módszer: szemléltetés, kísérlet bemutatása, elvégzése.

A tanulók a tanárral szinkronban végzik a kísérleteket.

6. fázis:

Soros kapcsolás esetén mi történik az áramerősséggel? – Kapcsolat az előző órai ismeretekkel. –

Gondolkodási műveletek: az alapvető műveleteken kívül főleg következtetési műveletek. Például: miért mutat kisebb kitérést az ampermérő?

Módszer: heurisztikus beszélgetés.

7. fázis:

A kísérlet elvégzése más körülmények között.

Műveletek:

Összehasonlítás – az ellenállásokkal és az izzókkal végzett kísérlet összehasonlítása.

Generalizálás: – Az ellenállások soros kapcsolásakor az ellenállás növekszik.

Módszer: A kísérletet elvégzik a tanulók is.

8. fázis:

A kísérlet elvégzése mérőműszerekkel.

Műveletek:

Analízis-szintézis: – figyeljük meg az ampermérő kitérését . . .

Összehasonlítás: – helyettesítsük egyetlen ellenállással a két ellenállást.

Összetett műveletek közül az összefüggések felismerését alkalmazzuk.

Módszer: bemutatás beszélgetéssel. – Mivel mérőkísérletről van szó, csak a tanár végzi.

9. fázis:

A soros kapcsolás fogalmának és a kapcsolatos fizikai törvényszerűségnek a megállapítása.

Műveletek: főleg: absztrakció-generalizálás, lényegkiemelés, fogalom- és ítéletalkotás a *szükségszerű felismerés alapján*. (Töbdtényezős oksági viszony.)

Például: soros kapcsoláskor az ellenállások összegeződnek, mert a soros kapcsolás a vezető hosszának növelését jelenti.

Módszer: heurisztikus beszélgetés; táblai rajz.

Az 5–9. gondolkodási mozzanat során új fogalom kialakítása és a törvényszerűség megállapítása történik.

Ezek a mozzanatok szintén egy nagyobb egységet alkotnak, úgy gondolkodási, mint logikai szempontból.

Az órának ebben a szakaszában logikailag nem teljes indukcióval jutunk el az újabb ismeretekhez. – Az új fogalmak és a fogalmak közötti viszony megállapításának *logikai struktúrája*: következtetési műveletek.

10. fázis:

A megállapított fizikai törvény konkrét alkalmazása. Példamegoldás.

Műveletek: *konkretizáció*; például: mekkora lesz az eredő ellenállás, ha 1000 ohm, 1 ohm és 450 ohm ellenállású vezetőket sorbakapcsolunk?

Módszer: táblai írás, rajz; rögzítés.

Alkalmazandó *oktatási módszerek*: főleg a kísérletek bemutatása és elvégeztetése. A törvényszerűségeket heurisztikus beszélgetés keretében állapítjuk meg.

11. fázis:

Az óra anyagának összefoglalása, a tanulók otthoni munkájának kijelölése. A megoldandó fizikai példák felolvasása, a megtanulandó fizikai példák felolvasása, a megtanulandó tankönyvi anyag megnevezése stb.

Műveletek:

rendezés, rendszerezés: hogyan kapcsoltuk az ellenállásokat?

Összehasonlítás: egy 480 ohm és egy 120 ohm ellenállású égőt sorosan kapcsolunk. Melyik világít jobban? Miért? Melyik égő sarkain lesz nagyobb a feszültség? Miért?

Absztrahálás, generalizálás: hogyan változik az ellenállás és az áramerősség a soros kapcsoláskor?

Konkretizálás: mekkora lesz az eredő ellenállás, ha öt db 250 ohmos ellenállást sorosan kapcsolunk?

Sorosan kapcsolt zsebizzók közül az egyik kiégett. Hogyan lehetne legcélszerűbben ezt kiválasztani . . .

Módszer: gyakorlás, ismétlés, a tanulók felkészítése a tankönyvvel való munkára.

Megjegyzések:

Az óra felépítésében három nagyobb gondolati, logikai egységet különíthetünk el.

Az elsőre, az óra bevezető részére, inkább a tudásszint-vizsgálat és a feladatmegoldó gondolkodás a jellemző.

A másik két rész lényegében az új anyag feldolgozását és az óra összefoglalását foglalja magában. Itt történik az új fogalmak kialakítása, a fogalmak közötti összefüggések felismertetése és a fizikai törvényszerűségek megállapítása. A gondolkodási folyamatra a fogalomalkotó gondolkodás a jellemző; az óra ezen részeiben döntő: a *megértés*.

Természetesen ezek a gondolkodási fajták az óra egyes részeiben nem különülnek el mereven egymástól, hanem kölcsönösen kapcsolatban vannak.

Befejezésül: általánosabb érvénnyel szeretném hangsúlyozni, hogy az aktív és tudatos tanulói tevékenység kibontakoztatásának nélkülözhetetlen követelménye: – az oktatási feladat, a nevelési cél, a módszerek és a szervezeti forma meghatározásán kívül – a tanítási óra gondolkodási és logikai mozzanatainak, fázisainak, illetve műveleteinek részletes megtervezése is.

I R O D A L O M

Kelcmen László: A 10–14 éves tanulók tudásszintje és gondolkodása. Akadémiai Kiadó, Bp. 1963.

Lénárd Ferenc: Gondolkodási fázis, gondolkodási művelet, gondolatmenet. Pszichológiai tanulmányok. II. Bp. 1959.

Lénárd Ferenc: A problémamegoldó gondolkodás. Bp. 1963.

Pietrasinszkij: A helyes gondolkodás pszichológiája. Gondolat Kiadó, Bp. 1966.

Zukovits Imre: Az általános iskolai fizika tanításának időszerű követelményei egy tanítási óra tükrében. OPI. Bp. 1968.

A TANULÓI SZEMÉLYISÉG MEGISMERÉSÉNEK ÉS FEJLESZTÉSÉNEK EGYSÉGES FOLYAMATÁRÓL

A kollektívizmus eszméjén felépülő szocialista társadalom pedagógiája közösségi alapállású. A társadalmi gyakorlat meggyőzően bizonyította, hogy a kollektívizmus eszméje nem kívánja az egyediség, egyéni sajátosság, szellem és szépség áldozatát. Megcáfolván a madáchi aggodalmakat, nem préseli közösségi szabványba az egyéniséget, nem szürkíti „száz egyenlővé” a sokszínűt, s a személyiséget nem szűri „törpére s egyformára” az állam. Ellenkezőleg: először nyújtja az ember számára a történelem folyamán személyisége kiteljesedésének reális lehetőségét. A közösségi társadalom mit sem tud kezdeni a törpék és szürkék sokaságával. Mégis „... a polgári filozófia ismételt azzal vádolja a szocializmust, hogy megsemmisíti az egyéniséget. A szocializmus építésének egyes eszteindeit tekintve nem minden alap nélkül tette, mert a hivatalos felfogás idegenkedett minden sajátostól, egyénitől, sémától eltérőtől.” (1) Amellett, hogy a szocialista pedagógia mindig hangsúlyozta a közösségi nevelés és egyéni bánásmód egységét, a hangsúly egy időben igen határozottan a közösségfejlesztés irányába tolódott el, s ez a gyakorlati nevelő tevékenységben sokáig háttérbe szorította a személyiségformálásra irányuló tudatos pedagógiai munkát. Az utóbbi években az egészséges egyensúly helyreállása volt megfigyelhető. Napjainkban a társadalmi fejlődésnek az iskolával szemben támasztott igényei a neveléstudomány és a gyakorlati nevelés szakembereinek figyelmét fokozottan a gyermeki személyiség megismerésének és fejlesztésének problémái felé fordítják. Szuhomlinszkij szavaival: „A nevelés egyik fő vonala manapság az egyes személyiség iránti fokozott figyelem kell legyen, annak tevékenysége, lelki világa, öntudata, nézetei és érzelmei, élményei, érdeklődése, ideálja, hajlamai és képességei körére irányul... Mély meggyőződés, hogy a kommunista nevelés fő célja az ember, a közösség pedig csupán eszköz a cél eléréséhez.” (2)

A tanulók személyiségének alapos és pontos ismeretére azért van szükség, hogy a pedagógia általános irányelvei, vezető szempontjai alapján kidolgozhassuk a nevelés konkrét egyéni programjait, hogy helyes irányt szabhassunk az egyén számára a közösségben való tevékenységre, s hogy e tevékenység során céltudatosan fejleszthessük növendékeink személyiségének kedvező tendenciáit.

Egyre többen látják, hogy a nevelés növekvő hatékonyságának alapvető feltétele az elméleti megalapozottságú gyakorlati pedagógiai munka térhódítása. Eme felismerés nyomán a tanulói személyiség megismerését egyre sokoldalúbb módszerekkel végzik, s a spontán, alkalmi megfigyeléseket mindinkább kiegészítik egzaktabb vizs-

gálatok is. És nemcsak *kiegészítik*, hanem esetenként *helyettesítik* is. Tény, hogy a megismerő-fejlesztő tevékenységet nem kevés félreértés övezi, s az is, hogy a személyiség megismerésére törekvő növekvő tendenciája e félreértéseket megsokszorozta. Az utóbbi években két alkalommal is szükségessé vált minisztériumi szintű szabályozás, hogy véget vessen a mérhetetlenül elszaporodott írásbeliségnek, a tanulók túlterhelése eme legújabb, a korszerűség álarcában jelentkező formájának, a többnyire szakszerűtlenül összeállított, s a gyakorlat számára mit sem mondó kérdőív-áradatnak. Az empirikus vizsgálódásokon való túllépés igényéből fakadóan sajátos ellentmondás jött létre: az írásbeliség túltengése, a felmérések valóságot elborító burjánzása elkülöníti a személyiség megismerésének és fejlesztésének folyamatát. A megismerés a neveléstől elkülönülő aktussá válik, amelyhez bonyolult kérdőívek halmazára van szükség. Tanulóink a gyakorlati foglalkozás, üzemi gyakorlat, társadalomilag hasznos fizikai munka után kezét mosnak, kezükbe veszik íróeszközüket, hogy válaszolhassanak osztályfőnökük kérdéseire, aki válaszaikból szeretné megtudni, milyen a fizikai munkához való viszonyuk, beállítódásuk . . . Gyökeréig hibás szemlélet ez: fontoskodó, tudományoskodó, áltudományos. Nem nevezhető pedagógusnak a szó igazi értelmében, aki a való élet eleven szemléletét sápatag papírfigurák mikroszkópi vizsgálatával kívánja helyettesíteni.

A probléma nem újkeletű. Faludi Szilárd már 1960-ban felhívja rá a figyelmet: „Mindenképpen el kell oszlatnunk azt a hiedelmet, hogy egyedül vagy főképpen a felmérés teszi a kutatást tudományossá, hogy a felmérés maga a tudomány, hogy a neveléstudomány egzaktságát, valósághoz való viszonyát a végzett felmérések száma és a hozzájuk mellékelte táblázatok döntik el. A felmérések felderítő szerepe tömeges jelenség diagnosztikus áttekintésénél nélkülözhetetlen, de e felmérések további kutatási feladatokat adnak és nem megoldásokat.” (3) Pataki Ferenc 1963-ban, amikor felhívja a figyelmet a nevelési folyamatban érvényesülő szociológiai törvényszerűségekre, s addig kevésbé feltárt belső összefüggésekre, dinamikus erők felszínre hozásának szükségességére, figyelmeztet a veszélyre is: . . . „formális, céltalan felméréseknek, rendeltetés nélküli módszertani bravúroknak különösen a szociológiai kutatások kezdeti időszakában válhatunk áldozataivá.” (4) Sajátságos, hogy mindezek után sem időszertlenül Ballér Endre figyelmeztetése, aki 1971 áprilisában Zazzo véleményét idézve hívja fel figyelmünket az egzaktnek tűnő adatok abszolutizálásának helytelenségére: „Az éberség arra kötelez, hogy ne vegyük készpénznek az objektivitásra vonatkozó deklarációkat, és legyünk bizalmatlanok a látszólag felettébb tudományos, de tisztán verbális megoldásokkal szemben.” (5)

Egészen természetes, hogy a személyiség csakis tevékenység közben alakulhat, s az is, hogy a személyiség csakis e tevékenység folyamán ismerhető meg. A gyakorlati célú személyiségmegismerés alapvető módszere nem lehet más, mint a megfigyelés, amelynek során a nevelő mindennapi munkájának folyamatában követi nyomon a neveltségi színvonal alakulását. A megismerés és fejlesztés egyazon folyamatnak – a nevelésnek – két oldala. A pedagógusnak, amikor átveszi a pszichológia módszereit, alkalmaznia kell azt a pszichológusétól eltérő körülményekhez:

1. a nevelő munkának nincs és nem is lehet olyan mozzanata, amelyben a megismerés a nevelőmunkától elszakadva célként jelenik meg, (s ennyiben nincs *lebetősége* a pszichológia módszereinek változatlan átvételére);

2. a nevelő együtt él a tanulókkal, velük együtt éli át a pedagógiai folyamatot, ennek következtében teljes összetettségében képes felmérni a ható tényezők bonyolult együttesét (s ennyiben nincs *szüksége* a pszichológus módszereinek másolására). A megfigyelés olyan mértékben képes a személyiség *egészéről* tudományosan megalapozott információt nyújtani, amilyen mértékben az iskolai tevékenység megközelíti

a társadalmi gyakorlat teljességét. Csakis az olyan gyakorlat nyújthat módot a tanulói személyiség sokoldalú megfigyelésére, amelynek szembetűnő sajátossága a tanulók sokoldalú tevékenysége, amelynek során megszűnik a tanítási óra abszolút túlsúlya a tevékenységi formák között, ugyanakkor alapvetően megváltozik magán a tanórán folyó tevékenység is. Egy iskola megközelítheti az órán folyó munkának a szocialista munkaiskolára jellemző sajátosságait, mégsem válik azzá, ha tevékenysége a tanórai munkában kimerül. És fordítva: Lehet igen változatos és sokoldalú az órán kívüli tevékenység, ha az órai munka meg korszerűtlen, rossz értelemben hagyományos. Nyilvánvalóan az az iskola esik legmesszebb az ideális modellettől, amely tipikusan „csak-tanító-iskola”, s e tevékenység is holmi régi típusú ismeretközlés, ismeretnyújtás, átadás-befogadás. A sokoldalú tanulótevékenységen alapuló szocialista munkaiskola biztosíthatja a tanulói személyiség cselekvés közbeni megfigyelését, értelmi erőiknek, gondolkodásuk színvonalának, adottságaiknak, képességeiknek megismerését. A nevelők napi munkájuk során szemlélhetik a tanulók együttműködését a csoportmunkában, feladatmegoldás közben, a közeleti tevékenység, fizikai munkavégzés és a szabadidő eltöltésének alkalmait. Tapasztalhatják, hogy az együtt-munkálkodás, megbeszélések, viták mennyiben segítik elő egyes tanítványaik etikai formálódását, gondolkodásuk fejlődését. Nyomon követhetik a kialakuló változatos és kölcsönös kapcsolatokat, a mások szempontjaihoz való alkalmazkodás képességét, az ellentmondások kiküszöbölésére való törekvést a mások és saját véleményükben, az akarat, érzelmi tényezőket. Olyan tapasztalatok ezek, amelyeket nem pótolhat semmilyen mennyiségben felhalmozott kérdőíves információtömeg sem! E tapasztalatokat azonban csakis határozott és céltudatos vizsgálódás biztosíthatja, nem valamiféle spontán szemlélődés, ötletszerűen elhatározott alkalmi megfigyelés. Az iskolák pedagógiai terve általában tartalmazza a helyzetelemzésből cél és feladatrendszer megvalósítására alkalmas alapvető tevékenységi formákat. E tevékenységi formákat (a természetes cselekvési helyzeteket) kell átgondolt megfigyelési szempontokkal pedagógiai helyzetű fejleszteni, s a nevelési folyamat ilymódon megragadott csomópontjainak elemzésével, a tapasztalatok írásos rögzítésével megvalósuló folyamatok információáramlással lehetővé tenni a személyiség változásának, fejlődése folyamatának valószínű tükrözését. Nem általános megfigyelési szempontokra van tehát szükség, hanem az egyes pedagógiai helyzetekhez kapcsolódó konkrét megfigyelési szempontokra, a megfigyelés konkrét módszereinek kidolgozására, az elemzés szempontjainak előzetes megtervezésére.

A közvetlen megfigyelés elsődlegességének hangsúlyozása mellett is be kell látnunk azonban, hogy a nevelési gyakorlat sem nélkülözheti az írásbeli felmérés különféle módzatait. Nem azért, hogy ezzel biztosítsa vizsgálódásainak „tudományosságát”, hanem, hogy megbízhatóan elhelyezhesse az egyes tanulókat a bonyolult struktúrájú osztályszerkezetben, reálisan tárhassa fel főbb személyiségvonásait, magatartásuk sajátosságait, teljesítményük értékét. Ugyanis „... a pedagógusnak nincs módjában megfigyelni a tanulót sok olyan helyzetben, amely csak a tanulótársak személyes, közös élményeinek szűrőjén juthat el hozzá.” (6) Ezeket az információkat a maximális hatékonyságra törekvő pedagógus nem nélkülözheti. Külön gond azonban ezek valóságértéke. Közismert probléma a felmérési helyzet és valósághelyzet esetenkénti ellentmondása, az írásbeli módszerek gyakori alkalmazása esetén a tanulók közbössége, passzivitása, felmérési beállítódása. Ennek elkerülésére egyetlen mód kínálkozik: Az írásbeli felméréseket is valósághelyzethez kell kapcsolni. Vastagh Zoltán megfigyelése szerint is (7) a tanulók ítéletalkotása azokban a kérdésekben meg-alapozott, amelyek mindennapi munkájukhoz, életgyakorlatukhoz közvetlenül kapcsolódnak. A kérdőívek kapcsán nem a tanulók őszintesége jelenti a legnagyobb gon-

dot, hanem az, hogy a többnyire fiktív helyzethez fűződő kérdések nem találkoznak a tanulók valóságos érdekelttségével. Emiatt nem szerencsés pl. a tanulók unos untalan faggatása arról, hogy kikkel együtt menne szívesen kirándulni, lakna egy sátorban, kiket tart jó vezetőnek, kiket venne be csapatába, kihez csatlakozna stb. Az látszik jobb megoldásnak, hogy ugyanezekről a kérdésekről valljanak az őrssé szerveződés élethelyzetében, a tisztések elosztásának valóság helyzetében, a titkos szavazás során stb. Csakis ily módon kaphatunk valóság-hű képet tanulóinkról, kapcsolatrendszerükről, tanulótársi értékrendjükéről, cselekvéseik érzelmi, akarati hátteréről. Nem lehet kétséges, hogy a kérdőíves vizsgálat *kutatási helyzete* (felmérési beállítódás) és a természetes közegében folyó nevelő munka *valóság helyzetete* (feladatmegoldó beállítódás) nagyon különbözően befolyásolja a tanulók válaszadását. Felmérés esetén:

1. Igen lényeges körülmény a gyakorlati cél, az érdekelttség hiánya. (Az, hogy a nevelő meg akarja ismerni, számára nem cél.)

2. A létrejövő szerephelyzetben a válaszoló tanuló szereppárja a kérdező nevelő, s közöttük mennek végbe a szereppel járó interakciók. A stimulus szerepét betöltő nevelő befolyása igen nagy, mivel elvárása, értékrendje a tanulók előtt többnyire ismert.

3. Nem közömbös a nevelővel szembeni érzelmi viszony sem.

Mindennapi munkájukhoz, életgyakorlatukhoz kapcsolódó valóság helyzetben:

1. A cél kedvezően motiválja cselekvésüket. A konkrét szociális környezet, az abban kialakult értékrend, normarendszer erős késztetést hoz létre a meghatározott cselekvésre.

2. A szerephelyzetben a tanuló szereppárja az adott közösség, mint annak (leendő) tagja cselekszik, cselekvésében a közösségi értékrend elvárásainak akar megfelelni.

3. A nevelővel szembeni érzelmi interakció háttérbe szorul.

A társas kapcsolatokat valóság helyzetben feltáró vizsgálatok e kapcsolatok alakulásának, fejlődésének dinamikusabb ábrázolására képesek, s a konkrét viszonyok bemutatásán kívül valóság-hű képet adnak a személyiség állapotáról, a feladattal kapcsolatos beállítódásáról, a közösség, adott ügyével kapcsolatos állásfoglalásáról. Mindenképpen a személyiség megismerésének és fejlesztésének nagyobb lehetőségeit nyújtják, mint a nevelő munkától elkülönülő, funkciótlan felmérések.

A személyiség megismerését és fejlesztését egységes folyamatként értelmező nevelő munka nagyfokú tervszerűséget követel. A nevelés tervezésének *szükségességét* aligha vitatja bárki is. A nevelés tervezésének *lehetőségeit* illetően a vélemények már általában nem egyöntetűek. S ha a tervszerű nevelő munka *gyakorlatát* vizsgáljuk, annak egészen különböző megvalósulásával találkozhatunk. Sajátságos, hogy ha a nevelés tervszerűségéről beszélünk, akkor többnyire csupán a *fejlesztés* folyamatának megtervezésére gondolunk, s megelégedünk a folyamat másik oldalának, a személyiség *megismerésének* tervezéséről. Abból kiindulva, hogy a tanulók személyisége csakis tevékenység közben formálódhat, tervező munkánk középpontjában a tevékenységek megszervezése áll. A személyiségjegyek csakis tevékenység közben alakulhatnak ki, és ismételt, sokoldalú tevékenységsorozat révén rögződnek, válnak a személyiség jellemző vonásaivá. Éppen ezért érthető, hogy a Nevelési Terv is hangsúlyozza a tevékenység megszervezését, s a nevelőmunka programját tartalmazó 158 oldal terjedelmű harmadik fejezetéből 87 oldalon foglalkozik az ajánlott tevékenységi formákkal. A nevelés tervszerűsége azonban nem jelentheti csupán a fejlesztés tervszerűségére való törekvést: a pedagógiai tervnek át kell fognia a pedagógiai folyamat *egészét*, biztosítania kell a megismerés tervszerűségét is. Jelenlegi tervező munkánk nem fordít erre elég figyelmet. Pedig a nevelés csak akkor lehet igazán

hatékony, ha közösségi hatásokat „testreszabottá” tudja tenni, az egyes tanulókra tudja méretezni. Ennek akadálya jelenleg a tanulók megismerésére irányuló osztályfőnöki munka alacsony színvonala, amely a fejlesztő tevékenységtől való elszakadás, annak természetességével szemben jelentkező spontaneitás, ötletszerűség természetesebb következménye. Minden bizonnyal, széleskörű tapasztalati anyag készítése Kálmán Györgyöt az alábbi megállapításra: „Kevés olyan osztályfőnöki dokumentumot látunk, amely az osztályközösség, ill. az egyes tanulók konkrét színvonalát elemzi. Kevés a céltudatos megfigyelést végző, s arról rendszerezett feljegyzéseket készítő nevelő.” (8) Ebből a helyzetből egyetlen kiút kínálkozik: a pedagógiai tervezés korszerű értelmezése, amely magában foglalja a fejlesztés és megismerés egyazon tevékenységi folyamathoz kapcsolódó megtervezését.

Társadalmi fejlettségünk mai fokán még csak kialakulóban vannak az emberi sokoldalúság, teljesség feltételei. Következésképpen iskoláinkban is csak kialakulóban lehetnek a személyiség mindenoldalú fejlesztésének, a nevelés teljességének feltételei. Az előrehaladás jelentős gátja jelenleg – a társadalmi-gazdasági okok mellett – a személyiség sajátosságai iránti érzéketlenség. Ez az érzéketlenség nyilvánul meg abban a pedagógiai gyakorlatban, amely „... mindmáig az osztályt foglalkoztatja azaz a feltételezéssel, hogy hatása az egyénekig lejut”. (9) Ez a gyakorlat az óka számos eredménytelenségünknek, ezért a holnap iskolájában nem lehet helye. Eddig sem volt kétséges, hogy az eredményes, célunkhoz elvezető nevelői gyakorlat feltételezi a formálás „anyagának” pontos ismeretét. A minden bizonnyal nagyobb fokú differenciáltsággal dolgozó, az egyéni sajátosságokhoz sokrétűen alkalmazkodó holnap iskolája pedig semmiképpen nem nélkülözheti a személyiség jellemző sajátosságainak, fizikai, pszichikai állapotának figyelembe vételét, pontos ismeretét. Eddig is tudtuk, hogy oktatásunk nem kielégítő eredményessége nagy mértékben a képességek fejlesztésének elhanyagolására, a hagyományos osztálytanítás „átlaggyermekhez” igazodó, „átlag”-eredményre törekvő szemléletére vezethető vissza. Az egyéni irányultságot a mainál jobban figyelembe vevő, az egyéni képességeket a mostaninál eredményesebben fejlesztő, a feltételezhetően egyéni ütemű előrehaladást biztosító holnap iskolája nem nélkülözheti az egyéni adottságok, egyéni irányultság, egyéni képességek minden tanulóra kiterjedő alapos feltárását. Eredményességének ez alapfeltétele lesz. Az érdeklődésen alapuló órán kívüli foglalkozásokat a hagyományos iskolai formákkal a mainál bizonyára szervezesebben egybeépítő holnap iskolája csakis a gyermeki személyiség elmélyült ismerete alapján tudja helyesen alakítani az egyén helyét és tevékenységét a közösségben. A közeljövő általános iskolája tehát minden eddiginél nagyobb mértékben arra fog kényszerülni, hogy napi munkája során a gyermek személyiségét figyelembe vegye, ugyanakkor a fejlesztésre is minden eddiginél nagyobb lehetőséget nyújt majd. A személyiség ennek az iskolának központi kategóriája kell legyen. Éppen ezért a személyiségmegismerő-fejlesztő pedagógiai munka jobbításán dolgozni ma: a holnap általános iskolájáért munkálkodást is jelenti.

J E G Y Z E T

1. Dr. Bernáth József: Az iskolavezetés szerepe a közösségi nevelésben. (Baranyai Műv. 1969. szept.)
2. Szuhomlinszkij: Közösségi ráhatás és páros pedagógia. (Közn. 1971/1.)
3. Faludi Szilárd: Kutatásmódszertani vita a PTI-ben. (Ped. Sz. 1960/11.)
4. Pataki Ferenc: Pedagógia és szociológia. (Tanulmányok a neveléstudomány köréből 1963.)
5. Dr. Ballér Endre: Nevelépszichológia a gyakorlatban (Közn. 1971/7.)
6. Dr. Gércs György: Az iskola pszichés klímája.
7. Vastagh Zoltán: A tanulóközösség helyzete, fejlesztése. (Tanulmányok az ált. isk. okt. nev. munka köréből, MPT 1970.)
8. Kálmán György: Az általános iskola útja. (Előbbi tanulmánykötetben.)
9. Kiss Árpád: Műveltség és iskola.

KRIVANEK VILMOS

Ő — ÉN — ÉS MI EGYÜTT

Gondolatok a szocialista tanár—diák viszonyról

Az örökzöld téma és felbukkanó variációi

Rengeteget írtak, vitatkoztak róla. Szervezeti formákat kutattak, létesítettek és szüntettek meg az ügy érdekében. Eljárások, módszerek lehetőségeiről és gyakorlatáról kaphattunk használható, vagy tűnődésre készítő információkat. Foglalkoztak vele a pedagógusok, a szülők, különböző szervezetek és tudományágak képviselői. Mégis az az érzésünk, nem sikerült az információkat úgy összefogni, rögzíteni, – a követelményeket és eljárásokat úgy csoportosítani, – hogy áttekinthető, maradandó kép rajzolódjék ki. Talán ennek folytatásaként lép fel most is bizonyos hiányérzetünk, amely eredményeink és problémáink rögzítéséhez segíthetne, amikor ilyen, vagy olyan formában megjelenik a szocialista tanár—diák viszony.

Az életkörülmények állandó formálódása, a tudati fejlődés, a kapcsolatok szervezési kérdésciben is rugalmasságot igényel, a módszerek és az eljárások is parancsolóan zúzzák a sablonokat. Ezért is örökzöld téma, és ezért is jelentkezik igényként újból és ismét megoldandó feladatként.

A szocialista tanár—diák viszonyban azért mégis kirajzolódnak viszonylag állandó tartalmi jegyek, mint hídpillérek. Ezek a szocialista társadalom morális alapkövetelményei, melyek kötelezőek mindenkire, aki szocialista társadalomban él és dolgozik. A világnézet, a politikai nézetazonosság, a munka és a közösségben végzett tevékenység lehetnek ezek a pillérek. Erkölcsi normák és érzelmek kötődnek hozzájuk, szocialista emberi jellemvonásokban gyűrűzik és cselekedetekben nyilvánulásokban, gondolkodásmódban ölt testet az „örökzöld téma”. Így jelentkezik társadalmi igényeket kifejezve, a hétköznapiok nyelvére fordítva, kb. ebben a megfogalmazásban:

Érezze a tanuló második otthonának az iskolát. Szeressen oda járni és legyen az iskolában bizalom, és jó emberi kapcsolatokon alapuló légkör. Készítse fel és biztosítsa az értékes állampolgárrá formálódását a tanulónak. Nevelői véleményekben is megfogalmazódik érdekesen és érthetően a nevelői elképzelések iránytűjét figyelve. Mondanivalója általában arról szól, milyennek képzelik el a tanárok a diákokhoz fűződő kapcsolataikban a diákot. Milyen legyen ő ebben a kapcsolatban? Tanulói körökben ugyancsak felszínre tör a probléma. Sajátosan tanulói szemmel nézve arra irányítja a fő figyelmet, milyen legyen a tanár?

A szülők véleménye, elképzelése ugyancsak sokszor hallható, a tanár—diák kap-

csolat kérdésében, mégpedig legtöbbször a tanárok felé támasztott igények megfogalmazásában és nem a szülőknek önmaguk felé rögzített tennivalójukban. E nézőpontokat kellene tehát újból és ismét egyeztetni. Így aztán legtöbbször a másik félnek címezve, de mégis összeáll a kép.

Horgonyok a témához

Miről esik legtöbbször szó miközöttünk?

Arról, hogy a tanár–diák viszony rengetegszer került már elő és néha nyugtalanító ismétlődésekbe fulladt, vagy torpant meg a gyakorlatban.

Arról, hogy az esetek többségében a felnőttek nézőpontjából közelítünk a kérdéshez, a kapcsolatok megítélésében. Oka lehet, hogy nem tartjuk értelmileg, érzelmileg eléggé érettnek a tanulókat, hogy véleményüknek olyan súlyt adhassunk, ahogy ők ezt elképzelik. A konfliktushelyzettől való tartózkodás is közrejátszik.

Vagy: nem úgy alakult eredményeiben – több okból – ahogy szeretjük volna;

Vagy: csak leszűkítve értelmeztük a kapcsolatot a tanárra, a diákra, és közös tevékenységük egy-két területére;

Vagy: csak ismeretnyújtásokkal és erkölcsi normák közvetítésével állítottunk követelményeket e kapcsolatban;

Vagy: túl kevés és szubjektív volt az az információs anyagunk, amit a szocialista viszony kialakulásához a tanulókról szerezhettünk – és fordítva. A tanulóknak is kevés információjuk lehetett adott esetekben a tanárról ahhoz, hogy a kapcsolatokról helyes ítéletet formálhassanak volna.

Arról, hogy sok okból néha talán elzártuk érzelmeinket a tanulók elől, ezzel csökkent a kapcsolatok értéke és hitelessége.

Vagy: speciális területeken akartuk csak a kapcsolatokat kiépíteni a tanulókkal. Talán a funkciók lehetőségeit sem használtuk fel mindig szerencsésen a jobb viszony kialakításánál.

Arról, hogy néha már belefáradtunk az egyoldalúnak tűnő, a mi részünkről néha már-már önvédelemnek is beillő kapcsolaterősítésbe, a hiábavalóság kudarcainak taglójától félve.

Vagy: olyan szituációkba kerültünk néha a tanár–diák viszony kialakítása, formálása terén, hogy mást tettünk és éreztünk mint amit mondtunk, vagy mutattunk. Néha mintha már meghasonlottunk volna önmagunkkal.

Arról, hogy kedvünket vette, ambíciókat csökkentette a közöny, a környezet néha már lehetetlen megnyilvánulásával.

Vagy: úgy éreztük sokszor, hogy szocialista viszony csak elvétele, egy-két tanuló és néhány tanár között épülhetett csak ki, azok különleges adottságai nyomán.

Arról, hogy kedvét szeghette sokunknak, hogy néha általános megfogalmazásokban nem az igazságot hallhattuk, olvashattuk a viszony egy-egy epizódjának terítésekor. Majdnem mindig a nevelőt marasztalták el, elsősorban a családoknál.

Vagy: a szülői véleményekben és általuk sokszor rosszul fogalmazva éppen azok a nevelők buktak el, akik igaz és őszinte törekvésekben akarták építeni a kapcsolatokat.

Arról, hogy a tanulók kegyeikbe fogadhattak egyes nevelőket, akik egy-egy területen tartották a jó kapcsolatokat, de esetleg tíz másik területen közömbösek maradhattak.

Vagy: más véleményt formáltak a családok az adott tanár–diák viszonyról mint a felettes szervek, és törés állt be emiatt a diákokkal való kapcsolatban.

Nos hát, így vetődnek fel közöttünk általában a téma és variációi. Most ezeket a variánsokat, a hétköznapi eseményekkel történetekkel behelyettesítve, érdekesen, kristályosodhatnak ki a munkanapok igazságai. Megjelenhetnének a kapcsolatok formái és tartalma, módszerei is az események nyomán. Ha ezeket összegezve, az ismétlődő motívumokat emelnénk ki a maguk igazságaiban, és ezeket vethetnénk össze a társadalmi igényekkel, akkor juthatnánk el ahhoz az összegezéshez, amelynek hiányérzetét jeleztük a bevezetőben, a szocialista tanár–diák viszonyban.

Abogy a tanulók látják

A tanulók mindenféle pedagógiai óvatoskodás nélkül fogalmaznak. Megnyilatkozásaik értéke, hogy nem korlátozza ítéleteiket mindaz, ami miatt a felnőttek, a tanárok és a szülők fogalmazása óvatosabb. Megkíséreltük ezeket az őszinte tanulói véleményeket összegyűjteni a szocialista tanár–diák viszonyról, egy adott iskolán belül.

Módszerünk: A közvetlen, kötetlen beszélgetés, az osztályfőnöki órák tematikai lehetőségei, és az írásos felmérések adatainak egyeztetésére épült. Az iskolák és nevelők gyakran kerülnek a tanulói megnyilatkozásokat. Nagyon sokszor indokoltan! Így kevesebb a lehetőségük, hogy véleményt formálhassanak a tanár–diák viszony egészére vagy egyes területeire vonatkozólag.

Strucc-politika!! A gyerekek akkor is formálnak véleményt, ítéleteket, egyik-másik tanárról, ha nem akarják, ha kerülnek az ítéletek kényes kérdéseit. Nézzünk szembe a realitásokkal! Nézzük és vizsgáljuk azokat a személyiségjegyeket, amelyek döntően befolyásolják a tanár–diák viszony alakulását a mindennapi élet gyakorlatában.

Az alább közölt felmérés egyrészt személyes beszélgetések, másrészt írásos felmérés alapján rögzíti az iskolából kilépő 8. osztályos tanulók véleményét a tanár–diák viszonyról, a kapcsolatokról, amelyek erősítik a viszony emberi értékeit, és amelyek kimutatják akár a tanárnak, akár a nevelőtestületnek, milyen emberi tulajdonságok azok, amelyek vonzanak, vagy taszítanak. Kényes egy ilyen beszélgetés, könnyítheti az írásos felmérést a név nélküli vélemény. Nem mindegy, hogy ki az, aki vállalkozik erre a tantestületben, de mindenképpen fontos, hogy az iskolavezetés adatokhoz jusson, amelyre a szocialista tanár–diák viszonyt az általánostól az egyesig és fordítva, konkrét megfogalmazásban tárhassa a nevelőtestület elé, tényekre alapozva.

Egy ilyen próbálkozásról adunk mintát az alábbiakban:

Két 8. osztály tanulóitól kérdeztük meg írásban és szóban:

1. Mi a jó, mit szeret a tanuló egyes tanárainál emberi és szaktárgyi kérdésekben?
2. Miért tud a nevelővel jól és őszintén együttműködni?
3. Mit szeret valóban a tanárban, mint emberben és oktatóban?
4. Ki áll mindezek után legközelebb a tanulóhoz?

A másik osztályban szinte kontroll-szerűen ezeket kérdeztük:

1. Mi okoz a tanulónak gondot a szaktárgyi vagy emberi együttműködésben?
2. Milyen ellentétet lehetne feloldani a jobb együttműködés érdekében?
3. Melyik tanár okozza a legtöbb konfliktust és gondot a diáknak?

Ebben a vizsgálatban részt vett 60 tanuló. Ez két 8. osztály. A felmérés célja: az együttműködés lehetőségeinek feltárása a tanár–diák viszony javítása.

A tanárok pozitív jellemzőire 57 kifejezésformát használtak a tanulók.

Az értékelés alapján a legpozitívabb jellemvonást az „*Igazságosságban*” tették a tanulók (102 válaszbán). Második helye a „*Segítőkétség*” jelentkezett (68 válaszbán). A „*Jó kedély*” került a 3. helyre (53 válaszbán). A „*Jól tanít és magyaráz*” következett 48 válaszbán. A „*Kedves*” jelszóval: 35 tanuló rangsorolt. „*Rendes*” megfogalmazást használt hatodik érték hely szerint 26 tanuló. „*Megértő*” volt a következő jellemző 22 válaszbán. „*Törődik velünk*” 20 tanuló jellemezte a kapcsolatot. „*Szeret bennünket*” szerepelt a 9. helyen, 18 szavazattal.

Ezek lennének tehát az igények a tanulók részéről, ebben a tízparancsolatban. A gyermekválaszokban kifejezésre jutott, melyik tanárban látják egyénenként és közösen is a legtöbb pozitív vonást, vagyis kit miért szeretnek, becsülnék a legjobban? Ezek aztán könnyítették az iskolavezetésnek a rangsorolást, a 8. osztályban tanító nevelők emberi értékeire, tanulói szempontból. Jó adatszolgáltatás volt pl. a nevelési értekezlethez, vagy a különböző munkatervekhez, esetleg a jutalmazásokhoz stb.

Pontosan tudtuk rangsorolni gyermekek, tanulók véleményére alapozottan a 8. osztályban tanító nevelőinket. Ez nagyon sok mindenben segíthet a demokratikus iskolavezetésnek.

A javításra váró, az ellentéteket feloldó kérdésekre 18 fogalmat használtak a tanulók. Tehát 39 megfogalmazással kevesebbet, mint a pozitív jelzőknél! Ez is sok mindent mond egy iskola légköréről, a tanár–diák viszony légköréről.

A tanulói megfogalmazások néha többszörösen összetett fogalmakat is takartak. Első helyen érdekesen ez állt: „*Szigorúbb is lehetne!*” (13 feleletben). „*Megértőbb lehetne*” (8 válaszbán). „*Ne legyen olyan szigorú*” (6 megfogalmazásban). „*Nyugodtabb lehetne*” (4 véleményben). „*Erélyesebb lehetne*” (4 értékelésben). „*Többet foglalkoztatna velünk*” (3 tanulói válaszbán). „*Ne szégyenítsen az osztály előtt*” (2 tanuló).

E tények után egy-egy jelzővel még 10 kérdés szerepel a tanulói véleményekben a jobb együttműködés, a jobb viszony érdekében. Bizonyos mértékig kontrollnak is jó, hogy olyan erkölcsi fogalmak mint pl. igazságosság, 102 megállapításban jelentkezik pozitív tényként a nevelők megítélésénél. Ugyanakkor csak egy válaszbán jelentkezett a negatív oldalon. Ez kép az iskolavezetésnek a 8. osztályban tanító nevelőkről – és jó kép – tegyük hozzá!

Megjelölték a tanulók melyik tanárnál milyen ellentmondásokat kellene felszámolni a jobb tanár–diák viszony biztosításánál. Elkerülhetetlen itt is a 8.-ban tanító nevelők értékítélete, rangsora a tanulók szemszögéből, és ezt semmiképpen sem lehet figyelmen kívül hagyni.

Természetes, hogy a tanulói megállapítások rengeteg szubjektivitást tartalmazhatnak. Így is vesszük az értékelésnél. A kapcsolatok ezernyi eseményéhez és érzelmi kapcsolataihoz is fűződnek ezek a tanulói vélemények. Mindezeket figyelembe véve, értékes és nevelőhatású adatokhoz juthatunk az iskolavezetés javításához. Friss társadalmi igények is jelentkezhetnek ezekben a tanulói megfogalmazásokban. Ezért is érdemes ilyen téren tájékozódnunk. Érdemes azért is, mert ún. tanulói elvárásokat senki nem tud pontosabban megfogalmazni, mint maguk a tanulók, akiket igazán nem köt semmiféle „szörmentén való” fogalmazás. Ez az igazi érték, az ilyen felmérésekben amelyek a jobb tanár–diák viszonyt szolgálják még akkor is, ha kellemetlen akár egyik, akár másik félnek.

Erről néhány gondolatban ez az írás is kísérleteket tesz. Vannak köztünk akik az ilyen kutatásokat megkérdőjelezzik. Ez elfogadható, hiszen érvekkel minden bizonyítható. Egy azonban biztos: akik vállalkoznak ilyen és hasonló felmérésekre, azok komolyan veszik azt, amit a társadalmi igények jeleznek.

Ezek az iskolák és nevelőtestületeik, szülői munkaközösségeik komolyan veszik a szocialista tanár–diák viszony ilyen vagy olyan alakulásáról leszögezett tételeket és gyakorlatot.

Ezek az iskolák tényanyagot igyekeznek gyűjteni ilyen-olyan módon a szóban forgó kérdésekről. Ezek az iskolák tényanyaghoz is juthatnak mindenképpen és van reményük a jobb felé mutató gyakorlat kialakításához, ezzel az osztársadalmi igények felé való konkrét közeledéshez. Akik a negatív oldalát, a csak „kényes” oldalát látják, az ilyen kutatómunkának, azok megrekednek a megállapításoknál, és járják azt az utat, amelyen semmiféle világítótorony nincs, a találgatások minden csepp vizet befogadó tengerének végtelenjén.

Melyiket választja egy olyan iskolavezetés, egy olyan testület, amelyik közelebb viszi a valósághoz, a keresztülvihetőhöz, azt az adott testületekre bízunk, akikről minden joggal feltételezhetjük, hogy a jobb nevelő-oktatómunkát szolgálják azzal is, hogy a szocialista tanár–diák viszony összetevőiről igyekeznek iskolai gyakorlatra építeni.

És mindezeket megírva is újra csak örökzöld téma marad a szocialista tanár–diák viszony kialakítása, hiszen mire a sorok napvilágot látnak, újra születnek kellemes és kellemetlen epizódok tanár–diák–szülő–társadalom kapcsolatában, amelyek ismét új utak, eljárások, formák, módszerek felismerését, alakítását, fejlesztését követelik diáktól, tanártól, mindannyiunktól, ő – én – és mi együtt jelszóval!

MESZÁROS ANDRÁS-ANTAL GYULA

A SZABAD IDŐ KULTURÁLT ELTÖLTÉSÉNEK HELYZETE ÉS FEJLESZTÉSÉNEK LEHETŐSÉGEI PÉCSETT

A technikai és a tudományos haladás gyorsulása, az életritmus fokozódása körünk egyik jellemző vonása. A technikai fejlődés nagy hatással van a szabadidő mennyiségére és eltöltésének formáit is befolyásolja. Közvetlen hatása a munkaidő rövidülésében jelentkezik, közvetetten pedig a szabadidő relatív növekedését szolgálja azáltal, hogy javulnak a közlekedési- és a lakásviszonyok, nő a háztartások gépesítése, a szolgáltató ipar kapacitása stb.

A fejlődés következtében emelkedik a termelékenység, gyorsul a munkatempó. A munkakövetelményeknek való megfelelés, valamint a közlekedés, és egyéb tevékenység fokozódó idegi- és szellemi igénybevételt jelentenek. Az emberek ezért szabad idejükben nemcsak a passzív pihenést keresik, hanem törekszenek a testi-lelki egyensúly helyreállítására, az automatizált munka során csökkent lehetőségű alkotási vágy kielésére, az „urbanizációs ártalmaktól” mentes kikapcsolódásra, a szabadidő kulturált eltöltésére.

A szocialista társadalom központi kérdése, mindennapos gyakorlata a dolgozó emberről való gondoskodás. Feladat az egyéni és társadalmi szempontból egyaránt hasznos szabad idő eltöltését elősegíteni, feltételeit mindinkább javítani. Eléggé ismert a kapitalista társadalom fogyasztói társadalomként történő beállítása, a „verseny a fogyasztó pénzéért” elv hangoztatása. Ezek az emberről való gondoskodás sajátos, tökéletes értelmezését takarják, azaz gondoskodni a néptömegekről úgy és olyan mértékben, ahogy a tőke érdekei megkívánják. A szocialista társadalomban az emberekről való gondoskodást alapvetően más politikai és gazdasági célok vezérlik. Szükségtelen bizonygatnunk, hogy ez tartalmasabb, igazabb, mint a sokszor látványos, de hamis álgondoskodás.

Az emberekkel való törődés nemcsak abban nyilvánul meg, hogy gyakorolhatják a munkához való jogot, lehetőségük nyílik a tanulásra, lakásviszonyaik javulnak, a fogyasztási cikkek választéka és mennyisége állandóan nő stb., hanem mindinkább abban is megnyilvánul, hogy a szabadidejük hasznos, célszerű eltöltéséhez javuló feltételeket, az emberek igénye és érdeklődése szerint differenciált lehetőségeket teremtsünk. Különösen fontos feladat azoknak a lehetőségeknek a mielőbbi kiaknázása és a szabadidő-eltöltés szolgálatába állítása, melyek terén Pécs, a Mecsek és a közelebbi környék kedvező alkalmakat kínál.

Az iparosítással és a városiasodással új társadalmi problémák jelentkeznek, a több műszakos munkarend, a hétfégi pihenési lehetőség kiterjedése és az évi rendes

szabadság szükségessé teszik ennek a tömegméretű mozgásnak szervezését, befolyásolását.

Emellett tanúi vagyunk az emberi életkor meghosszabbodásának. Milliók érik el friss erőben, egészségben a nyugdíjkorhatárt, van lehetőség a nyugdíjazás után az évtizedes tevékeny időszak élvezésére. Új jelenség a kommunikációs eszközök nagyarányú fejlődése a művelődési intézmények hatósugarának bővülése, a szórakoztató ipar kapacitásának emelkedése.

A szabadidő kutatása és megszervezése világprobléma. A helyes szabadidő-eltöltés hatással van az ember személyiségére, állapotára, munkakedvére, munka-intenzitására, társadalmi életére stb. Egyszóval eleven problémává váltak azok a gondolatok, amelyeket Marx Károly így fogalmazott meg a „Politikai gazdaságtan bírálatának alapvonalai” c. tanulmányában: „a munkaidő megtakarítása egyenlő a szabad időnek, azaz az egyén teljes fejlődésére szolgáló időnek a növelésével, amely maga mint a legnagyobb termelőerő, megint visszahat a munkára . . . A szabadidő, amely éppúgy pihenő is, mint a magasabb tevékenységre való idő birtokosát más szubjektummá változtatja és ez azután e más szubjektumként lép be a közvetlen termelési folyamatba is.”

Az idézetből kitűnik, hogy a szabadidőt Marx is embernevelő és munkaerő fejlesztő tényezőnek tartja. Megszervezése, irányítása feltételeinek javítása fontos politikai feladat. Ezért is szükséges e kérdéssel foglalkozni, és a jelenleg feltárható tendenciák alapján a jövő feladatait is körvonalazni.

Az elmúlt évtized jellemző vonásai

Az eltelt több mint 10 esztendő alatt rendkívül sokat fejlődtek a szabadidő eltöltésének helyi lehetőségei. Fejlődött a Mecsek közlekedési, kereskedelmi és vendéglátói ellátottsága; kiépült és benépesedett a Pécsi tó és környéke. Városunk jelentős országos és nemzetközi kulturális rendezvények színhelye lett.

A szabadidő mennyisége is számottevően fejlődött, s e fejlődés eredményeként a szabadidő-eltöltés módja is észrevehetően változott. Ezzel kapcsolatban néhány figyelemreméltó tény:

– Ebben a 10 évben történt hazánkban első ízben jelentős tömegeket érintő munkaidő-csökkentés, amely a szabadidő mennyiségét számottevően megnövelte, egyúttal a szabadidő struktúra változását eredményezte.

– A technika gyorsütemű fejlődése (rádió, televízió, háztartási gépek, majd a gépkocsi tömeges elterjedése) jelentősen módosította és napjainkban is módosítja az emberek pihenésének, művelődésének, szórakozásának kialakult gyakorlatát.

– Korábban a művelődés, szórakozás kollektív formái uralkodtak, újabban inkább az egyéni formákra, vagy családi, baráti körre tolódtott el a hangsúly.

– Az anyagi jólét növekedése mindinkább lehetővé teszi a hétfégi szabadidő-eltöltésben is a magasabb költségigényű megoldásokat.

– Jelentősen fejlődött ebben az évtizedben a hazai turizmus. A kedvező nemzetközi helyzet és a baráti országokba irányuló utazások könnyítésének hatására ugrásszerűen nőtt a nemzetközi turizmus is.

– Kialakulóban van a lakóhely közelében a városi emberek hétfégi kertkultúrája. Pécsen ez sajátosan kapcsolódik a Mecsek-oldal szőlőkultúrájához. A szőlőművelés és a terméstárolás, számottevő építési igényt is jelent.

– A szabadidő-növekedés egyik fontos feltételét teremtette meg a szolgáltató

ipar dinamikus fejlődése, mélyhűtött áruk, kész- és félkész ételek választékának és fogalmának növekedése.

– Ebben az évtizedben jelentek meg nagyobb választékban kereskedelmünkben a turizmus praktikus eszközei (pl. camping-felszerelések, sátrak, előregyártott hétvégi házak, hordozható hűtő- és főzőberendezések, a zseb- és táskarádiók nagy választéka stb.).

A szabadidő-eltöltés helyzete

A szabadidő fogalmát nem egységesen értelmezi a szociológiai irodalom. Tanulmányunkban a munkahelyi tevékenységen, a keresetkiegészítő foglalkozáson, a házimunkán és a biológiai igényeken túli, kedv szerint választott tevékenységre fordított időt tekintjük szabadidőnek.

Az így értelmezett szabadidő legfontosabb funkciói:

- Az emberek politikai, általános és szakmai műveltségének fejlesztése.
- A munkafáradalmak kipihenése, testi és szellemi regenerálódás.
- Közéleti tevékenység.

1971 decemberében mintegy 1200 pécsi dolgozó szabadidő-eltöltését elemeztük (nyugdíjasok és diákok szándékos mellőzésével). A kérdéseknél az UNESCO 1966-os vizsgálatának szempontjait is figyelembe vettük. A válaszadók kiválasztása tudatosan, a város foglalkoztatási arányait követve történt. Ezért a felmérés eredményei országos és nemzetközi összehasonlításokra is alkalmasak.

A kérdésekre adott válaszok alapján és más felmérések tapasztalatait is felhasználva, a következő főbb megállapítások tehetők:

a) A szabadidő és a munkaidő nagysága, megoszlása:

– 1971-ben Pécsen napi átlagban 4,9 óra volt a szabadidő. 1966-ban az UNESCO nemzetközi időmérésére szerint 3,2 óra volt a magyarországi átlag. (A reprezentatív adatok csekély hibaszálalékkal Pécsre is vonatkoztathatók.) Tehát 5 év alatt napi átlagban 1,7 órát nőtt a szabadidő.

– A szabadidő férfiak esetében 3,8 órától 5,7 órára, nők esetében 2,4 órától 4 órára növekedett.

– Jelentős szóródás alakult ki a hétköznapi és a hétvégi szabadidő átlagos mennyisége között.

Hétköznapi szabadidő átlag:	3,0 óra
szombati átlag:	3,9 óra
szabadszombati átlag:	5,6 óra
vasárnapos átlag:	7,4 óra

– Ezzel a szabadidő-növekedéssel felzárkóztunk a fejlett országok korábbi szabadidő-átlagához. 1966-ban a Szovjetunió napi szabadidő-átlaga 4,9 óra, Csehszlovákia átlaga 4,3 óra volt. Jelenleg a szocialista országok közt nagy eltérések nincsenek.

– A felmérésünkben megkérdezettek 63⁰/₀-a hétközben napi 8 órás munkarendben foglalkoztatott; 20⁰/₀ 8 óránál többet, mintegy 16⁰/₀ pedig 8 óránál kevesebbet dolgozik naponta. A munkaidő-csökkentés eredményeként minden második héten szabadszombatos a megkérdezettek 57⁰/₀-a; hetenként van szabadszombatja 6⁰/₀-nak, nincs szabadszombatja 37⁰/₀-nak.

– Jelentős – napi 2–4 óra – a más munkára (bevásárlás, házimunka, keresetkiegészítő foglalkozás stb.) fordított idő. A férfiak kb. 50⁰/₀-ánál ez átlag 2 órát, a nők közel ilyen arányánál napi 4 órát tesz ki.

– A munkahely megközelítésére (oda-vissza) naponta a megkérdezettek 30%-nál 1 órai; 25%-nál 1 óránál kevesebb; 17%-nál pedig 2 óra, vagy ennél több utazás szükséges. A megkérdezettek csaknem 26%-a gyalog jár munkahelyére.

b) A szabadidőben végzett kulturális tevékenység:

– Az elmúlt évtizedben zajlott le a népművelés nagyarányú szerkezeti átalakulása, melynek fő jellemzői voltak: a közművelődés mennyiségi mutatóinak csökkenése, a hagyományos népművelési rendezvények elnéptelenedése, a kis csoportos és az önművelési formák térhódítása stb.

– Pécs közművelődési statisztikáját elemezve megállapítható, hogy ez az „átrendeződés” 1965–66-ig befejeződött; attól kezdve stagnálás, majd lassú emelkedés mutatkozott, amely ma is tart. A legdinamikusabb változást a lakáskultúra fejlődése mutatja, amely a bútorok, rádió, tv, háztartási gépek vásárlásában, a könyvvásárlás növekedésében mérhető le. Ez hatással volt a népművelés formáira, az otthon történő művelődés elterjedésére, az önművelésre alapozott művelődési körök, klubok számának növekedésére stb.

– Lényeges különbség alakult ki az emberek hétköznapi és hétvégi szabadidő eltöltése között:

<i>bétközben</i>	otthon tölti szabadidejét	76,6%
	másutt tölti szabadidejét	23,4%
<i>bétevégen</i>	otthon tölti szabadidejét	35,8%
	másutt tölti szabadidejét	64,2%

– A művelődés és a szórakozás legkedveltebb formái közt az első helyet foglalja el a családi körben végzett tevékenység. A hétköznapi elfoglaltságok közül a leggyakoribbak: tv-nézés (83%), olvasás (71%) és a tanulás (25%). A szabadnapos időtöltés legkedveltebb formái: olvasás (61%), kirándulás, sport (41%) és a tv-nézés (34%).

– Az otthoni tevékenység jellemzővé válása nem jelent kulturális passzivitást. A hiányos intézményellátás ellenére a kulturális rendezvényeken való részvételek aránya hétközben 6%, hétvégén 33,2%. Nem rosszabb az országos átlagnál. A jövőre tett javaslatok közt pedig közel 50%-ban szerepel kulturális jellegű fejlesztés.

c) A szabadidőben végzett közéleti társadalmi tevékenység.

– A családi és baráti körre szűkülő szabadidő eltöltési formák passzivitásra nevelő hatása legszembetűnőbben a közéleti, társadalmi funkció gyakorlásának lassú fejlődésében jelentkezik, amelynek üteme elmarad a szabadidő növekedésének ütemétől, illetve a szabadidő-eltöltés más formáinak fejlődésétől.

– Még sokan vannak, akik magányba húzódnak, a város fejlesztését külső szemlélőként, esetleg kritikusként nézik. Az MTA szociológiai kutató csoportja 1970-ben Pécsen 840 felnőttre kiterjedő vizsgálatot végzett a „társadalmi részvétel” témakörében. Néhány jellemző megállapítása:

Jól tájékozott a város lakossága a rekonstrukciót, a városfejlesztést és a kulturális életet illetően;

a megkérdezettek 43%-a bízik a tanácsban és csak a tanácsra tartozónak tartja a város életének irányítását;

mindössze 9,1% véli azt, hogy egyáltalán szerepük vagy befolyásuk lehet a város életére;

a megkérdezettek 79%-a soha nem foglalkozott közügyekkel;

78% úgy véli, hogy nincs is szükség társadalmi aktivitásra.

– A tanácstagok tevékenység javulása ellenére főleg lakóterületeken bontakozik ki nehezen a közéleti aktivitás. Ennek szervezeti formái, fórumai és lehetőségei is hiányosak. A Hazafias Népfront tevékenysége is viszonylag szűk körre szorítkozik.

d) A hétfégi szabadidő eltöltése:

– A hétfégi szabadidő-eltöltés helyeül (tavasszal, nyáron és ősszel) a megkérdezettek 18,6⁰/₀-ánál Pécs határában lévő telek. 17⁰/₀-ánál Pécestől távolabb lévő telek szerepelt. Hétfégi időtöltése céljának a megkérdezettek csaknem 40⁰/₀-a kirándulást, utazást, turisztikát jelölt.

– A hétfégi szabadidő-töltés helyének megközelítéséhez a megkérdezettek 22⁰/₀-a saját járművét, 38,4⁰/₀-a pedig közhasználatú közlekedési eszközt vesz igénybe.

– Szembetűnő, hogy a megkérdezettek csaknem 30⁰/₀-a kívánja a jövőben a szabadidejének egy részét keresetkiegészítő foglalkozással lekötni. 24⁰/₀ gépkocsit tervez vásárolni, 15,4⁰/₀ telekvásárlás, 23⁰/₀ hétfégi-ház építés gondolatával foglalkozik. A megkérdezettek közel 62⁰/₀-a jelzi a lakáskultúra fejlesztésével kapcsolatos szándékát.

– A hétfégi szabadidő hasznosabb eltöltésére tett javaslatok közül figyelemre-méltó, hogy a megkérdezettek több mint fele fontosnak ítéli a kirándulóhelyek, parkok, sétányok fejlesztését, 20⁰/₀ a kertkultúra fejlesztését, 10⁰/₀ a hétfégi házak, campingfelszerelések választékának bővítését javasolja. A művelődés-szórakozás közösségi létesítményei közül sorrendben a strandok, kulturális létesítmények és sportlétesítmények fejlesztése kapták a legtöbb szavazatot.

A megkérdezettek csaknem kétharmada szükségesnek ítéli a közlekedés javítását.

– A városban eltöltött szabadidő célszerűbb felhasználása érdekében 53,3⁰/₀-ban a kereskedelmi ellátás, házhozzállítás javítását látják szükségesnek az emberek. A megkérdezettek 84,4⁰/₀-a a tv-műsor javítását kéri, 27,7⁰/₀ szeretné a kulturális rendezvények számának növelését.

– A hétfégi szabadidő mennyiségét a megkérdezettek 32,2⁰/₀-a elegendőnek ítéli, 50⁰/₀ azonban kifejezetten elégtelennek tartja. Az emberek 60⁰/₀-a úgy látja, hogy szabadidejét hasznosabban is eltölthetné, ha elegendő anyagi, tárgyi lehetőséggel bírna.

Következtetések, lehetőségek a szabadidő kulturált eltöltése feltételeinek javítására

A szabadidő hasznosabb eltöltésére fejlesztési javaslatokat, kerettervet állítottunk össze, amelyet a fejlesztés 10–15 éves programjának ajánlottunk. E program lehetőséget ad a tanácsoknak, a népművelés intézményeinek és a vállalatoknak, üzemeknek egyaránt arra, hogy anyagi erőihez, lehetőségeihez és saját szándékaihoz is igazodva vállaljanak részt megvalósításából.

1. *Javítani kell a különböző szolgáltatásokat, a kereskedelmet és a vendéglátást.*

– A kereskedelmi ellátás javítására a város egyes területein a hálózat hiányzó egységeit kell mielőbb megépíteni. Hasonló fontosságúnak ítéljük azonban a meglévő egységek célszerűbb felhasználását, a kialakult vásárlási szokások pozitív befolyásolását. Ennek érdekében növelni kell a reklám-propaganda tevékenységet, a vásárlók jobb időbeosztását segítő árukinálatot. Az önkiszolgáló rendszerű üzletek hagyományos kiszolgálású részlegei (kenyér, húсарu, csereáru), és a pénztárak a vásárlók torlódásának ismétlődő területei. Ezeket további szervező munkával, korszerűsítésekkel kell feloldani.

Szükséges az előrendelés, előrcsomagolás, valamint a házhozzállítás lehetőségeinek és igénybevételének növelése, a propagandájának erősítése.

– A nők szabadidejének növelése (és ezen keresztül a családok együttes szabadidő-eltöltése lehetőségének bővítése) szükségessé teszi a kereskedelem és vendéglátás szolgáltatásainak bővítését. Előbbi területen főként a gasztrófol ételek mennyiségi- és választéki növelése, az előrecsomagolt konyhakész zöldség- és gyümölcsök, főzéklékfélék kínálatának fokozása szükséges. Vendéglátás terén mind a város belterületén, mind a mecseki kiránduló övezet súlypontjában szükséges az olcsó, önkiszolgáló rendszerű éttermek létesítése.

– A nők szabadidejének növelésére, de a családok háztartás-gépesítési kiadásainak mérséklésére is célszerű formának látszik az újmecsekaljai lakóépületek kihasználatlan alagsori helyiségeinek egy részét Patyolat-mosószalonokként üzemeltetni (háztartási mosógépek „önkiszolgáló” rendszerű használatának biztosításával).

– A barkácsolás iránti növekvő igények kielégítésére az iparnak, a kereskedelemnek és a művelődésügynek egyaránt fel kell készülni.

Az igények és a feltételek jelenleg külön-külön nagyrészt megvannak. Találkozásuk tervszerű megszervezése a feladat. Üresen álló alagsori helyiségek, üzemi termelésre alkalmatlanná vált gépek és szerszámok, ipari hulladékok és barkácsolni vágyó emberek nagy számban vannak városunkban, de a barkácsolással foglalkozó szervezet nincs. Élni kellene azzal a törvényadta lehetőséggel, hogy barkács egyesület, vagy szövetség alakuljon és fogja át a város barkácsoló köreit, klubjait. A „Csináld magad” mozgalom elterjesztése egyben jelentős volumenű tehermentesítése lehetne a szolgáltató iparnak is.

– A város alatt húzódó és a feltárás előrehaladott állapotában lévő pincerendszer hasznosítását (részben a hétvégi pihenés-szórakozás szolgálatába állítását) meg kell gyorsítani.

– A hétvégi szabadidő-kultúra fejlődése a vendéglátó szolgáltatás, a közlekedés, a szórakoztató területek dolgozóitól sokszor csúcsteljesítményeket, túlzott erőfeszítéseket igényel. Ennek mérséklésére a mindinkább kiéleződő szombat-vasárnapi hétféje mellett célszerű a munkarend változtatásával a dolgozók egy részének más időben (pl. vasárnap-hétfőn) biztosítani a hétféje pihenőt; ezzel a szabadidőben igényelt szolgáltatásokat zökkenőmentesebbé lehetne tenni.

2. *Gyorsítani kell a kulturális ellátás intézményi, tárgyi és tartalmi fejlesztések üemét.*

A kialakult szokásokat, igényeket és javaslatokat figyelembe véve a kulturális fejlesztés koncepcióját 3 főbb tényezőre kell építeni:

- a) az otthoni kulturális tevékenység segítése;
- b) a város kulturális intézményhálózatának fejlesztése;
- c) a kiránduló és üdülőhelyek kulturális ellátásának javítása.

– Pécs kulturális intézményhálózatának fejlesztése elodázhatalan feladat. A kialakult kulturális szokások, a város tradíciói, az emberek növekvő kulturális igénye olyan korszerű intézményhálózatot kívánnak, amely alkalmas reprezentatív kulturális rendezvények lebonyolítására, kiállítások és hangversenyek szervezésére, a lakóterületi kulturális szolgáltatások megszervezésére, a kiránduló és üdülőhelyek kulturális ellátására.

E dinamikus feladatrendszer egy korszerűen épített és berendezett központi intézményt, az irányítása alatt álló, tervszerűen telepített lakóterületi klub-könyvtár hálózatot, és korszerű technikával felszerelt művelődési autóparkot igényel.

– Jellemző marad hosszú ideig a családi körben otthon történő szabadidő eltöltés. Ezért jobban család közelbe kell vinni a népművelés eszközeit, programajánlásait, fokozni kell a népművelés szolgáltató jellegét, mobilizáltságát és propagandáját. Különös figyelmet érdemel a könyvellátás javítása.

– Tervszerűen fejleszteni kell a városkörnyéki üdülő övezet kulturális ellátását. Fontos feladat a mecseki parkerdő és kultúrpark fejlesztése. A felmérés adatai megerősítették azt a korábbi törekvést, hogy szükséges a Mecsek egy részének kiemelt fejlesztése. A szovjet pihenő- és kultúrparkhoz hasonlóan tervszerűen fejleszteni kellene a parkerdő, vagy a kultúrpark pihenő-kulturális övezetét, ahol az alapvető kereskedelmi- és kommunális ellátáson túl könyv- és folyóirat-kölcsönző, illetve árusító helyek, szabadtéri társasjáték lehetőségek (sakk, asztalitenisz) szabadtéri kiállítások tennék változatossá és kulturáltabbá a szabadidő eltöltését.

– A növekvő tanulás iránti igény kielégítésre fokozatosan fel kell készülniök a felnőttoktatási és közművelődési intézményeknek. A tanulási lehetőségek, szemléltető eszközök, audiovizuális eszközök fejlesztésével, a tanulás segítése iskolai és népművelési feladatainak összehangolásával és tervszerűségének javításával kell felkészülni a növekvő tanulási igény kielégítésére. Bátrabban kell keresni a lehetőségeket az üzembe kihelyezett, szakmai továbbképzéssel összekapcsolt dolgozók iskoláinak elterjesztésére.

Kiemelt figyelmet érdemel a nyelvtanulás korszerű feltételeinek megteremtése, a közhasznú ismereteket nyújtó népművelési tanfolyamok, szakkörök és klubok számának növelése.

– Tervszerűen fel kell készülni azoknak az ellentmondásoknak a mérséklésére, amely a gyermekek tanulási idejének növekvő és a szülők munkaidejének csökkenő tendenciája közt feszülnek.

Középtávon reálisan számolni lehet az 5 napos munkahét általánossá válásával. Ez felveti a pedagógusok és a gyerekek új munkabeosztásának igényét. Ezek rendezése csak országos intézkedések alapján valósulhat meg, azonban a tárgyi feltételek tervszerű és fokozatos kiépítését már most el kell kezdeni. Pl. iskolai klubok fejlesztése, napközi otthonok, sportolási lehetőségek bővítése, szakköri felszerelések, kísérleti eszközök tervszerű fejlesztése, stb. előkészíthetők egy későbbi, tantervi kötöttségtől mentesebb fakultatív jellegű iskolánap bevezetését.

– A foglalkoztatottak mellett mind népesebb a nyugdíjasok korosztálya. Szabadidejük tartalmas kitöltése külön gondot jelent, és egyben társadalmi lehetőséget is a bennük rejlő energiák hasznosítására. A nyugdíjasok munkahelyi foglalkoztatásán túl célszerű lenne megszervezni egyéb, szervezett foglalkoztatásukat. Figyelmet érdemelne a nyugdíjasok javító-szolgáltató szövetkezetének létrehozása, az iskolai gyakorlati oktatásban és az ifjúsági szakköri mozgalomban történő patronáló bevonásuk.

Ismeretterjesztő tanfolyamokon különböző elfoglaltságra lehetne felkészíteni őket, mint pl. gombagyűjtés, gyógynövénygyűjtés stb. Tervszerűen építeni kell társadalmi aktivitásukra, elsősorban párt- és népfrontmunkájukra. Fejleszteni kell a nyugdíjasok klubjait és az öregek napközi otthonait.

– Utalunk arra, hogy a városi emberek természeti környezethez vonzódása erősödött. Nem hagyható azonban figyelmen kívül az sem, hogy ezzel egyidőben a parasztság munkaideje is rövidült, a nagyüzemi mezőgazdaság gépesítése, kemizálása számukra is nagyobb mozgási lehetőséget biztosított. A falusi ember szabadidős érdeklődése viszont a városi környezet, a városok létesítményeinek, kulturális életének megismerésére irányul. Ez feladatot jelent a városok intézményrendszerének ezen újabb igény kielégítését is figyelembevevő kiépítésében, másrészt lehetőséget is ad pl.: a közlekedési eszközök kétirányú kihasználására.

– Fontos feltétele a szabadidőnek a gyermekintézmények fejlesztése, férőhelyeinek növelése. A Gazdasági Bizottság 1972. januári határozata lehetővé teszi, hogy a gyermekintézmények (bölcsődék, óvodák, napközi otthonok) fejlesztését üzemi alapokból is támogassák. Tervszerűbben és bátrabban kellene élni ezzel a lehetőséggel.

3. *Intézményesen fejleszteni kell a kiránduló helyeket, szabadban való sportolási és pihenési lehetőségeket:*

– A Mecsek adottságainak a hétvégi pihenés érdekében történő mind teljesebb kiaknázása a parkerdő nagyarányú, átfogó fejlesztését igényli. Többek között: újabb sétautak, gépkocsiutak kiépítését, ezek folyamatos gondozását, a még kiépítetlen mecseki források befogását, ezek közelében étkező helyek létesítését, illemhelyek, szemégyűjtők építését és azok gondozását, szalonnasütők létesítését, a látogatottabb helyeken rendszeres rágszáló- és rovarirtást stb-t.

– Az autós turizmus fejlődése szükségessé teszi, hogy a Mecseket felkereső autósok, motorosok számára a leginkább látogatott helyeken gépkocsi-parkolók létesüljenek a szükséges járulékos létesítményekkel.

– Mind a városban, mind a kirándulóhelyek közelében fontos lenne bisztrószzerű melegkonyhák és más olcsó étkezési lehetőségek megteremtése, illetve kapacitásuk jelentős bővítése.

– A Mecsek kiránduló-pihenő helyeire irányuló tömegközlekedési igény kielégítésére a jelenlegi eszközök és úthálózat minimális tartalék lehetőséget nyújtanak. Különösen a nyári idény utazásainak tömegszerűsége időszerűvé teszi a függőpályás utasszállítás mielőbbi megvalósítását.

Ezt követően a mecseki tömegszállításban foglalkoztatott autóbuszok átcsoportosításával lehetséges a Pécs és környéke fürdő- és üdülőhelyei közötti közlekedés számottevő fejlesztése; de ugyanez nyújt lehetőséget a kötélpálya állomásaira szervezett gyűjtő-closztó forgalom kiépítésére.

A város és Misina-tető közötti függőpálya kiépítése után célszerű lenne megvizsgálni további bővítés lehetőségeit (Orfűre).

– A Mecsek barlangjainak feltárását, és a hétvégi pihenés szolgálatába állítását meg kell gyorsítani. Erre alkalmas módszer a bányüzemek szocialista brigádjainak versenyztetése, a térszín alatti művelésben szerzett jártasságuk pozitív értelmű szabadjára engedése.

– Pécs környékén a vízi- és horgászsport fejlesztésére – Orfű mellett – kedvező lehetőséget ad a pellérdi halastó-rendszer (mint csónakázó tó), továbbá a tsz-ek és állami gazdaságok használatában levő halastavak egy része, amelyeket horgász-egyesületeknek átengedve (vagy bérbe adva) további pihenő-üdülőhelyek hozhatók létre.

– A város általános rendezési tervével összhangban meg kell kezdeni a „Tüskésrét”-i mesterséges tó és környékének kiépítését.

– A camping-cikkek kölcsönzésének fejlesztése, a kölcsönzés bürokratikus köztötségeinek mérséklése feltétlenül kívánatos.

– Pécs fedett uszoda gondját – egyszerű kivitelben – mielőbb meg kell oldani.

– A téli sportok ütemesebb fejlesztését mind a Mecseken, mind a városban jobban fel kellene karolni. Főként a mecseki tömegközlekedés megoldásával (kötélpálya) várható a hegyi terepre szervezett téli sportok iránti érdeklődés növekedése; ennek kielégítése újabb ródlipályák, síterepek, ugróánc stb. létesítését kívánja. A városban elsősorban a meglévő strandok adottságait (öltözők, pénztár, kölcsönzés stb.) lehet a jég sport szolgálatába állítani úgy, hogy a strandok nyáron füves napozó területein létesítsenek jégpályákat.

4. *Fejleszteni kell a város körüli üdülőterületeket, hétvégi pihenőtelkeket, a kertkultúrát.*

– A városi ember természetes és egyre erősödő igénye, hogy hét végén természeti környezetbe kerülve jó levegőt, csendet találjon. Az ilyen igény kielégítésének

módja többféle: kiskert parcellák; hétvégi házak; vállalati pihenőházak; pihenőközpontok; üdülők stb. Ezek fejlesztésére az alábbiakat ajánljuk:

a) Vállalati pihenőházak, pihenőközpontok kialakítására kiválóan alkalmasak a Mecsek-Alcsek romantikus völgyei, a Pécs környéki községek néhány nagyüzemi művelés-alkalmatlan területe (pl. bogádi völgy, nagykozári völgy stb.).

A vállalati szervezésű hétvégi pihenésre, kikapcsolódásra újszerű lehetőséget kínálnak az elnéptelenedő baranyai falvak (pl. Gorica, Püspökszentlászló, Bános, Révfa) üresen álló iskolaépületei, pedagógus-lakásai stb. Gondozásuk tsz melléküzemági tevékenység is lehet.

b) A hétvégi kertkultúra fejlesztésére elsődleges teendő a Mecsek-oldal ilyen célra szóba jöhető területeinek kijelölése és itt az új helyzethez igazodó telek-alakítási, beépítési előírások rögzítése. Célszerű teleknagyságnak – az idevonatkozó GB-határozatra utalva – a 200–400 n.-öl mértéket, beépítési módnak pedig a hétvégi, alkalmoszerű tartózkodáshoz igazodó (nem luxusigényű, de esztétikus), a kisemberek anyagi lehetőségeivel számot tartó előírásokat ajánljuk.

Emellett a hétvégi kertkultúra lehetőségeinek szélesítésére, de a telekpiac befolyásolására is célszerű a további hétvégi telkek kialakítása és értékesítése (pl. a Mecsek további területein, a városi beépítés D-i, DK-i határán, a pécsi vonzáskörzet közeli településeinek határában – Bogád, Kozármisleny, Szalánta, Pellérd stb.). Célszerűnek tartjuk, ha egy-egy új hétvégi pihenő terület kialakítására, beépítésére, egy vagy több vállalat, intézmény dolgozó kollektívája erőit egyesíti: ha ezeket a törekvéseket a vállalatok erőikhez mérten segítik (bontási anyagok juttatásával, építőgépek kölcsönzésével).

– A hétvégi pihenés, a kertkultúra kollektív vagy egyéni formái egyaránt azt jelentik, hogy a városi lakosság mind nagyobb hányada a tavaszi, nyári, őszi időszak hétvégi napjain a kertes övezet, vagy a pihenő-üdülő központok „lakójává” válik. Túlzott anyagi terhet jelentene, ha ezeket a területeket a lakóterületekhez hasonlóan közművesítenénk, minimális közműigények kielégítése azonban feltétlenül szükséges. Így pl. szükséges, hogy ezeken a területeken legalább az elektromos hálózat gerincvezetékei kiépüljenek, kisebb területegységenként ivóvizet adó közutak létesüljenek, a megközelítést biztosító utak egy része kiépített út legyen; rendelkezzenek a területek súlypontjai idényjellegű – élelmiszer, hűtő ital és háztartási vegyicsikkek árusításával foglalkozó – üzletekkel.

– A hétvégi pihenés területi lehetőségeinek gazdagítása érdekében a városközeli üdülő-pihenőterületek feltárása mellett mintegy a második gyűrű, a várostól 30–50 km távolságra fekvő pihenőhelyek bekapcsolása is szükséges. Ennek érdekében a Dunaszekcső–Mohács közötti Duna-parton, továbbá a Dráva alkalmas partszakaszán javasoljuk újabb pihenőterületek kijelölését, a minimális közművekkel történő ellátását és parcellázását.

– A hétvégi pihenést változatossá teendő, nagyobb propagandát érdemelnek a környék kevésbé látogatott thermálfürdői. Ezek vonzóbbá tétele érdekében kiépítettségük, szolgáltatásaik fejlesztése a legcélszerűbb, emellett azonban számításba jöhet az ilyen fürdők közelében bérelhető faházak létesítése.

– A Mecsek hegység természetes vízvagyónára építve, újabb üdülő és pihenési célú tározók létesítése kívánatos. Jó lehetőség erre az Ellend környéki melegvíz-forrásoknak pécsi kiránduló-fürdőhelyként történő hasznosítása. Pécs vízfelületekben szűkös. Az emberek vízparti pihenési igényének kielégítését lehetne bővíteni újabb Dráva-parti területek bekapcsolásával.

– Pécs nemcsak a műjégpálya-hiány gondjaival birkózik, hanem a város jég-

ellátásával is. Mindkét feladat megoldását jelentené a következő ötéves terv idején egy korszerű jégüzem létrehozása.

– A Pollack Mihály Műszaki Főiskola kollégiumának elmúlt nyári, szállodaszerű üzemeltetése kedvező tapasztalataira építve – éppen a mind feszítőbb szállodagondok enyhítésére – bátrabban, szélesebb körben kellene a diáktthonok, kollégiумok nyári hasznosítását kezdeményezni.

5. *Javítani kell a szabadidőben végzett társadalmi, közéleti munkát.*

– Fokozatos nevelő munkával, a közéleti, tömegszervezeti, politikai és kulturális fórumok körének bővítésével elő kell segíteni, hogy az emberek aktív közéleti tevékenységet végezzenek.

– Az „egy napot Pécsért”, az „ifjúság a városért” mozgalmat tovább kell gazdagítani és a hagyományokra építve fokozatosan bővíteni kell a társadalmi akciókban résztvevők körét. Pl. Mecseki Órjárat-mozgalom szervezése stb.

Törekedni kell arra is, hogy a szocialista brigádok, üzemrészek, üzemek konkrét városfejlesztési részfeladatokat vállaljanak és kapjanak.

– Tovább kell javítani az üzemi és a közéleti demokráciát, népszerűsíteni a tanács munkáját, a tanácstagok és népfront-aktivisták tevékenységét. Mind szélesebb körben kell felkelteni a közéleti érdeklődést, ezzel összhangban a helyes lokálpatriotizmust, a társadalmi élet és munka iránti igényt.

– A lakóterületi, ifjúsági és népfront-klubokban mind nagyobb figyelmet kell fordítani a klubok közéleti fóruma szerepének erősítésére. Az ismeretterjesztésben és a publikációban tovább kell javítani a lakosság sokrétű és pontos informálását, elősegíteni, hogy az információ befogadásán túl aktív részeseivé váljanak városunk közéletének.

6. *Tudatosabbá, tervszerűbbé kell tenni a szabadidő helyes ELTÖLTÉSÉNEK propagandáját.*

– Tervszerűbb munkát és nagyobb figyelmet érdemel a szabadidő egészséges és kulturált eltöltésének propagandája. A jelenlegi szabadidős szokásokban sok a spontaneitás, a céltalan vagy egészségtelen időtöltés. A feltételek javításával együtt egészségügyi felvilágosítással és értelmi meggyőződéssel kell terjeszteni, hogy a szabadidő ésszerű eltöltése az ember egészségének szellemi és fizikai erőnlétének egyre fontosabb elemévé válik.

– A dolgozó ember hétvégi kikapcsolódásának, sokoldalú felüdülésének jelentősége igen nagy, a heti munka eredményessége oldaláról is. Ezért ajánljuk, hogy a vállalatok, üzemek, szövetkezetek, intézmények a helyes pihenési törekvéseket lehetőségeik szerint támogassák; elsősorban saját dolgozóik kedvezményezésével, ilyen irányú törekvéseik segítségével, vagy a vállalati üdülöházak, hétvégi házak hálózatának bővítésével, kihasználásuk propagálásával.

– Mind a munkahelyi szervezésű, mind a hivatalos idegenforgalmi szervek által kezdeményezett pihenési és kirándulási lehetőségek nagyobb propagandája szükséges. Erre fel kell használni a helyi sajtót, rádiót, üzemi lapokat és híradókat stb. Elképzelhető, hogy a hétvégi pihenés falusi lehetőségeinek egy részét a helyi tsz-ek idegenforgalmi, melléküzemági tevékenységként bonyolítsák és propagálják.

7. A szabadidő hasznos eltöltése lehetőségeinek fejlesztésére tett javaslatok a teendő széles körét tartalmazzák. Szükséges, hogy a programból a megvalósításban érdekelt szervezetek, intézmények az alábbiakat tekintsék különösen fontosnak és megvalósításuk érdekében megkülönböztetett aktivitással munkálkodjanak:

– a művelődési központ mielőbb megvalósítására társadalmi összefogás kibontakoztatása;

– a mecseki parkerdő fejlesztésére tett javaslatok megvalósítása;

- a mecseki függőpályás utasszállítás megoldása;
- az új városközpont részletes rendezési tervének felülbírálata során a 3000 adagos önkiszolgáló étterem függetlenítése egyéb létesítmények megvalósításától és építésének meggyorsítása;
- a bogádi-völgy vállalati üdülőközpontként (több vállalat összefogásával) történő hasznosítása;
- a mesterséges tavak és folyóvizek partján eddig kialakított üdülőterületek fejlesztése, változatosabb tétele érdekében a Dráva alkalmas partszakaszának pihenőterületté történő kialakítása.

Végezetül figyelmet érdemel, hogy a fenti javaslatok realizálása, a természeti és egyéb adottságok jobb kiaknázása, a szabadidős létesítmény- és intézményrendszer fejlesztése ne jelentse az emberek szabadidő eltöltésének uniformizálását. Úgy és olyan irányban kell fejlesztési lépéseinket meghatároznunk, hogy Pécs és környéke természeti, kultúrtörténeti adottságait jól kihasználva, lehetőleg minden ember – érdeklődése és anyagi lehetőségei szerint – megtalálhassa saját szabadideje hasznos, tartalmas eltöltéséhez az általa igényelt létesítményeket, intézményeket és rendezvényeket.

A MEGYÉBEN ÉLŐ NEMZETISÉGEK KÖNYVTÁRI ELLÁTÁSA, OLVASÁSI KULTÚRÁJA

A nyelv és a kultúra közössége az, amely egy nemzetiségi csoport életében a legfontosabb összetartó erő, s közvetve „autonómiájának” biztosítója is. De ezen túlmenően, a hazánkban élő nemzetiségi lakosság, kulturális értékeivel mindenképpen hozzájárul nemzeti kultúránk teljesség tételéhez: egyrészt azok belső törvényszerűségeiből eredendően, másrészt az anyanyelvi nemzet és a magyar kultúra közötti összekötő szerepénél fogva.

Nem könnyű azonban lemérni e kulturális értékek és hatások szerepét még a nemzetiségek belső struktúrája esetében sem. Mindenekelőtt azért, mert számuk az ország lakosságának csak töredékét jelenti (3,4⁰/0), s nem alkotnak egységes etnográfiai tömböket, hanem szétszórta helyezkednek el tizenhét megye területén. Hogy Baranya megyénél maradjunk, a német nemzetiségek száma mintegy 35 ezer, s a megye legkülönbözőbb pontjain élnek. (Szederkény, Somberek, Lánycsók, Mecseknádasd, Hidas, Óbánya, Ófalu, Boly, Villány stb. . .). Hasonló a helyzet a délszláv lakosság körében is, akik ugyan zömmel a megye déli részén telepedtek le, de legtöbb esetben egymástól távol fekvő falvakban (Felsőszentmárton, Drávasztára, Szalánta, Németi, Alsószentmárton, Kásád, Kátoly, Versend stb. . .). – Számuk 14 ezer körül van.

Egy bizonyos, a népi kultúra, a néphagyományok ápolása erős ezekben a községekben, azonban éppen a legfontosabb, az anyanyelvi kultúra terén, igen nagy a lemaradás. S ez nemcsak a helyzeti széttagoltságból következik, hanem a központi művelődési intézmények hiányából, illetve a lehetőségek kihasználatlanságából is.

A gyakorlat e téren sem kíván más módszereket, mint a magyar nyelvű lakosság körében. Az anyanyelvi műveltség, a világnézet, az esztétikai értékrend formálása itt is az iskolák és a közművelődési intézmények – klubok, könyvtárak – segítségével történhet elsősorban. Sőt, nemzeti kultúrájukhoz nehezebben hozzájutó nemzetiségek szempontjából, jelentőségük talán még fokozottabb.

E tekintetben az iskolai oktatással egyenértékű a nemzetiségi lakosság anyanyelvi irodalommal való ellátása, könyvtáraik fejlesztése. A közművelődési könyvtárhálózat megalakulásától a legutóbbi időkig, csak nagyon kevés kezdeményezés történt e téren. Országosan átlag 19 német és 35 szerb-horvát nyelvű könyv jutott egy-egy könyvtárra. A javítás érdekében – 1969-ben – a Művelődésügyi Minisztérium egymillió forintot biztosított, rendkívüli támogatásként, a nemzetiségek nyelvén írott könyvek beszerzésére. Ennek során Baranyában tizenkét délszláv község, mintegy

120 ezer forint értékben, huszonnégy németlakta község pedig 160 ezer forint értékben kapott anyanyelvi könyveket. Mindez természetesen sokat segített e könyvtárak helyzetén, de még mindig csak 5 százaléka a teljes állománynak a nemzetiségi anyag – egy lakosra átlag 4–5 anyanyelvi könyv jut.

Községi könyvtár, Old

A jövőben tehát mindenképpen biztosítani kell a gyarapodás rendszerességét, folytonosságát és ezzel együtt a választék bővítését a szépirodalom, az ifjúsági- és szakirodalom körében egyaránt. Fel kell hívni a figyelmet, mint a nyelvi kultúra egyik fontos eszközére, az idegennyelvű folyóiratokra, hetilapokra. (Eddig ez az állományrész szinte minden nemzetiségi község könyvtárából hiányzott.)

A magyar nyelvű irodalmat is beleértve, a nemzetiségi települések könyvtári el látottsága nem rosszabb a hasonló szintű falusi átlagnál. Ami az olvasási kultúrát

A pécsváradi körzeti könyvtár kézikönyvtára

illeti, ez sem marad el az országos átlagtól. Ha azonban az anyanyelvi olvasás kérdését vizsgáljuk, már nem mondható el ugyanez. Itt is talán a felnőttek körében a leghangosabbak az eredmények: a harminc évnél idősebb korosztálynak több mint nyolcvan százaléka egyáltalán nem olvas anyanyelvén.

Az okok között kutatva a legelfogadhatóbbnak az iskolai végzettség mutatkozik. A felnőtt lakosság nagy százaléka nem végezte el az általános iskola nyolc osztályát, s még kevesebb azoknak a száma, akik a háború előtt anyanyelvükön tanultak. Hogy mennyire jelentős az anyanyelvi oktatás szerepe az olvasási kultúra kialakításában és megerősítésében, igazolják azoknak a községeknek a könyvtári adatai, ahol ilyen jellegű oktatás folyik. (Mecseknádasd, Óbánya, Boly, Szederkény, Villány,

Szalánta, Kátoly, Felsőszentmárton vagy Kásád községekben jóval magasabb az általános iskolások és a KISZ korosztályú fiatalok olvasói arányszáma, mint a felnőttek.)

A tényekből következik, hogy a gyermekeknek és a fiataloknak az irodalomra, az anyanyelvre vonatkozó ismereteit nem a szülői ház, hanem az iskola tudja csak biztosítani. Ezért az olvasásra nevelés megfelelő feltételeit is, csak az iskolával együttműködve képesek kialakítani a közművelődési intézmények.

Erre vonatkozóan a Megyei Könyvtár részéről már történtek kezdeményezések. Az „olvasóvá nevelés”-t illetően gazdag tapasztalatok és szakirodalom áll a könyvtár rendelkezésére, melynek eredményei, az életkori sajátosságok figyelembevételével, jól felhasználhatók az iskolai oktatás menetében.

Természetesen a felnőtt lakosság körében sem „reménytelen” a helyzet. – Csak egyetlen példát: Márok községben a német szakos tanár esti nyelvtanfolyamot indított a felnőttek részére, s ennek nyomán ugrásszerűen megnőtt körükben az olvasók száma. De ez csak egyetlen lehetőség az anyanyelvi olvasásra ösztönző hatások közül. S még mindig hiányoznak az erre legmegfelelőbb szervezési eszközök és formák: az anyanyelvi olvasó- és könyvbarát mozgalom, könyvtári hetek, író-olvasó találkozók. De ugyanúgy hiányoznak, egy-két kivételtől eltekintve, a nemzetiségi klubok, irodalmi szakkörök is.

A könyvtári ellátás alacsony színvonala, éppen e kis könyvtárak összetételében és számában jelentéktelen könyvanyaga miatt, nem képes ezeket a feladatokat megoldani. Ezért a Művelődésügyi Minisztérium, valamint a Könyvtártudományi és Módszertani Központ terveket dolgozott ki nemzetiségi báziskönyvtárak létrehozására. A tervek és javaslatok alapján a Megyei Könyvtár a német irodalom, a Mohácsi Városi és Járási Könyvtár pedig a délszláv irodalom regionális központja lesz. A régió feladatait, valamint a társországokkal, illetve a társintézményekkel való kapcsolatot kialakításának módozatát a Megyei Könyvtár még ebben az évben kidolgozza.

A kialakítandó báziskönyvtárak, jobb anyagi lehetőségeiknél, magasabb szervezeti formájuknál fogva, biztosítani tudják majd a nemzetiségi lakosság korszerű könyvtári ellátását és ezzel együtt anyanyelvi olvasási kultúrájuk fejlesztését.

KÖZÉLETI MAGATARTÁSRA NEVELÉS MÓDSZEREI A KLUBBAN

A kollektív kezdeményezés és a szervezett tevékenység a klubéletben valósítható meg leginkább, amely maga is tömegigény hatására jött létre, s amelynek legtermészetesebb megnyilatkozási formája az aktivitás.

A módszerek és formák kiválasztásánál legfőbb szempont az aktivitásra, a cselekvésre való ösztönzés.

1. A „Vita”.

A lényeges és mindenkit érintő kérdésekből kell a vitát megszervezni. A klubban – ahol pl. a tagság nagyrésze éppen termelőszövetkezeti dolgozó – célszerű és hasznos a vita módszerét alkalmazni.

A tsz-tagok nagyrésze részmunkát végez, ezért elsősorban a saját munkaterületének problémáit ismeri. Az egész gazdaság tevékenységét csak akkor látja, ha rendszeresen informálják. Egy-egy közgyűlésen a gazdaság egészét érintő kérdésekben kell döntenie. Ezért gondoskodni kell a tsz-tagok felkészítéséről, informálásáról a közgyűlés előtt. A közgyűlésre való felkészítés a napirendek fő pontjainak, gondolatainak a tsz-tagsággal (akik jelen esetben éppen klubtagok!) történő előzetes ismertetéséből, megvitatásából áll. Az előzetes vita szükséges a tsz-vezetőknek is a jó felkészüléshez, a tagok véleményének, törekvéseinek a megismeréséhez.

Ilyen előzetes viták után a közgyűlés színvonala biztosított.

A vitákban lényeg a konkrétság. A vitázók nem léphetnek úgy fel, mint akik feltétlenül és egyedül képviselik a „társadalmi érdekeket”. A „társadalmi érdekek” vitája nemcsak a gazdaságpolitikai fejlődés, hanem a közgondolkodás fejlődése szempontjából is fontos. A vitákban tisztulnak a gondolatok, a viták segítik az emberekben a helyes álláspont kialakítását. Az államélet szempontjából fontosak az embereket érintő jogszabályok, törvénytervezetek vitái.

A társadalmi problémák vitája mellett rendezhetünk olyanokat is, amelyek csak a kisközösségre vonatkoznak. Ilyen lehet pl. „Milyen legyen a klub vezetése?” címmel rendezett vita.

Oldottabb, kedveltebb a „Hogyan ítéled meg?” című sorozat, amelyben aktuális társadalmi kérdésekről kérjük a klubtagok véleményét. Bel- és külpolitikai problémákat vitathatunk meg. A módszernek pozitív vonása, hogy aktivizál, vélemény elmondására késztet. Ezenkívül a klubvezetést is segíti az egyén véleményének megismerésében.

2. A „Fórum”.

Célja, hogy a klubtagokat érintő problémák elmondására, azok tisztázására lehe-

tőseget adjon. „Itt a fiatalok beszélnek”, „Ma este a szakmunkások beszélnek” stb. címekkel – saját problémáik feltárására – jó sorozatot indíthatunk.

Elképzelhető, hogy a klub különböző fórumokat hoz létre. Hasznos lehet pl. „A közséfejlesztő aktivisták és társadalmi munkások fórumának” létrehozása, ahol a lakóhelyért végzett konkrét cselekvés, a tenniakarás tudatosulhat a résztvevőkben.

3. Az „Önkritikus est”.

Célja, hogy a demokratizmushoz nélkülözhetetlenül szükséges őszinteségre neveljen.

Formaváltozatai: – állandó munkaértékelések,

– az elvégzett feladatok, megbízatások értékelése a közösség előtt.

Játékos formában megrendezhető az „Ilyen szeretnék lenni” című beszélgetés, amelyben a – különösen fiataloknál gyakori – eszménykép, ideál mércéje tisztázható, értelmezhető.

Érdekes foglalkozást eredményezhet az is, ha azt tárgyaljuk meg, . . . „mit érhetünk el az életben?” Ugyanakkor egy meghívottat az előbbi kontrasztjaként arról faggatunk . . . „mit értem el?” . . . Kiváló alkalom mindez arra, hogy a karrierizmust és más megnyilvánulásokat értelmezzünk.

A legfontosabb, hogy emberekkel – mai problémákról – beszélhetünk. Hozzászoktatunk embereket ahhoz, hogy a társadalomban észlelt problémákról lehet beszélni, sőt kell beszélni azért, hogy kijavíthassuk őket. Kell beszélni, segítő szándékkal, önmagunk tennivalóit is mindenkor meghatározva.

4. A „Nyílt tárgyalás”.

A klub demokratikus légkörét növeli. „Vádoljuk az imperializmust” címmel találkozunk ilyen foglalkozásokkal. De a nagytársadalmi kérdések mellett megtárgyalhatjuk klubunk helyzetét, esetleg néhány klubtag fegyelmi vétségét, esetleg kizárását.

5. A „Pódiumműsor”.

Ide tartozhatnak a különféle dialogizált előadások, a színpadszerűen megrendezett, előre összeállított, a demokratizmus helyes értelmezését tisztázó, aktuális témákból megírt foglalkozások. Hasznos lehet a színpadszerűen megrendezett, eljátszott problémafelvetés, amelynél legfontosabb, hogy élethelyzetet ábrázoljon, s amelynél a klubtagoknak az lesz a feladata, hogy a problémát felismerjék, értékeljék, s önmaguk szándékát a problémával azonosítsák, helyeseljék vagy a problémát önmaguktól elidegenítsék, helytelenítsék.

6. A „Situációelemzések”.

Az előbbihez szorosan kapcsolódnak. Lényegük a problémafelvetés szóban vagy írásban, avagy pódiumszerűen, esetleg filmen. A kérdés itt az: . . . „Mi a véleményed róla?” . . .

Játékos, szórakoztató módszer, ha emberek jellemrajzát gyűjtjük össze, s a klubtagoknak az a feladata, hogy a jellemrajz alapján az illetőt felismerje. Ha nem ismeri fel, akkor mondassuk el vele, hogy ő milyennek látja az illetőt és miért?

A situációelemzésnek jó példája, ha munkahelyeket mutatunk be; „Dolgoznál-e ott? . . . Miért?” A lényeg: valós helyzetek elemzése. A módszerek jelentősége, hogy aktuális, mindannyiunkat érintő kérdésekről „merjünk” beszélgetni klubtagokkal.

7. A „Helyzetjátékok”.

Mit tennél, ha? . . . – ha tanácstagnak választanának,

– ha egy lakáselosztó bizottságban jelentős pozíciót töltelnél be,

– ha az árakat te állapítanád meg stb.

Jó lehetőség a problémák tisztázására, az esetleges naív vagy anarchikus elképzelések bemutatására (pl. áraknál, vagy lakáselosztásnál a helyes értelmezésre, a valóság indokolására).

Helyzetjátékszerűen rendezhetünk „csúcstalálkozót”, a négy nagyhatalom képviselőjében egy-egy klubtaggal, vagy tanácsulést, amelynek végén egy nyilvános tanácsülésre valóban delegálunk résztvevőket.

Míndez jó alkalom a klubtagok világnézeti, politikai magatartásának a megismerésére is. És azzal, hogy látjuk, milyen politikai, világnézeti problémák vannak klubunkban, máris új feladatot adhatunk a klubvezetésnek.

8. Az „Ankét”.

Rövid bevezető, majd az idetartozó ismeretanyag minél szélesebb körben történő feldolgozása. Lényeg a résztvevők problémálatásának fejlesztése, következtetések levonása. Elsősorban olyan témákból rendezhetjük, mint – „az erkölcs régen és ma” . . . „a szocialista erkölcs értelmezése” . . . a párt Ifjúságpolitikai Irányelveinek megbeszélése stb.

9. A „Találkozók”.

Találkozhatunk írókkal, akiknek közéleti témájú cikkeit olvastuk, vagy a „MAI VENDÉGÜNK” sorozatban találkozunk neves közéleti személyiségekkel. Pontosan tisztáznunk kell, miért hívtuk meg.

10. Az „Ismertetők”.

Klubnapokon „NÉHÁNY PERC A NAGYVILÁGBÓL” címmel egy klubtag összefoglalóját hallgattatjuk meg. Olyan témákat emeljük ki a valóságból, amelyek közérdeklődésűek. Lehetnek nemzetközi problémák (Izrael, Vietnam stb.), de lehetnek helyi problémák is. Pl. bürokrácia, vagy „Ez történt velem . . .” (munkahelyen, utcán, szórakozóhelyen stb.).

11. „3 percig őszintén”

Az őszinteségre nevelés elengedhetetlen. Ez a demokratizmus alapja. Mindenkinek biztosítunk 3 percet arra, hogy gondjait-bajait, ami legközvetlenebbül foglalkoztatja, 3 perc alatt elmondja. A módszer kötelez a rövid, tömör, lényegyet kifejtő fogalmazásra is.

12. „Amiről beszélni kell . . .”

Az ún. „kényes” kérdések elmondására, felvetésére biztosít lehetőséget.

Fontos azonban, hogy a „kényes kérdés” megoldásának módját is felvessük, megláttassuk saját szerepünket és feladatunkat is annak megoldásában.

Elképzelhető ugyan olyan program is egy klub életében, amelyben a klubtagok dokumentumgyűjtési feladatokat kapnak községük életéről. De ezek a dokumentumok azt tartalmazzák, amiről valóban „beszélni kell!”. (Pl. fényképek készítése, gyűjtése a szemetes utcáról, hibás feliratokról stb.)

13. „Jogi tanácsadás”

Az emberi jogosítványoknak ismerete fontos abból a szempontból, hogy a törvények biztosította jogokkal élni tudjunk. De fontos e módszer a személyek egyéni problémáinak rendezése, megoldása szempontjából is.

A tanácsadás hozzásegíti a klubtagokat azon jogaik megismeréséhez, amelyek közéleti tevékenységüknek biztosítékai.

14. A „Nyilvános vita”

A TV-ből ismert módszer, a két „ellenfél” nyilvános vitáját jelenti, egy meghatározott időben. Jelentősége a helyes, logikus érvelés gyakoroltatásában van.

Érdekes lehet pl. egy olyan téma, amelyben egy KISZ-tag és egy nem KISZ-tag vitázik; „. . . én KISZ-tag vagyok, te miért nem?!” címmel.

15. A „Nyílt levél”

A klub közössége olyan kérdésekben, amelyekben nem ért egyet a kérdés felvetőjével, nyílt levélben fejt ki véleményét. Lehet pl. tiltakozó levél is nemzetközi eseményekkel kapcsolatban.

A módszer célja, hogy a klub közösségét meghatározott állásfoglalásra készítse. 16. A „TV-ben, Rádióban hallottuk”:

A televízió, rádió közéleti témájú műsorainak meghallgatása közösen, majd a műsorok megvitatása, tartalmi tisztázása fontos feladat a klubok közéletre nevelő munkájában. A TV, a rádió teremti meg elsősorban a kapcsolatot a nagyvilággal.

17. A „Vetélkedők”

A játékos módszerek mindig vonzzák az embereket. Összeállítható vetélkedő közéleti témából is.

Vetélkedőt szervezhetünk „Ami a hírekben szerepel . . .” vagy „Ami az újságokban szerepel . . .” címmel. Rendezhetünk Ki mit nem tud címmel is vetélkedőt.

Ezekben mind nagy lehetőség kínálkozik a közéleti megnyilatkozásra. A klubtagok közéleti tájékozottsága remekül mérhető ezzel a módszerrel is.

18. A „kérdézz–felelek estek”.

„Ma este válaszol.”

Meghívtak:	az első hónapban:	a Községi Tanács VB elnöke
	a második hónapban:	az MSZMP Csúcsvezetőségének titkára
	a harmadik hónapban:	a termelészövetkezet elnöke
	a negyedik hónapban:	a sportkör elnöke stb.

19. Az „ünnepélyek”

A megemlékezésnél kerülni kell a régi, szokványos formát. Nem kell elnökség, nem kell „patetikus” ünnepi beszéd a klubban. A műsor legyen egyszerű, de sokatmondó. Úgy próbáljuk összeállítani, hogy az a közéleti magatartásra nevelést szolgálja.

Pl. Műsortervezet november 7-re.

Természetes környezet. A klubtagok az asztaloknál – tetszés szerint – helyezkednek el. Lemezről mozgalmi dalok hallatszanak. Egyik lemez Lenin hangját idézi.

Klubvezetők: „Mit is tudunk november 7-ről?” „Mit tudunk Leninről?” Próbáljunk a kérdésekre közösen válaszolni. „Ki volt Lenin?” „Milyen volt Lenin?”

A válaszokat valaki lejegyzi.

A klubtagokból alakított irodalmi színpad tagjai teljesen spontánul, helyükön maradván elkezdik a műsort. A versek legyenek az alkalomhoz illők, s olyanok, amelyek problémákat vetnek fel, amelyek gondolatokat ébresztenek.

A műsor elhangzása után a klubvezető felolvassa az előző kérdésekre adott válaszokat, majd a műsorban felvetett gondolatokat beszél meg.

A klubvezető úgy irányítja a beszélgetést, hogy az alábbi témák;

- mit nevezünk forradalmi szituációnak;
- a hatalom megszerzésének és megőrzésének problémái;
- nagy ember és bálvány;
- személyi kultusz és tömeg

napirendre kerüljenek.

20. A „Filmvetítések”

Az új magyar filmművészet egy részét olyan filmek alkotják, amelyek a valóság intenzív kritikájával próbálnak elszakadni a hagyományos ábrázolás korlátaitól. A magyar filmnek ezt a részét a legkülönbözőbb jelzőkkel szokták illetni, gyakran találkozzunk a „cselekvő” film elnevezéssel. Bármilyen stílust képviseljen – szerzőjénél

fogva – egy filmalkotás, mindegyiknek van egy közös jellemzője. Ez a közös ismérv: az aktív közéleti szándék, a felelős politizálás.

Mai filmművészetünkben nagyon fontos helye van a politikumnak. Ez nem azt jelenti, hogy a filmművészet a társadalomszolgálat köntösében nélkülöz mindenfajta esztétikai jelleget. Esztétikum és politikum egymástól elválaszthatatlan. Mégis, a politikum nem ok nélküli hangsúlyozása, a társadalmi problémák iránt fogékony, a szo-

cialista demokratizmus lehetőségeivel élni tudó és akaró közönség nevelése szempontjából döntő fontosságú. S ennek megvalósítása éppen a klubban adott, ahol a két alapvető lehetőség a rendelkezésünkre áll. Az egyik a film – a magyar filmek egy része –, amely valóságos ellentmondás, társadalmi probléma – a demokratizmus szellemében – tisztázható, kiszélesíthető.

A film által felvetett valós társadalmi problémák a klub demokratikus légkörében tisztázódhatnak, de konkretizálódhatnak is, s az esetleg arra hivatottak részvételével megoldódhatnak. Jól felhasználható e cél érdekében Pl. Sára Sándor: Feldobott kő, Várkonyi Zoltán: Szemtől szembe, Kovács András: Staféta, Bacsó Péter: Kítörés, Gábor Pál: Horizont stb. című filmek.

21. A „Vizuális elemek komplex alkalmazása”

Célja: zenével és vizuális élménnyel mélyreható hatást kiváltani a klubtagságból, és tudatos véleménynyilvánítást biztosítani.

A feladat: elmondani a klubtaggal azokat az asszociációkat, amelyek a komplex élmény hatására benne felidéződnek. (Zene és kép egy időben hatnak!)

Vetítendő dia-pozitív

1. Presser-Adamis: Ballada a fegyverkovács fiáról.
 - Amerikai fegyverek
 - Tankcsata
 - Rockefeller
 - Bombázó gépek
 - Hirosima atomtámadását végrehajtó repülőgép-osztag parancsnokának kitüntetése.
 - Hirosima az atomtámadás után
 - Mai Hirosima
2. Marlene Dietrich: Hol van már a sok virág?
 - Virágcsokor
 - Katonacsizmák
 - Hitler egy díszszemlén
 - SS-csapat menetelése
 - Gyermekek óvodában
3. Várnai Zseni: Katonafiamnak (vers).
 - Várnai Zseni arcképe
 - Diák a „Ballada a katonáról” című filmből
4. Gerilla együttes: Miért ment mr. John Vietnamba?
Elment a repülő.
 - Amerikai katonák a vietnami háborúban
 - Helikopter
 - Sebesültek
 - Finom női portré
 - Síró amerikai katona
 - Vietnami leány kísér egy elfogott amerikai katonát

stb.

Az összeállítás tovább folytatható.

Kérdések: – Milyen gondolataid támadtak az egyes dalok, versek elhangzása után?

– Mi a véleményed a dalok, képek felidézte tényekről?

Fontos, hogy a foglalkozásokon a hallgató eljusson az érzelmi felismerésig, jelen esetben a gyűlölet és tiltakozás érzéséig.

22. A „Kirándulások, klubtalálkozók”

Hasznosak lehetnek a közéleti személyiségeknél tett látogatások. Cél: bemutatni a „megismerhetetlen”-nek, „elérhetetlennek” vélt közéleti személyek emberközelségét.

A kirándulások sok önálló feladatvállalásra adnak lehetőséget.

23. A „Társadalmi munka”

A közösségért végzett munka a legjobb bizonyítéka a közéleti aktivitásnak. S a klubok társadalmi munkaakciója akár a művelődési ház, akár a község vagy város javára szerveződnek, tudatosítják a közösségért végzett munka fogalmát, s kifejleszthetik a közösségért való „tenni akarás” képességét az egyénben.

24. A „Pályázati kiírások”

Ha a klubnak módjában áll, jó, ha olyan pályázatokat ír ki, amelyek a közéleti témákkal való foglalkozásra ösztönzik tagjait.

Pl. „Milyenek képzeted el lakóhelyed életét 10 év múlva?” Vagy: „Hogyan használnál fel lakóhelyed fejlesztésére Ft-ot, ha mint felelős személy jogkörrel és költségvetéssel rendelkeznél?” stb.

25. A klub mint az információ-szerzés bázisa.

Ez kevésbé fogható fel módszernek, sokkal inkább a közéletiség alapfeltételének. Nagyon fontos ugyanis, hogy a klub önmagában (tárgyi feltételeit tekintve is) lehetőséget adjon az információszerzésre. A tömegkommunikációs eszközök, a könyvek, napilapok, folyóiratok, brosrák rendkívül fontosak, hiszen ismeretek, információk nélkül nincs közélet. Az alkalmazott módszerek (pl. a viták, ankétok stb.) csak akkor valósíthatók meg, ha a klubtagok bizonyos ismeretanyaggal rendelkeznek. Ezért a klubnak fontos feladata ennek az ismeretanyagnak az eljuttatása.

Az ismeretanyag felhasználása szempontjából – mint a közéleti nevelés módszere – az állandó tájékoztatás emelkedik ki. Tájékoztató a közélet műhelyeiről, az ott folyó tevékenységről. Tájékoztató – a sajtó felhasználásával – az országgyűlés ülészakairól, a parlamenti vitákról, a különböző bizottságokban folyó munkáról. Ugyanez a tájékoztatásnyújtás fontos a helyi szervek munkájáról, ahol is a község, a város életével összefüggő problémák különféle megközelítési módjáról, azok megoldására vonatkozó javaslatokról, a vitákban szembenálló felek állásfoglalásairól is tájékoztatni kell, nemcsak az elfogadott határozatokról.

Az ilyenfajta tájékoztatás a politikai közönyt megszüntetheti, és a közéleti nevelést segítheti. Erre a tájékoztatásra a klub a maga tárgyi eszközeivel is képes, a könyv, a rádió, a TV, az újság, a klub-faliújság, helyi magnófelvételek, tudósítások stb. felhasználhatóságának biztosításával.

A felsoroltakon kívül még sok ötlet és módszer használható fel. Hiszen a demokratizmus, a közéleti magartatás a társadalom egészét áthatja, szinte minden területen kell, hogy valamilyen formában jelentkezzen.

Számunkra, népművelők számára azért fontos a közéleti nevelés, mert munkánkban adottak a különféle kiscsoportok, amelyek önmagukban, mint kis primér közösségek képesek alapkövei lenni a társadalom nagy közösségének. A kisközségekben kialakuló demokratikus, közéleti szemlélet elemi iskolája lehet a társadalom egészét érintő közéleti tevékenységnek is.

KÍGYÓS SÁNDOR

IFJÚSÁG — SZABAD IDŐ — KLUB

A dolgozó emberek szabadidő-struktúrájának megváltozását főként az ifjúság megváltozott igényei vétették észre a művelődési intézményekkel. Ez a réteg érezte legkevesebb szükségét a fokozott vagyonszerzésnek, a meglévő ingó és ingatlan vagyion karbantartása sem igényelt nagyobb energiákat és a családhoz való ragaszkodásuk sem üti meg azt a mértéket, amelyet az előttük járó generációknál észlelhetünk. Sokkal nagyobb azonban az a vágyuk, amely a fiatalok közösségéhez, új dolgok, titkok, tájak, emberek megismeréséhez köti őket. Míg a lakosság egyéb rétegeinél legtöbbször az a népművelő panasza, hogy kevés a „hatás lehetősége”, addig a fiatalok szórakozási és művelődési igényeinek kielégítésére oly sok idő áll rendelkezésünkre, hogy a meglévő formák és lehetőségek mellett szinte nem is tudunk mit kezdeni velük. Ez elsősorban a szórakozás szintjén lévő igények kielégítésénél jelentkezik.

A szabadidő ilyenfajta változása permanens figyelmet és korrekciót igényel elsősorban az ifjúsági klubok és csoportok munkájának kidolgozásánál. Az alap természetesen a korábban meglévő lehetőségek, formák és módszerek (amelyek felülvizsgálata és az új feladatokhoz transzponálása elengedhetetlen).

Példa és tanulságként szolgálhat, ha leírjuk néhány mozzanatát azoknak a változásoknak, amelyeket Pécsvaradon éreztünk szükségesnek az új körülmények miatt. Nem kívánom az ifjúsági klubbal kapcsolatos munkánk egészét ismertetni, csupán néhány – a címben jelzett – korrekcióról szólunk. Bár nehéz határvonalat húzni, mikor egy mozgó, változó közösség életében jelentkező új jelenség okait keressük. Nyilvánvaló, hogy jelen esetben is több ok összejátszásáról, együttes jelentkezéséről van szó. Úgy vehetjük tehát a most következőket, hogy létrejöttüket főként a szabadidő változása idézte elő.

Az alapvető lépések megtételére 1969-ben került sor.

1. A korábban működő ifjúsági klub heti két foglalkozással és nem önálló helyiségben működött. 1969-ben azt éreztük, hogy ha nem tudunk önálló helyiséget és lényegesen nagyobb nyitvatartási időt biztosítani, válságba kerül az évekkel azelőtt kiválóan működő ifjúsági klub. Így hoztuk létre a *Pinceklubot*, amelyet kezdetben vasárnap kivételével (amikor ötórai teát rendezünk nemcsak a klubtagok számára) mindennap nyitvatartottunk. Az volt a szándékunk ugyanis, hogy ilyen lehetőségek között a gyakorlat szerint állapítsuk meg az optimális nyitvatartási időt.

Hadd említsek meg egy látszólag nem ide tartozó, de igen tanulságos példát. Köztudott dolog az, hogy az új lakótelepeken a parkok tervezőinek és kivitelezőinek igen sok gondot és bosszúságot jelentett az, hogy bármilyen körültekintően és alaposan tervezték is meg az új parkokat, az ott lakók mindig új utakat jártak ki a zöld fűvön.

A Murowanicer előtt

Nyilván csak a használat közben kialakult célszerűség vezette erre az embereket. Valakinek aztán egyszer eszébe jutott, hogy olyan átmeneti tervet kellene készíteni, amely egy-két éves tapasztalat után könnyen alakíthatók és változtathatók a kijárt gyalogösvények, vagyis a gyakorlat szerint. Így aztán az is kiderült, hogy nem mentség a tervezőknek és kivitelezőknek azt hajtogatni, hogy nem való „ezeknek” a *park*, mert a *gyakorlat* azt bizonyította, hogy lehet ezt úgy is csinálni, hogy mindenki jól járjon. Úgy érzem, ezt kellene tudomásul venni nekünk is. Kevesebb erőszakot és több figyelmet kellene az emberekre fordítani.

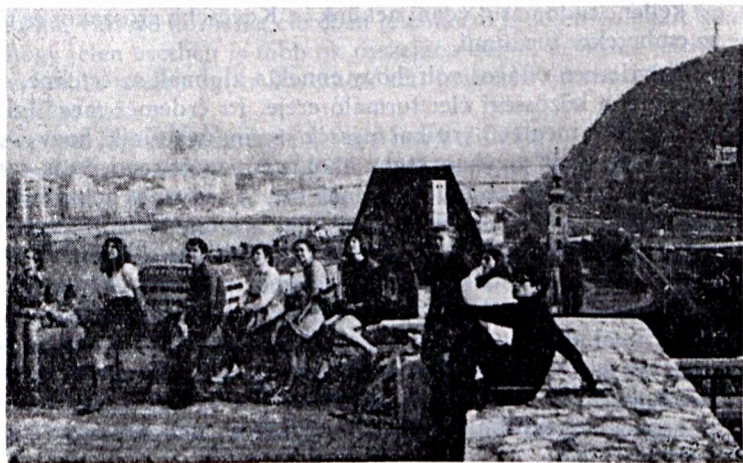
2. Az már kezdetben világos volt, hogy ennek a klubnak az értelme, az itt folyó tevékenység lényege a közösségi élet formáló ereje. Itt érdemes megállni egy pillanatra. A népművelésben meglévő kritikai mércék szerint úgy tűnik, hogy a szakmában nem sokra becsülik az olyan tevékenységet, ahol egy csoport rendszeres, társas életén kívül nem történik semmi. Az „és mit csinálnak ott, és milyen rendezvények vannak, és milyen kötött foglalkozások”-szerű kérdések, úgy is mint mérők és mutatók, a bírálat mércéi, erről árulkodnak. Például a különböző pályázatok, a klubok szakszerűbb és tökéletesebb működését szándékoznak elősegíteni. A klubok elsőrendű célja pedig a közösségi élet kialakítása, a szocialista társas együttélés örömeinek és hasznának megismertetése és alkalmazása. A pályázatok ösztönzői, bírálati normái viszont rendszerint rendezvények és mutatóanyagok irányában kutat. Ez a kör aztán úgy zárul, hogy a lényeg – a közösségi élet – többnyire a körön kívül reked. Amennyiben feltevéssem igaz, igaz az is, hogy a legnagyobb nevelési erő a közösség nevelési erejét kapcsoljuk ki a népművelés áramköréből.

Tehát – most már visszakanyarodva az eredeti gondolathoz, megállapíthatjuk, hogy igen fontos kötelességünk, hogy az intézményekben működő csoportok (jelen esetben az ifjúsági klub) öntörvényű életéhez a feltételeket biztosítsuk. A lényeges eredmény itt várható.

3. Az öntörvényű élet feltételei közül eddig kettőről beszéltünk: hely, idő. Az ember a maga által kitermelt és a kívülről jövő információk feldolgozását javarészt a hozzá legközelebb álló közösségekben oldja meg. Ha igaz ez az emberre általában, kétszeresen igaz az ifjú emberre vonatkoztatva. S itt jelentkezik a harmadik nagy feladat: segítséget nyújtani az információk feldolgozásához. Kérdéses helyzetekben eligazítást adni, utat mutatni, ösztönözni és bírálni; röviden indítani és segíteni. A klubban folyó ilyen jellegű tevékenységünk egy része előre tervezhető. Jelentős a pillanatnyilag adódó feladat, amely a jól kiválasztott és állandóan jelenlévő vezető egyéniségekre hárul. Gyakorlatilag úgy igyekeztünk ezt megvalósítani, hogy a klub társadalmi vezetőin kívül állandóan jelen van, feladatokra felkészült, szervezési és pedagógiai gyakorlattal rendelkező, de – koránál fogva is – a fiatalokhoz közelálló főhivatású népművelő.

4. A közösségeket alkotók klubon kívül töltött szabadidejével is fontos tenni-valóink lehetnek. Segítséget és eligazítást nyújthatunk az egyéni célkitűzések megvalósításához, szórakozás vagy hobby szintjén jelentkező egyéni tevékenységekhez. Néhány szót még a turizmus és sportolás nyújtotta lehetőségekről. Nem szükséges most részletezni, hogy milyen nevelési kihatásai vannak a kirándulásnak, turizmusnak és sportolásnak, de talán valamennyi ismeretnyújtó és testfejlesztő eredményén túlmutat a közösségre gyakorolt pozitív hatása. Ezzel a lehetőséggel mi is gyakran és rendszeresen élünk. 1969 óta három külföldi túrát szerveztünk és több egy-két napos hazai kirándulást. Tanácsot nyújtottunk a nyaralási szezon kezdete előtt a túrákra és nyaralásra készülőknek. Jó kapcsolatot építettünk ki a pécsi József Attila Művelődési Ház Ifjúsági Klubjával. Egész napos klubtalálkozókat szerveztünk először Pécsváradon majd Pécsen. Egy-egy ilyen nap programjába sok minden belefér: kirándulás, játék, sport, tánc stb.

Végezetül állapítsunk meg annyit, hogy a szabadidő hasznos eltöltése sok olyan új feladatot ad a művelődési intézményeknek, melynek megoldásában elsődleges szerepet játszanak a klubok. A szabadidő megnövekedése még nem érezteti egyformán hatását a különböző rétegeknél, de fel kell készülnünk, hogy a változáshoz alkalmazkodni tudjunk.

MŰVELŐDÉSI HÁZAK A SZABAD IDŐ KULTURÁLT ELTÖLTÉSÉÉRT

Mind nagyobb szerepet játszik a közművelődésben a növekvő szabadidő kulturált eltöltésének biztosítása: a feltételek megteremtése, a kulturálódási igények felkeltése, gazdag és vonzó programok lebonyolítása, a személyiség sokoldalú nevelése. A baranyai művelődési házak is sokat fáradoznak e kérdés helyes megoldásán. Ötletek, tervek, rendezvények tanúsítják a népművelők nemes törekvéseit és mind nagyobb számú résztvevő bizonyítja a közönség igényét. Összeállításunkban vázlatos körképet adunk a baranyai művelődési otthonok programjaiból, eredményeiből és terveiből.

SZABÓ FERENC

A mohácsi példa

Sokrétű munkával szeretnénk elősegíteni a kulturált szabadidő és életmód kialakítását, különös figyelemmel a rétegigényekre. Művelődési Központunkban működik rádiós-, báb-, modellező-, foto-, fafaragó-, galambász-szakkör, valamint ifjúsági-, nyugdíjas-, sokác-, vasútmodellező- és nők klubja. Van néptáncsoport, beat és népi zenekar, sakk- és bélyeggyűjtőkör. Rövidesen megalakul a gyermekklub.

Az értelmiségiek összefogására beindítottuk a népszerű előadók sorozatát. Színonalás előadások, kötetlen beszélgetések részesei lehetnek a bérlet-tulajdonosok. Ízelítőül felsorolok néhány példát: Beszélgetés Sztevanovity Milánnal, a Narodne Novine főszerkesztőjével, Ipper Pállal.

Ellátogatott Sólyom Katalin, a Pécsi Nemzeti Színház művésznője a „Mesebál” című gyermekműsorával. Rendszeres vendégünk a Déryné Színház társulata, de műsort adott az Omega-együttes, Dinnyés József, Perényi Eszter, Szücs Lóránt, az eszéki „Pajo Kolaric” együttes, Delhusa Gjon, Markó András. De gyakran helyt adunk kiállításoknak, vagy éppen mi rendezzük azt. Természetesen az „idegen” előadók mellett a társadalmi szervek helyi képviselői, városunk vezetői is vállaltak, illetve vállaltak előadásokat, beszélgetéseket.

Egy-egy előadást viszonylag korán kezdünk szervezni. Ez jól érzékelhető az értelmiség összefogására indult – a már említett – népszerű előadók sorozatánál. Szeptemberben stencilezett lapokon meghirdetjük a programot. A Központ dolgozói

aztán fizetés napján felkeresik a vállalatokat, intézményeket. Beszervezik a 120 bérletest – a hely adta lehetőség meghatározza a létszámot. Levélben, személyesen keressük meg az előadókat. Így Boldizsár Ivánt, Ipper Pált, Buga doktort, Lőrincze Lajost, Moldova Györgyöt, ifj. Bartók Bélát, Vitrai Tamást. A megállapodásokat később ismételten egyeztetjük. Ezt követően levélben kiértésítjük a bérleteseket, közöljük az előadás végleges időpontját.

A többszörös figyelemfelkeltéssel biztosítjuk a megfelelő létszámú közönséget egy-egy előadásra.

Természetesen a jövőben is hasonló nagy vagy még nagyobb gonddal készítjük elő az előadásokat. Egyrészt azért, hogy az eddigi eredményeket fokozzuk. Másrészt a mind magasabb igény felkeltésére.

Kulturált életmód, a szabad idő felhasználása

A napi munka után az ember igényli a kikapcsolódást, a testi és szellemi fel-frissülést, a pihenést és a szórakozást, vagy úgy is mondhatnám, hogy a pihentető szórakozást. Ez az igény napjainkban mindinkább jelentkezik a szabadszombatok bevezetésével, mely legtöbb munkahelyen már megvalósult és örvedetesen egyes termelő-szövetkezetekben is próbálkoznak ennek megvalósításával.

Nem lehet azonban közömbös számunkra, hogy a dolgozók ezen szabadidejüket hol és hogyan töltik el.

A szabadidő kulturált eltöltésére keltek életre a klubok és számuk örvedetesen egyre inkább szaporodik. A klubhálózat kialakítása szocialista népművelésünk egyik legsikeresebb vívmánya. Keretei nem kötöttek és merevek, mint sok, ezt megelőző népművelési rendezvényformánk, hanem a mai élethez igazodva, tág lehetőséget biztosítanak az ismeretszerzéshez és számos új formát rejtenek magukban a kulturált szórakozáshoz.

Ennek tárgyi feltételei is vannak; a barátságos, kellemes légkört biztosító helyiség, ízléses berendezés és technikai felszereltség. Nem állítom, hogy ez olcsó befektetés, de vitathatatlanul bőven kamatozik céljaink elérésében.

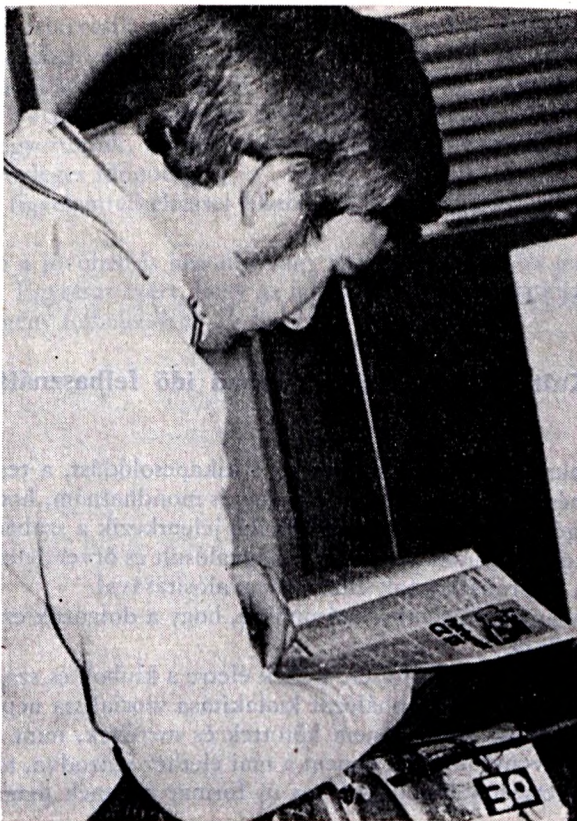
A ma embere feltétlenül ott keres szórakozást, ahol vonzó, ízléses környezetet talál, ahol jól érzi magát és a napi munkája után kényelmesen művelődhet és szórakozhat. Fontosnak tartom még a klubtagság összetételét, a kellemes belső légkör biztosítása érdekében. Nehezen elképzelhető egy olyan klub eredményes működése, ahova fiatalok és idősebbek, különböző érdeklődési körű emberek egyidőben zsúfolódnak össze, ha mindjárt még oly' pompás is annak berendezése és felszereltsége.

A mai művelődés és kulturált szórakozás csakis azonos, vagy hasonló érdeklődéskörű emberek közösségében képzelhető el a kívánt eredménnyel, mely közösségek rövidesen baráti körökké kovácsolódnak össze.

Nem szabad ezért sajnálni a fáradságot a klubkönyvtár vezetőknek, hogy a helyi adottságok és igények figyelembevételével több klubot alakítsanak és ezek rendszeres összejöveteleire külön napokat biztosítsanak. Ennek érdekében feltétlenül ismerni kell a klubkönyvtárosnak a lakosság összetételét és az egyes emberek érdeklődési körét.

A fentieket saját tapasztalataimmal kívánom igazolni.

Szép, új, ízlésesen berendezett klubkönyvtárunk az elmúlt év folyamán kezdte el működését. Első igénybevevője egy ifjúsági klub volt, minek 15-18 éves tagjai jelentős társadalmi munkát végeztek e létesítmény építéscor. Közülük legtöbb szak-

Klubfoglalkozáson

munkás tanuló vagy szakmunkás. Hetente kétszer jöttek össze és változatos programmal igyekeztünk kulturális igényeiket kielégíteni.

Klubunknak 10 féle napi-, illetve hetilap jár, azonkívül tv, rádió, lemezjátszó és magnetofonnal rendelkezünk a közel 2000 kötetes könyvtár mellett.

A szép, új berendezést valamennyien megbecsülték, vigyáztak rá és a helyiséget mindig tisztán hagyták el. A 26 fős alakuló létszám azonban rövidesen 60-ra duzzadt és az először nagyinak vélt helyiség már kicsinek bizonyult. A látogatók felduzzadt számából úgy ítéltük, hogy minden a legjobban megy. Igaz felűnt, hogy a komolyabb programok alkalmával felére csökken a látogatók száma, mint kötetlen foglalkozás esetén. Néhány hónapja azután egy pár fiatal elmondotta, hogy ők nem érzik túlságosan jól magukat ebben a klubban, ők mást szeretnének, egy kicsit magasabb fokon művelődni és szórakozni. Ezek érettségizett fiatal dolgozók, illetve érettségi előtt álló középiskolás fiatalok voltak. Elmondták, hogy a középiskolában szerzett ismereteiket szeretnék a klubban gyarapítani, mert úgy érzik, hogy a mindennapi élet rohanó változásai megkívánják minden vonatkozású önképzésüket. Röviden általános műveltségük fejlesztését igénylik. Felmértük, hogy kb. 16 hasonló igényű fiatal van, kikkel egy új klubot alakítottunk.

Az új klub célkitűzése: politikai ismereteik fejlesztése. Napjaink bel- és külpolitikájának ismerete napilapokból, a „Magyarország” c. lapból, rádióadás: „Külpolitikai figyelő” c. műsorából, – tv: Tv-híradójából és a „Hét” c. műsorából. Irodalom:

Új költőink és íróink megismerése írásaikból, verses kötetekből, az Élet és Irodalom c. lapból, rádió és tv irodalommal foglalkozó műsoraiból és a Magyar Költők-lemez-sorozatából. Földrajzi és világgazdasági hírek: – rádió, tv nézésével, hallgatásával, dia- és mozgófilmek vetítésével, képeslapok gyűjtésével. Természettudományi és technikai ismeretek: „Élet és Tudomány” és „Delta” c. lapok cikkeiből, valamint rádió és tv adásaiból. Művészet–zene: Festészet, szobrászat, építészet, új filmekből, színművekből – klasszikus zeneszerzők híresebb műveinek megismerésével (Opera, Hangversenykalauz, lemez, rádió és tv segítségével) stb.

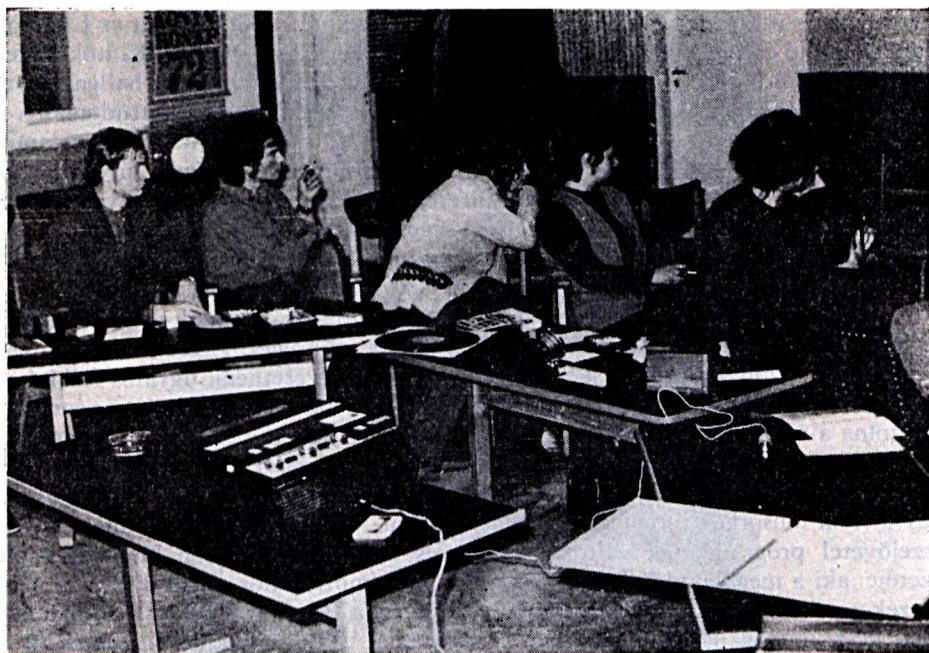
Röviden összefoglalva ezt igénylik és klubjukban ezt az igényt igyekszünk közös összefogással kielégíteni.

Alakuláskor alapszabályt dolgoztak ki, amely többek között leszögezi, hogy új tag felvételéhez a tagság 2/3-ának igenlő szavazata szükséges. Ezzel élnek is, hiszen a legutóbbi 7 jelölt közül csak 4 nyert felvételt. Nem szeretnénk ugyanis felhívítani a tagságot és a klubot parttalanra tenni, mint ahogy a másik Ifi. klubnál történt, mert ez gátolná a célok megvalósítását. E klubban a legteljesebb mértékben érvényesül a demokratizmus. 5 tagú vezetőséget választottak egy titkárral. 3 programtervező működik, van egy kívánság-láda, amelyben a tagok program-igényeiket jelzik és azt, hogy melyik műsorhoz tudnának anyagot szerezni, vagy adni. Ők öröködnék egy-egy összejövétel programjának változatosságán és színességén. Van a klubnak napló-vezetője, aki a megalakulástól minden jelentősebb mozzanatot rögzít a klub életéből és ezeket alkalomadtán fényképekkel is illusztrálja. A fényképeket a fotószakkör tagjai készítik, kik 80⁰/0-ban szintén e klub tagjai. Programjukhoz legfontosabb és szinte nélkülözhetetlen technikai segédeszköz a magnetofon, amellyel a tagság kívánsága szerint rögzítjük a rádió és a tv megfelelő műsorait az elkövetkezendő programokhoz. Ezt az óhaját a Rádió–Tv újságban jelöli meg a tagság. Valamennyi tag javaslatával nevet is választottunk klubunknak. A sok jó javaslat közül a „MOZAIK '72” nevet fogadták el, mely jelképes név. A „Mozaik” azt jelképezi, hogy klubunk sokoldalú, mindennel foglalkozik, ami önművelődésüket szolgálja, programjuk pedig színes, mint ahogy a mozaikkép is sok kis színes alakból tevődik össze egy kifejező nagy képpé. A '72 pedig e klub alakulásának az éve. A klubfaliújságot is a benyújtott pályázatok alapján készítettük el. Parafával bevont farost-lemezre, apró színes műbőrökből ragasztva készült el kb. 150 órai munkával. A szinte művészi sikerült faliújság elnyerte minden klubtag, de még a kívülállók tetszését és elismerését is.

A második sikeres megmozdulása klubunknak a Nemzetközi Nőnap megrendezése volt. Szerencsés véletlen folytán a nők aránya 50⁰/0-os. A nőnap műsor egy részét alapos gondossággal magnószalagra válogatták össze a klub férfi tagjai. Ízlésesen terített fehér asztal mellett, néhány szál hóvirággal kedveskedve és szerény megvendégléssel tették felejthetlenné e napot valamennyiünk számára. Az előkészületekben és a megrendezésben mindenki részt vállalt. Mindenki egy volt a közös cél érdekében.

Úgy érzem, ez az igazi klubélet, amikor a közösség már eljut ideig. Az ilyen fejlettségű klubot már hívhatjuk „baráti körnek” is, akiknek eredményes munkája hosszú távon biztosított a nemes célkitűzés és az összetartozás miatt.

Klubunk csak nagyon rövid múltra tekinthet vissza, de programjukban már szerepelt: Dózsa György-, Janus Pannonius-megemlékezés, Radnóti est, Beethoven muzsika, film-ankét, előítéletekről vitaest, Picasso művészete, TV Galéria: festők és szobrászok tárlata, Farsang eredete és farsangi népszokások – Kínai kérdés, Tájékoztató a világ sporteseményeiről, Spirituálé hallgatás, Képzőművészeti vetélkedő, József Attila: Külvárosi éj c. versének elemzése, Március 15-i megemlékezés stb.

Kötetlen foglalkozás a klubban

A programokhoz az anyaggyűjtést a fent említetteken kívül, a klubnak járó sajtótermékek egyes cikkeinek kiállósásával és témák szerinti dossziézásával is biztosítjuk. Ezek segítségével alkalmanként más-más klubtag vállal ismertetést, vagy vita-indítást. Az elhangzott programok anyagából 2–3 havonként szellemi vetélkedőt rendezünk. Tavasszal és a nyár folyamán közös kirándulást és múzeumlátogatást is tervezünk.

Klubfoglalkozásainkon hagyományos az ülésrend és valamennyiünk által választott szignállal kezdjük az estet. Könnyebb lélegzetű programjainkra a másik Ifi. klubból is hívunk vendégeket. S ezek közül akiknek megtetszik ez a klubforma és elfogadja alapszabályunkat, jelentkezhet tagnak. Minden klubtag egyben rendszeres könyvtárlátogató is.

Sok szép tervünk vár még megvalósításra, csak úgy érezzük, hogy kevés a heti egy alkalommal való találkozás, bár a klubtagok eléggé elfoglaltak, mégis szeretnénk a jövőben még egy napot kötetlenebb szórakozásukra biztosítani.

Klubkönyvtárunk jövő terveiben szerepel, hogy 1–1 klubnapot biztosítunk a felnőtt férfi és női dolgozóknak is, akik ezt igénylik.

Ez anyagi kihatással is jár. Gondolok itt elsősorban a fűtés, világítás és takarítás költségeire. Akkor a jelenlegi 3 nap helyett 6 nap lenne nyitva a klub. Ez a megjegy-zésem talán kicsit nevetésgelesen hat, de sajnos tény, hogy nem rendelkezünk még kulturális téren a szükséges anyagiakkal és szinte minden Ft hovatételét meg kell gondolni. Ez pedig havi 1000 Ft többletkiadást jelentene. Jelenleg még ott tartunk, hogy egy-egy magnószalag vásárlása is anyagi gondot jelent.

Az iskoláskorú gyermekekkel a foto- és bélyegszakkörben ismertetjük meg a klubot és készítjük őket elő a kulturált szórakozásra és klubéletre.

A jelenlegi – úgy érzem jól bevált – klubforma a vezető személyét illetően is nagyobb követelményeket kíván. Sokszor úgy érzem, hogy a rengeteg időt igénylő felkészülés és a rutinmunka kevés. Sokoldalúan képzett és rátermett klubvezetőket igényel jelenlegi népművelésünk. Jó és kívánatos lenne az új klubvezetők intenzívebb nevelése mellett a középkorú klubvezetők gyakorlati továbbképzését is központilag megszervezni és biztosítani. Most egyébként nem csak pedagógus népművelőkre gondolok, hanem olyan aktív és rátermett klubtagokra is, akik szívesen segítenének a nagyjelentőségű munka minél gördülékenyebb megoldásában. Talán még erre is lenne lehetőség.

Egy klubkönyvtárban működő különböző jellegű klub jól működését nem is képes egy nevelő ellátni, ha csak nem függetlenített munkakörben dolgozik. De még így is szüksége lenne jól működő aktívahálózatra.

Úgy érzem – a klubok jobb anyagi körülményeinek biztosítása mellett, – ez lesz népművelésünk jövő feladata.

Életmód, kultúra, szabad idő

Jelenünk a munka hőskora. Szellemi és fizikai munkalehetőségeink a változatok sokféleségével, újdonságingerével hatnak. Az elérhető anyagi sikerek tényének egyenes következménye az életmód – lakás, ruházati igények, étkezés változatossága, szórakozási sokoldalúság kívánása stb. színvonalának emelkedésében mutatkozik meg. Az elérhető eredmények értékét a technikai eszközök, találmányok csak fokozzák. A munkás szerepe igen sok munkafolyamatnál már csak segítés az új társnak: a gépnek. A munkafolyamatok rövidülése a szabadidő növekedését eredményezte. Így ért el korunk embere a megnövekedett szabadidő helyes eltöltésének gondjához.

Az unalom öl – mondja a közmondás. A célnélküli tétlenség számtalan bajnak volt már szülője. A szabadidő felhasználásának a mikéntje tehát a társadalom nevelési kérdései közé emelkedett. Művelődési munkánk így válik részévé az iskolán kívüli nevelésnek.

Ez a munka a művelődési házak hatósugara szerint, a hozzájuk tartozó emberek műveltségi adottságai alapján, de a csoportok társadalmi helyzeténél fogva is különböző módszereket kell, hogy kövessen.

Művelődési Házunk falusi körzeti jellegű intézmény. Négy község művelődési munkáját irányítja. Tsz. vonalon egységesített, tanácsilag három község kapott egységes tanácsai szervezést, iskolailag, egészségügyi, állategészségügyi vonalon és művelődési szervezésileg központosított. Két tagközségben egy-egy klubkönyvtáros, míg a legkisebb létszámú községben egy fiatal általános iskolai nevelő jár ki az ifjúsági klub munkáját irányítani. A körzet lakóinak száma: 2779.

Társadalmi rétegződés szerint: tsz-tagok, a közeli városba utazó munkások – napi ingázók – helyben dolgozó értelmiségiek. A községben villanyvilágítás van. A lakásokba jelenleg vezetik be a vízvezetékeket. Az utcákat bitumenesítik.

Felmérve a körzet lakosságának tárgyi, műveltségi adottságait, s főleg igényeit az életmód javítására, műveltségi szintünk emelésére és a szabadidő helyes felhasználására, a következő módszeres munkát alkalmaztuk az elmúlt idők folyamán:

Az iskolás gyermekek részére „Gyermek Olvasó-klubot” szerveztünk. Szombatonként van a foglalkozás. Olvasmányi beszámolók, Ki mit tud? vetélkedők, erdei kirándulások, mese megelevenítések, könyvcserre gyakorlás, az óvodában mesedélutánok szervezése képezte a munkát. Eredmény: a könyvtárban mindennap vannak látogatók. Az ifjúság olvasóinak a száma örömdetesesen növekedett.

Ifjúsági klub mind a négy községben működik. A klubvezetők nevelők, egy kivételével. Mind a négy helyen izléses, kényelmes bútorok vannak. Magnó, lemezjátszó

Esztergomi kirándulás

és tv segíti a szórakozást. Jó hatással van a klubfoglalkozások változatossá tételére egyes klubok meglátogatása, tapasztalatcsere céljából. Meglátogattuk: Sásdot, Pécsváradot, Rózsafát, Siklóst, Szigetvárt, Csertőt, Szulimánt, Nagypeterdet, Almáskeresztúrt, Ibfát, Almamelléket és Boldogasszonyfát. Ugyanakkor ezeket az Ifjúsági klubokat vissza is hívtuk. A látogatások alkalmával értékes kerekasztal-beszélgetések, filmvetítések, Ki mit tud? vetélkedők színesítették a találkozót. 1971-ben négy község Ifjúsági klubjának találkozájával rendeztünk közös klubestet. A több mint száz főnyi csoport közösségi egybefonódása, a megismerkedés közvetlensége az egybetartozás érzése komoly erkölcsi nevelő hatású élményt jelentett.

Asszony-klubjaink működése évről-évre visszatérő foglalkozások sorozatát öleli fel. A foglalkozásokba értékes kerekasztal beszélgetéseket tervezünk. A klubbal tapasztalatcsere látogatásokat szervezünk és visszafogadunk. Szigetvárt, Rózsafát, Mohácsot és Szederkényt látogattuk meg. Különösen az utóbbi értékes kiállítása szolgált tanulságul. Az idén hívtuk meg először a férfiakat-férjeket – a befejező klub-estre. A jövőben ezt a kezdeményezést megismételjük.

Mint réteg-klubot az értelmiség számára szervezett „Értelmiségi klubot” említhetjük. A körzet részére szerveztük. Évek óta működik. Tagjai: Nevelők, agronómusok, orvosok, egyéb foglalkozásúak. Jogászok, orvosok, újságírók, írók stb. a beszélgetésvezetők. Különösen a vitaszerű beszélgetések értékesek. Az idén történt először, hogy Csertőn, mint a körzet tagközségében rendeztük az egyik összejövetelt. A Pécsi Rádió zenei szerkesztője volt a vitavezető. Az összejövetelből értékes rádiófelvételt is sugároztak.

Kirándulásaink évek óta sikerrel zárulnak. Két-három napos országjárások ezek. Több foglalkozást ölelnek fel a szervezési, megbeszélési foglalkozások, a kirándulás tényleges levezetése és az utána következő különböző kiértékelések. Nevelőhatások: idegenek közötti viselkedés, színházi előadások látogatása, éttermekbeni magatartás, étkezés helyessége, tiszta öltözködés stb. A haza értékeinek a megismerése. Üzemekben a munkások fegyelmezett munkavégzése. Tárlatok, múzeumok megtekintése mint esztétikai nevelőhatás.

Művelődési házunkban évenként rendezünk kiállítást. Tárgya: falunk felkutatott tárgyi emlékei, iratai. Az Asszony-klub munkakiállítása. Esztétikai nevelés. A köz-

ség gazdasági fejlődése, a Tsz. fejlődése stb. anyagból kiállítás. Az előkészítés, rendezés, lebontás több foglalkoztatási időt igényel. A kiállítás összeállítása alkalmával helyes értékelési fogalmat nyerne, a rendezés ízlésfejlesztési élményt nyújt.

Mint körzeti művelődési színhely, körzetünk részére színházi, illetve műsoros előadások rendezéséről is gondoskodunk. A Pécsi Nemzeti Színház, Déryné Színház, táncdal-estek stb. képezik ezeknek a műsorát. Az ifjúság a közönségszervezésben, de főleg az előadások alkalmával a közönség fogadásában és elhelyezésében segít. Az előadásokon szinte teljes számban résztvesznek. Ezek az előadások a közönség viselkedésének is vizsgálói. Talán a színészek megjegyzése legyen a bizonyíték: „Meglátszik, hogy sok előadáson vesznek részt, mert tudják, mikor kell tapsolni. Meglepő a közönség fegyelmezettsége és ünnepi öltözködése.” A tagközségek komoly áldozatot hoznak a művészet oltárán, amikor 30–40–50 fős csoporttal helyezkednek el a nézőtéren. Nem-e a kultúra igénylése ez a szabadidőben?

Évek óta működő szakkörünk a Honismereti szakkör. Váltakozva évenként iskolások és ifjúságiklub-tagok vesznek benne részt. Havonként két alkalommal tartja foglalkozásait. Anyag: falutörténet, környék ismertetés, országunk történelme, tájékozódás a világban. Gyakorlati munkájában a községben néprajzi anyaggyűjtés, kiállítások rendezése. Tapasztalatcsere látogatáson voltunk Hidason, azok pedig a látogatást viszonzták. Évi kirándulásainkon a tagok szinte teljes számban résztvesznek. A Pécsi Rádió többször közvetítette foglalkozásait. Ezek a sikerek egyben állandósítják a szakkör létezését.

Ha felsorakoztatjuk a TSz Akadémia ismeretterjesztő előadásait, a volt Gítárszakkör munkáját, a továbbtanulásra jelentkezettek segítő oktatását, akkor érzékelteztük Művelődési Házunknak azt a törekvő munkáját, amellyel évek óta keressük a lehetőségeit az életmód korszerű javításának, a kulturált életéléshez való ismeretek nyújtásának és a mindig több szabadidő helyes felhasználásának a sikeres biztosítására.

Művelődési lehetőség Hidason

A szabadidő ésszerű felhasználására törekszünk és minden lehetőséget megragadunk, hogy ez valóra is váljon.

1. *Kirándulások.* A művelődési otthon kirándulásai ismeretszerzést is céloznak. Pl. Harkány–Siklós útvonal, vagy az elmúlt időszakokban Dunaszekcső, Mohács, Mozsgó, Szigetvár, Turbék meglátogatása. Valamennyi kirándulásunk a táj megismerése mellett történelmi gazdagodást is jelent.

2. *Tanfolyamok.* A közelmúltban indult be a felnőttoktatás az általános iskola VII–VIII. osztályában. 22 szervezett munkás, (bányászok, traktorosok) vesz ezen részt hetenként 2 alkalommal 4–4 órában. Havonta egy alkalommal elvisszük őket üzemlátogatásra is, hogy az órán hallottakat gyakorlatban is lássák. Pl. március hónapban Pécsert a Tanárképző Főiskolán megtekintették a műszaki tanszék műhelyeit, a botanikuskertert, a délszaki növényeket és a Zsolnay múzeumot. Mindenütt szakzerű magyarázatot is kaptak. Ezt az oktatási formát ószre ismét beindítjuk.

3. *Szakkörök* közül említésre méltó a fotokör, modellező, sakk, bélyeggyűjtő, irodalmi színpad, matematika szakkör.

Fotokörünk a helyi eseményeket örökíti meg, résztvesz pályázatokon. A sakkozók igen aktívak, minden péntek este együtt vannak, versenyeket rendeznek, a győzteseket díjazzuk.

Irodalmi színpadunk tagjai középiskolás leányok, ipari iskolában tanuló fiúk. A fotokör tagjai felnőttek és tanulók. A sakkozók kivétel nélkül üzemi dolgozók, bélyeggyűjtők főként általános iskolások.

4. Két *klub* működik a művelődési otthonban (bányatelep és község). Mindkét helyen a vezető rendszeresen tart nyitva. A program változó, kötött és kötetlen. Tv, magnó, lemezjátszó, rehaszta, ping-pong, rádió és egyéb társasjátékok állnak rendelkezésre. Gyakran van vetélkedő, az ilyen foglalkozásokat a fiatalok szívesen látogatják. Filmekről ankétokat rendeznek, de gyakoriak a vitaestek, könyvismertetések. A résztvevők főként fiatalok, tsz-dolgozók. Értelmiségi kevésbé vesz részt a foglalkozásokon.

Minden vasárnap délelőtt gyermekklubot működtetünk változatos programmal. Külön előadás-sorozatot rendeztünk jőneví, központi előadókkal a nyúltenyésztőknek, méhészeknek és gyümölcstermesztőknek. A nyúltenyésztés igen kedvelt foglalkozás a nyugdíjasoknál. Közél 50 taggal rendelkeznek. Igen jó mellékjövedelmet biztosít, de a szabadidő hasznos eltöltését ezzel is segítjük.

Egerági kezdeményezések

Az egerági művelődési ház, annak társadalmi vezetősége és a klubjai, már több éve figyelemmel kísérik azokat a rétegeket, akik csökkentett munkaidőben dolgoznak, vagy szabad szombattal rendelkeznek. Mire használják szabadidejüket?

Vizsgálódásaink eredménye: kezdetben a nők szabadidejüket háztartási munkák végzésére fordították. A mosást, takarítást stb. nem az éjszakába nyúló időben, hanem a pihenés, kulturálódás rovására végezték el. Ez jellemző az iparban és vállalatoknál dolgozó asszonyokra. A férfiak szabadidejüket (ipari munkások) a házikertek, gyümölcsösök védelmével, a háztáji területek művelésére használták fel.

Azok a termelőszövetkezeti tagok, akik fizikai munkakörben dolgoznak még nem rendelkeznek szabad-szombatokkal, ezt nem engedi meg a gazdaság gépesítésének foka, és a munkacsúcsok. Az ifjúság körében a szabadidő növekedésével együtt jelentkezett a kultúra iránti érdeklődés is.

Pár év eltelte után a megnövekedett szabadidő már nemcsak azt eredményezi, hogy többet foglalkoznak a háztáji megművelésével, a háztartási munkák elvégzésével, hanem igénylik a tudást, a kulturált szórakozást. Szeretnének többet tudni a saját és más népek életéről, az országok fejlődéséről.

A kulturált életmód kialakítása, a szabadidő megfelelő eltöltése érdekében a művelődési ház, a klubok, a szakkörök, munkaterveikben már több olyan programot terveztek, mely ezt elősegíti.

A fiatalokra gondolva a KISZ-alapszervezetekkel közösen elsősorban négy községünk (Egerág, Szökéd, Áta, Kisherend) ifjúságát szeretnénk eggyé kovácsolni, háziversenyek rendezésével (irodalmi, földrajzi stb. vetélkedők, sakk-versenyek, ösztetett honvédelmi versenyek stb.), közös kirándulások szervezésével, egész napos kulturális seregszemlék tartásával (falusi vasárnap) és táncos rendezvényekkel.

Nem véletlen az Állami Déryné Színházzal kötött szerződésünk, a községben működő szervek (KISZ, MHSZ stb.) együttműködési megállapodásai. Ezek mind-mind a lakosság kulturáltabb életmódját segítik elő.

Olyan ismeretterjesztő előadásokat, filmvetítéseket tartunk, melyek elröpítenek bennünket más világrészekre, megismertetik az ott élő népek életét, kultúráját, hogy érdeklődést keltsünk a könyvek iránt. Amennyiben gazdasági helyzetünk engedi még több folyóiratot biztosítunk a klubok, szakkörök részére, több óraszámmal tartjuk nyitva olvasótermünket is.

A gyerekek részére tartott klubdelutánokról, amelyek a gyermekek szabadidejének irányított felhasználását biztosítják, jók a tapasztalataink. Az iskolai oktatás kiegészítésképpen fejlesztjük beszédképességüket, kézügyességüket, gondolkodásmódjukat, a közösségbe való beilleszkedésüket. A szabadban sok játék lehetőséget biztosítunk, mesékkal, versenyekkel tesszük hasznossá idejüket.

A klubok tapasztalatcsere látogatásai, a termelőszövetkezeti tagok évi egy-két csoportos kirándulásai is a szabadidő kulturált felhasználását hivatott elősegíteni.

Nem hagyjuk figyelmen kívül a testedzést, lehetőséget biztosítunk főleg téli időben teremsportokra (asztalitenisz, sakk stb.).

Tudatosan vigyázunk a művelődési ház tisztaságára, a bútorok ízléses elrendezésére, mely kulturált életünk velejárója, és az emberek megbecsülése.

A siklósi művelődési központ lehetőségei a szabad idő hasznos eltöltésére

A szabadidő helyes és kulturált eltöltése céljából Művelődési Központunk különböző művészeti csoportokat és szakköröket hozott létre.

A vegyeskórus tagjai különböző összetételűek és korosztályúak. A kórus idősebb tagjai átadják tapasztalataikat a fiataloknak, a fiatalok pedig megismerkednek az idősebbek problémáival és fordítva. A fiatalok tiszteletben tartják az idősebbeket. Igen jó a hangulat. Szívesen jönnek heti két alkalommal az énekkari próbákra. Az országos versenyeken már évek óta részt vesznek.

A férfi kórust az idősebb korosztály képviseli. Próbák után szívesen dalolgatnak kötetlenül, beszélgetnek az elmúlt évekről, a fejlődésről, feladatokról. A kórus tagjai ipari, mezőgazdasági és egyéb dolgozókból tevődik össze.

Siklóson sok olyan ember van akinek hobbyja a bélyeggyűjtés. Ezért bélyeggyűjtő szakkört szerveztünk. Vasárnaponként tartják összejöveteleiket. Foglalkozásaikon kicserélik tapasztalataikat és az évad végén kiállítást rendeznek. Tagjai különböző korú és foglalkozású férfiak, akik a vasárnap délelőttjükét a közösségben töltik.

Hetenként 4 alkalommal rendszeres látogatóink a nyelvtanfolyamok hallgatói. A német, angol és szerb-horvát tanfolyam hallgatói beszélni tanulnak meg. Ezt Siklós idegenforgalma mindinkább indokolttá teszi. A tanfolyamon minden korosztály képviselteti magát.

Az elmúlt években egy hírlapolvasót rendeztünk be. Célunk az, hogy a Siklóstra bejáró dolgozóknak a közlekedési eszköz indulásáig helyet biztosítsunk a művelődéshez. A hírlapolvasóban 18 féle folyóiratot és könyveket kérhet a látogató. Faliablánkon a látogatókat a napi politikai eseményekről tájékoztatjuk. A képzőművészetről „Az én kis múzeumom” című sorozattal nyújtunk tájékoztatást. Faliújságon helyezük el a tv műsorainak negyedévi tájékoztatóját, amelyet műfajonként csoportosítunk. Képes reklám hirdeti, hogy a hírlapolvasó látogatója milyen folyóiratokat kérhet olvasásra. Hetenként egy alkalommal ismeretterjesztő előadást tartunk és filmet vetítünk.

A nők részére díszítőművészeti szakkört szerveztünk. Az utóbbi időben már fiatalok is egyre nagyobb számban látogatják. A foglalkozásokon megismerkednek a néprajzi hagyományokkal, szokásokkal és dalokkal. Évad végén kiállítást rendeznek, amely sok látogatót vonz.

Gyermekfoglalkoztatáson résztvevőkből alakult a 40 tagú fúvószenekar. Minden társadalmi és egyéb ünnepeken szerepelnek.

A bábcsoport tagjai megismerkednek a bábok és díszletek tervezésével, készítésével. A foglalkozásokon napirenden van a beszéd és kéztechnika fejlesztése. Szerepléseikkel örömet szereznek sok száz gyerekeknek és maguknak. Havonta egy alkalommal a járás területén is adnak műsort.

A gyermek-bélyeggyűjtő szakkörünk is működik. Foglalkozásaik rendszeresek. Évente egy alkalommal kiállítást rendeznek.

A lakosság szabadidejének hasznos eltöltésére havonta négy alkalommal műsort biztosítunk hivatásos művészek közreműködésével. Színházi előadás, bál, hangverseny és ORI-műsor váltogatja egymást.

A járás területén működő művészeti csoportok, szakkörök részére tapasztalatcseréket szervezünk. Az ifjúsági klubok részére rendezett tapasztalatcsere alkalmával 8 ifjúsági klubunk 18 hasonlót látogatott meg. A foglalkozások programjáról, a szervezés módszeréről, a berendezésről szereztek tapasztalatot.

Aki szabadidejét hasznosan akarja eltölteni, a Művelődési Központ fent vázolt lehetőségei között válogathat.

Együttműködés

Visszatérő problémája a többszektörű népművelésnek a különböző szervek közötti koordináció javítása. E kérdésben rendeletek és állásfoglalások, útkereső kísérletek, sikerek és kudarcok váltogatták egymást. Új problémákat és lehetőségeket tárt fel a tanácsi szakigazgatás átszervezése. Az új helyzetben még fontosabb a községben működő párt, állami és tömegszervezetek jó kulturális együttműködése. Ennek javítására tettek kísérleteket a mohácsi járási szervek. Kidolgozták a községi egységes közművelődési szemlélet és gyakorlat további javításának járási irányelveit. A jó módszer propagálásaként teljes terjedelemben közöljük az Irányelveket:

Az MSZMP Mohácsi Járási Bizottságának Párt és Tömegszervezeti Osztálya, a Járási Hivatal Művelődésügyi Osztálya, a KISZ Járási Bizottsága, a HNF Járási Bizottsága, az MHSZ Járási Vezetősége, az MTS Járási Tanácsa vezetői részvételével 1971. október 23-án tartott koordinációs értekezleten létrejött – a művelődési otthon jellegű intézmények, valamint a társadalmi és tömegszervezetek együttműködéséről szóló – közös állásfoglalást az alábbiakban ismertetjük:

I. ÁLTALÁNOS RÉSZ

1. Az Országos Népművelési Konferencia megállapításai szerint is a társadalmi és tömegszervezeteknek, szövetkezeteknek, adottságaik és körülményeik által meghatározott sajátos és fontos feladataik vannak a kulturális nevelő munkában.

Tevékenységük a közművelődés egészének céljait kell, hogy szolgálja, feladatok biztosítani saját tagságuk kulturális nevelését.

2. A különböző szervek nevelési, kulturális tevékenysége megfelelő helyiség igényvel jár. Amidőn a különböző szervek részéről saját helyiség iránti igények jelentkeznek, megállapítható, hogy a társadalmi és tömegszervezetek, valamint a közművelődési intézmények megfelelő, hatékony – és már korábban szabályozott – együttműködése, a nevelési tevékenység egységes vitelében sok községben nem megoldott.

Az intézmények e téren való, rendeltetészerű működése nem biztosított, a bennük meglévő helyiségek nevelési feladatok ellátásához való igénybevétele gyér.

3. Ott, ahol a különböző szervezetek külön helyiséggel való ellátása a községben nem biztosítható, – a társadalmi és tömegszervezetek vállaljanak nagyobb szerepet az állami közművelődési intézmények működtetésében, az eleven pezsgő közművelődési tevékenység megteremtésében.

4. A közművelődési intézményekben folyó kulturális nevelő munka egységes elvek alapján összehangolt közvetlen irányítását fenntartó községi tanácsok szervei végzik. Felelősek területükön az egységes közművelődési koncepció megvalósításáért.

5. A közművelődési intézmények a közvetlen irányító szerv által megállapított munkarend alapján, költségvetési kereteiknek megfelelő, meghatározott nyilvántartási időben fejtik ki tevékenységüket.

Az intézmények vezetője, a községi tanács által kinevezett, illetve megbízott igazgató, klubkönyvtárvezető, könyvtáros, aki felelős az intézményekben folyó minden tevékenységért.

6. A községi művelődési otthon jellegű intézmény, mint a község állami közművelődési intézménye – olyan sajátos kulturális intézménytípus, mely

- a) sokoldalú, önálló kulturális munkát végez saját objektumában és a hatóköréhez tartozó területen,
- b) helyet ad más kulturális intézmények (mozi) önálló tevékenységéhez,
- c) segíti a különböző szervezetek önálló politikai és kulturális rendezvényeit,
- d) más, kulturális feladatokat ellátó tömegszervezetekkel közös tevékenységet folytat.

II. FELADATOK

1. A hatékony együttműködés megvalósítása, a közművelődés állami irányítását ellátó községi tanács szerveinek, valamint a kulturális nevelő munkában érdekelt valamennyi (KISZ, HNF, MHSZ, MTS, Általános Iskola, Nőbizottság, Vöröskereszt) szervezet vezetőjének feladata.

2. A társadalmi tömegszervezetek kulturális életüket lehetőség szerint a művelődési otthon jellegű intézményekben éljék.

3. Biztosítani kell, hogy vezetőségi üléseiket, taggyűléseiket, vagy zárt rendezvényeiket program egyeztetése után, az intézményekben megtarthassuk.

4. A művelődési otthon jellegű intézmény programját e szervekkel közösen hajtsa végre, de fejlesztendő ezen szervek önálló kulturális tevékenysége is, így a munka tervezésében, mint annak szervezésében és lebonyolításában.

5. Régebbi gyakorlatként is a különböző szervezetek önállóan, vagy közösen végrehajtani kívánt nevelési programjai szerves részét kell, hogy képezzék az egységes közművelődési tervnek. Ezen programok az egységes közművelődési tervekben évről-évre megtalálhatók kell, hogy legyenek.

Évad közben jelentkező újabb feladatok, csak a közművelődési intézmény programjával való előzetes egyeztetés után valósíthatók meg.

6. A helyi szervezetek vezetői terveiket elsősorban a közművelődési intézmények közvetlen felügyeletét és irányítását végző helyi tanácsi vezetővel beszéljék meg, illetve a végrehajtás lehetőségeiben és módozataiban állapodjanak meg. Szükséges ez annál is inkább, mert az intézményekben csak az irányító szerv által jóváhagyott program szerinti tevékenység folyhat.

7. Az eredményes és hatékony együttműködés biztosítása érdekében szükségesnek tartjuk, hogy az érdekelt szervezetek – a Művelődési otthonok Művelődési Szabályzatának V. fejezetében előírtakat is figyelembevevő – az együttműködés gyakorlati formáira vonatkozó írásbeli megállapodást kössenek a fenntartó és irányító községi tanácsokkal.

Ez tartalmazza:

- az együttműködés tartalmát, kereteit és eszközeit,
- az önállóan és közösen végrehajtandó általános feladatokat,
- a közművelődési intézményektől igényelt szolgáltatások kereteit,
- a nyilvántartási időn belüli és kívüli, hetenkénti helyiség igénybevételi igényeket,
- a lakosság széles körét érintő kulturális rendezvények sikerét elősegítő szervezési vállalásokat,
- az intézmények társadalmi úton való fejlesztésére, tisztántartására, barátságossá, otthonossá tételére vonatkozó vállalásokat,
- a fenntartó szervek kötelezettségeit, illetve vállalásait a tömegszervezetek kulturális tevékenységének elősegítésére,

- az esetleg felmerülő anyagi problémákra vonatkozó megállapodásokat,
- az intézmények jobb anyagi ellátása érdekében vállalt feladatok,
- a társadalmi és tömegszervezetek rendelkezésére álló ismeretterjesztő filmek, kiállítási lehetőségek, propaganda anyagok közös felhasználására vonatkozó megállapodásokat,
- az intézmények társadalmi vezetésének megerősítése érdekében teendő intézkedéseket,
- az egységes közművelődési tervbe való beépítés érdekében, a társadalmi és tömegszervezetek, egyéb szervek, következő évadra tervezett konkrét feladatainak **benyújtási határidejét,**

- egyéb megállapodást igénylő feladatokat.

A megállapodás megkötését, a társadalmi és tömegszervezetek helyi vezetőinek kell szorgalmazniok.

Megállapodás hiányában, a kulturális-nevelő tevékenységhez szükséges feltételek számonkérésének gyakorlati alapja nincs.

8. A közművelődési intézmények – saját, valamint a társadalmi és tömegszervezeteknek, gazdasági szervezeteknek, az egységes közművelődési tervben szereplő feladatait tartalmazó – havi programjainak zavartalan végrehajtását, az intézményt közvetlenül irányító szervnek messzemenően biztosítani kell.

9. Közös erőfeszítéseket kell tenni a kitűzött programok megvalósításához szükséges anyagi fedezet biztosítására.

10. Megértő együttműködés szükséges a közművelődési intézmények bevételi terve teljesítésének, illetve túlteljesítésének elősegítéséhez. A nagyobb anyagi lehetőség az intézmény szolgáltatásainak körét bővíti, korszerűbb felszerelését, berendezését teszi lehetővé, mely egyformán szolgálja minden szerv, a közösség érdekeit. Az intézmények nagyobb tömegeket igénylő rendezvényeinek sikerét közösen kell elősegíteni.

11. Gondoskodni kell arról, hogy az intézmények egész berendezésüket és felszerelésüket a kitűzött programok megvalósulásának szolgálatába állítsák.

12. A hét nagy részében kihasználatlanul álló, arra alkalmas nagytermeket, az iskolák tornatermi, az ifjúság részére, teremsport célokra rendelkezésre kell bocsátani.

13. Biztosítani kell, hogy a közművelődési intézmények, a társadalmi és tömegszervezetek rendelkezésére álló, kiállítási lehetőségeket, ismeretterjesztő filmeket, speciális előadásokat, propaganda anyagokat igényeljék és használják fel (KISZ, HNF, MHSZ, Vörös kereszt).

14. A közművelődési intézményekben nem kizárólagos használatra fenntartott helyiségeket, hanem megfelelő körülményeket és lehetőségeket kell biztosítani, a különböző szervek nevelési feladatainak ellátásához, a kulturált szórakozáshoz.

15. A kulturált szórakozási lehetőségek biztosítása a község minden rétegére kiterjedően, a különböző szervek kezdeményezésének figyelembevételével – az intézményen belül – a közművelődési intézmény feladata.

16. Amennyiben a művelődési otthon jellegű intézményen belül, akár az intézmény vezetőségének, akár a KISZ-szervezet, vagy szervezeten kívüli fiatalok kezdeményezésére, fiatalokat tömörítő klub létesül, „Ifjúsági klub” címen működjék.

Biztosítani kell azonban, hogy annak vezetésében, a KISZ-szervezet funkciójából eredően feladatokat vállaljon, a klubon belül is érvényesítse a fiatalok neveléséből reá háruló feladatokat.

17. Az intézmény vezetőjének feladata klubtevékenység szakmai segítése, a klubprogramok végrehajtását biztosító feltételek megteremtésének elősegítése. Meg

kell oldani az ifjúsági klubvezetők tiszteletdíjban való részesítésének problémáját. Klubvezetői tiszteletdíjak mértékére, a járási művelődésügyi osztály által kiadott 4919/1966. (VIII. 13.) sz. körlevélben foglaltak az irányadók.

18. Az ifjúsági klubokban el kell tekinteni attól, hogy azok a fiatalok, akik az MHSZ-ben, KISZ-ben és Sportkörben havi tagdíjfizetési kötelezettségeiknek igazolhatóan eleget tesznek – ifjúsági klub tagsági díjat is fizessenek.

19. A KISZ-szervezet kezdeményezője, mozgató ereje kell hogy legyen a művelődési otthon önkéntes tevékenységre épülő életének. Elő kell segíteni, hogy az ifjúság – a KISZ-tagok és a szervezetben kívüli fiatalok – benépesítse a művelődési otthonot, rendszeresen részt vegyen munkájában.

20. A művelődési otthon jellegű intézmények Működési Szabályzata módot nyújt arra, hogy a KISZ-szervezet javaslata alapján a fenntartó szerv társadalmi igazgató helyettesi megbízást adjon ki.

Javasoljuk a fenntartó szerveknek, hogy a mindenkori KISZ-titkár részére, társadalmi igazgató helyettesi megbízást adjanak ki.

Az igazgatóhelyettes részt vesz a művelődési otthon egész működésének irányításában. Állandó kapcsolatot tart a művelődési otthon, a KISZ-szervezet, a tömegszervezetek között. Gondoskodik a helyi KISZ-szervezet aktív részvételéről a művelődési otthon egész életében. Az intézményvezető munkájában támaszkodik a helyettes segítségére, aki a vonatkozó előírások szerint köteles tevékenykedni.

21. Az intézmények vezetése és segítése terén végzendő munka társadalmasításából eredő eredmények fokozása érdekében javasoljuk mindenütt megvizsgálni az intézmények társadalmi vezetőségeinek munkáját, összetételét. Gondoskodni kell arról, hogy a társadalmi vezetőségekbe a tömegszervezetek képviselői, valamint az e munka iránt érdeklődést és azideig is aktivitást mutató dolgozók kerüljenek be. A társadalmi vezetőség létszámát, a helyi szükséglethez mérten a fenntartó szervől állapítsa meg.

22. Az intézmények vezetői, valamint az együttműködő szervek vezetői között esetleg felmerült vitás kérdésekben, a közvetlen községi irányító szerveknek, az érvényben lévő irányelvek, normatív utasítások, állami rendelkezések alapján kialakított állásfoglalása a mérvadó.

23. Kérjük a községi pártszervezeteket, hogy fentiek megvalósulását, az eredményeket folyamatosan kísérjék figyelemmel, a végrehajtásról, annak eredményességéről, az érdekelt szerveket időnként számoltassák be.

24. Az aláíró járási szervek vezetői, a fentiek széleskörű tudatosítása, a feladatok fokozatos megvalósítása érdekében, a maguk vonalán megteszik a szükséges intézkedéseket.

Mohács, 1972. február 16.

KOVÁCS ISTVÁN s. k.
az MSZMP Járási Bizottságának titkára,
a Párt- és Tömegszervezeti Osztály
vezetője

LANTOS JÓZSEF s. k.
a B. m. Tanács V. B. Mohácsi Járási
Hivatal művelődésügyi osztályának
vezetője

KOVÁCS ISTVÁN s. k.
az MHSZ Járási Vezetőségének titkára

MÓZER FÜLÖP s. k.
a KISZ Járási Bizottságának titkára

DESZÁNCICS JÁNOS s. k.
a HNF Járási Bizottságának titkára

KÖRTÉSI JÓZSEF s. k.
az MTS Járási Tanácsának elnöke

A MŰVELŐDÉSÜGY KÉT ÚJ KANDIDÁTUSÁT

SARKADINÉ HÁRS ÉVA

A Janus Pannonius Múzeum igazgatója, kandidátus. „Martyn Ferenc művészete” című kandidátusi disszertációját 1970-ben védte meg. Nem kevésbé fontos a disszertáció melléklete, a Pécsen élő művész „Oeuvre-katalógusa”, amely a gyermekkori festményektől egészen 1968-ig tartalmazza műveinek felsorolását és leírását. Minthogy 2200 alkotást rendez, nagy részükről fotót is tartalmaz ez a katalógus. Tíz év munkája rejlik benne.

Hárs Éva 1951-ben fejezi be az egyetem művészettörténet szakát Budapesten. Fél évig a Múzeumok és Műemlékek Országos Központjában dolgozik: az 1949-ben megjelent múzeumi törvény értelmében a bejelentett műtárgyakat ellenőrzi, védetté kell-e őket nyilvánítani, avagy sem. Rendkívül gazdag anyagot sikerül így át-

tanulmányoznia. 1951 végén Berlinbe kerül egy évre, ahol az egyetem művészettörténeti intézetében dolgozik, s alkalmá van az élő képzőművészettel is kapcsolatba kerülni. Hazatérése után a Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Főosztályán dolgozik.

1955-ben kerül Pécsre, ahol éppen akkor kezdődik a Zsolnay-kiállítás rendezése. Ezt követően a Képtár gyűjteményének összeállításába kezd. Első tanulmányát Martyn Ferencről 1957-ben írja. Egy évtized telik el, amíg kandidátusi disszertáció lesz belőle.

Marafkó László

DR. BÉCSY TAMÁS

Életének főbb állomásai a lexikonok módjában: 1928-ban született Budapesten, 1951-ben végéz a Szegei Tudományegyetem magyar-történelem szakán. Azután három évig dramaturg, majd Pécsbányán hat évig általános iskolában tanít. 1960 óta a Nagy Lajos Gimnázium tanára. „A drámamodellek és a mai dráma” című kandidátusi disszertációját 1971. december 14-én védi meg az Akadémián rendezett nyilvános vitán.

Milyen út vezetett a drámaelméleti kutatásokig?

– Az általam vezetett irodalmi színpadokon mintegy kipróbáltam az elméletemet – mondja. – Először Pécsbányán, majd a Nagy Lajos Gimnáziumban, később a TIT-ben vezettem irodalmi színpadot, ez utóbbit 1964-ben átvette a Doktor Sándor Művelődési Ház. A konfliktus problémája indított el – úgy éreztem, túl tágan értelmezik ezt a fogalmat. Mert vannak olyan drámák, amelyekben

nincs konfliktus, de akkor mi az, ami drámává teszi őket? Közben kommunikáció- és információelmélettel is foglalkoztam, s 1967-ben Londonban a British Múzeumban nagyon gazdag ókori és középkori misztériumanyagot sikerült áttanulmányoznom. Kikristályosodott bennem, hogy a drámai művek modell szerint rendezhetők. A munka a kandidátusi disszertációval még nincs befejezve, könyvet akarok belőle készíteni.

Marajkó László

BÁN VALÉR

PEDAGÓGIAI TAPASZTALATOK

Az alábbi sorokat egy tanár írta, aki a nevelés elméleti ismereteinek, saját iskolai gyakorlatának és az életben tapasztalt jelenségeknek néhány tanulságát foglalta össze. Nem állítja, hogy véleménye mindenben és mindenki számára egyaránt érvényes igazságokat tartalmaz. De ugyanakkor reméli, hogy egy-két mondata megragadja a figyelmét olyanoknak is, akik nem pedagógiai pályán dolgoznak. Hiszen végső fokon társadalmunk minden tagja: nevelő és ugyanakkor a nevelés alanya is a maga területén.

1. Van-e tekintélyem?

A nevelő és a tanítvány helyes viszonyának egyik alapvető kérdése ez. Mindjárt előrebocsátom a vezérgondolatot: mindkét félnek szüksége van a másikra az oktatás-nevelés munkájában. A kezdeményező és irányító természetesen a pedagógus, elméletileg és szakmailag is ő van jobban felkészülve, hiszen ez a hivatása. De tévedés volna azt hinni, hogy csupán a saját erejére, képzettségére támaszkodva meg tudja oldani feladatát. A tanuló az, aki alkalmas a tudás és az erkölcsi normák befogadására, igényli is azokat, sőt – helyes feltételek mellett – aktivitásával támogatja is a nevelő munkáját.

Nagy hiba, ha a tanítványokban esetleg valami olyan felfogás alakul ki a tanár iránt, hogy: „csak csinálja, ez a feladata”. Ellenkezőleg, ki kell fejleszteni bennük a nevelővel való egymásrataltság érzését. És ha ez az „érzés” tudatossá is válik, akkor a cél már egy nagy lépéssel közelebb van. A tanuló értékeli a nevelő munkáját, látja, hogy az egy magasabb cél érdekében dolgozik tanítványai javára.

Vajon nem éreztük-e mindannyian óra közben, hogy tanulóink figyelme néha elkalandozik, hogy nincs meg a megfelelő pszichológiai kapcsolat, légkör az osztályban? Ha máskor nem, ilyenkor rá kell döbbszteni arra, hogy a tanuló nélkül semmire sem megyünk, csakis az ő közreműködésével. Ne álljunk hát bálványként az osztály előtt, aki „mindent tud, és mindent tökéletesen elvégez.” Ez főleg egyes régi tanártípusok hibája volt. A valóság az, hogy az egyik oldalon áll a tanár a maga szakmai tudásával, élettapasztalatával, a másikon a tanuló, befogadóképes elméjével, szellemi és erkölcsi igényeivel és a saját nemzedékének tulajdonságaival. Ha másból nem, az utóbbiból minden pedagógusnak tanulnia kell. Érezze meg tanítványainak bátorságát, elfogulatlan igazságkeresését, korának igényeit. Ha olyan kérdést kap tőlük

(akár szakmai vonatkozásban is), amelyre pillanatnyilag nem tud kielégítő választ adni, ne igyekezzék kitérni, de ne is jöjjen zavarba. Mondja azt: „A jövő órára utána nézek a dolognak, és megadom a választ.” Ezzel nem követett el pedagógiai hibát (még szakmait sem, hiszen minden részletkérdésben senki sem lehet egyformán tájékozott), s ami fő: emberileg megállta a helyét.

Nyisson teret tanuló számára a véleménynyilvánításnak, speciális érdeklődésnek, sőt építsen is arra. Így ők is könnyebben meg fogják látni, hogy nemcsak szürke, élettelen objektumok az iskolai munka folyamatában, hanem olyan aktív tényezők, akiknek egyéni munkájára szüksége van a közösségnek.

Természetesen, ha szükségét érezzük, lépünk fel a leghatározottabban. Az ifjúság a maga lendületével, korlátokat nem ismerő vágyaival mindig hajlamos a szélsőségekre. Márpedig minden közösségben élő embernek, a szocialista embertípusnak is szüksége van fegyelmeltségre, és ennek érvényt szerezni: a mi feladatunk. Gyakran megesik (saját óráim tapasztalata alapján beszélek), hogy a tanárnak vita formájában kell meggyőznie tanítványait pl. a kapitalista rend hibáiról, a háború borzalmairól, hiszen ő ezekről már többet tud, esetleg saját élményei alapján is.

Fiataljaink általában – érthetően – szívesen hajlanak arra, hogy az osztályt, az iskolát, a kollégiumot tekintsék legfontosabb közösségi formáiknak. Egyesek úgy, hogy itt fejthetik ki képességeiket, mások egyszerűen kötelességtudatból, ismét mások társaik iránti áldozatkészségből. Ha ezt a lehetőséget nevelési szempontból kiaknázzuk, és arról is meg tudjuk győzni tanulóinkat, hogy magunk is mindent megteszünk az említett közösségek javára, akkor olyan erényeket fejleszthetünk ki bennük, amelyek majd az életben fognak igazi gyümölcsöt hozni.

Mi kell ezekhez az eredményekhez a tanár részéről? Hivatástudat, a tanulók szeretete és nem utolsó sorban az a szándék, hogy tanítványait legalább olyan, de lehetőleg különb emberré igyekezzék nevelni, mint saját maga. És akkor a tanári tekintély kérdése sem válik nehéz problémává.

2. A gyenge tanuló

A gyenge tanuló több okból is lehet gyenge: képesség hiánya, kevés szorgalom, hátrányos helyzet stb. miatt. Van közöttük olyan, aki életrevaló, „mindenben benne van”, és még többet is mutat annál, amennyit tud. Erről a csoportról most nem kívánok beszélni.

Inkább azokat vegyük szemügyre, akik csendesen ülnek a padban, nemigen mernek jelentkezni, abban a tudatban, hogy társaik többet érnek náluk, ennél fogva „örülnek, hogy élnek.” Kifejezőkészségük fogyatékos, s így könnyen válnak társaik mulatóságának tárgyává, sőt a tanár is időnként rajtuk köszörülő humorérzékét. Mindez feloldhatja az óra feszültségét, az áldozatok számára azonban fájdalmas.

Pedig nem is egy közülük jó tornász, szereti az irodalmat, de gyatra tanulmányi átlaga miatt el van tiltva a szakköri munkától. Irgalmatlanul küszködik a műszaki tárgyakkal; mit tehet ő róla, hogy ebbe a szakközépiskolába kényszerítették a szülei, mondván: ez menő szakma!

Egy ilyen gyenge tanulóval történt, hogy tárlatlátogatás közben észrevettem: fűzetet vásárol a kiállítás anyagáról. Beszélgetés közben kiderült, hogy szereti a művészeteket. A későbbiekben ebbe a fix pontba kapaszkodtam bele, és ha festé-

szetről esett szó, megkérdeztem a véleményét az egész osztály előtt. Észrevehetően jól esett neki, s önrzetét növelte.

Egyik társa igen keveset tudott előadni a kötelező történelem-anyagból, bukásra állt. De amikor feltettem a kérdést, hogy ki olvasott a témával kapcsolatos történelmi regényt, ő lelkesen jelentkezett, és rögtön felajánlotta, hogy elhozza a könyvet a jövő órára. Így derült ki, hogy sok mindent tud, ami nem tartozik a kötelező anyaghoz, ezért átengedtem. Nem is bántam meg: a következő tanévben már közepesre javította elégségését.

Az említett esetek a középiskola első osztályában történtek. Egy kis ugródeszka sokat jelent ilyenkor a talaját veszített fiatalnak. Szaktanár és osztályfőnök egyaránt a hóna alá nyúlhat annak, aki megérdemli. Sok gyenge tanulóban ugyanis rejtett érzelmek lappanganak, képzeletük is fejlett, csak energiáikat gyakran nem tudják helyes irányban felhasználni.

Több évtizedes nevelői munkám során gyakran megtörtént, hogy az utcán rám köszönt valaki: „Jó napot, tanár úr! Nem tetszik megismerni?” Az esetek nagyrésztében egykori „gyenge tanulóval” volt dolgom. Beszélgetés közben elmondta, hogy rendes álláshoz jutott, nem magas, de becsületos fizetéssel, és egy kis „családja” is van már. És sokat köszönhet volt iskolájának, tanárainak. Igen, ő jobban érezte, hogy a kapott nagylelkűségért hála jár cserébe.

A hála és a nagylelkűség pedig nem olyan gyakori madarak, hogy könnyelműen elszalaszthatnánk az alkalmat, amikor jelentkeznek a szívünkben.

3. *Humor a tanítási órán*

A humor szót a köznyelvben általában derű, tréfa értelemben használjuk. Az eredeti latin jelentés azonban többet mond valódi fogalmáról: nedvesség, azaz a szárazság ellentéte. Régi orvosi felfogás szerint azokat a nedveket foglalta magában, amelyek a szervezetben működve az ember testi és lelki jólétét segítik elő.

Szükség van-e az iskolai munkában humorra? Ha csak a tanár viccelődését értjük rajta, amelyen a tanulók kénytelen-kelletlen nevetnek, akkor nem. Ez ugyan egy kis mulatságot szerezhet a gyerekeknek, de ennek valódi tárgya maga a nevelő.

Egy kartársam az órák utolsó perceit rendszeresen a Magyar anekdotakincs egy-egy darabjának felolvasásával tette színessé. Tapasztalata szerint az eredmény nem maradt el: a tanulók alig várták a figyelmeztető csengetést, s az óra záró akkordja derűs volt. Hogy előtte milyen hangulat uralkodott, azt nem tudom, mert arról nem beszélt.

Érettségi után néhány évvel egy volt diákom elismeréssel nyilatkozott egykori tanárai munkájáról. Többek között kitért a matematika órákra, amelyek a legnagyobb mértékben (didaktikailag és pedagógiailag egyaránt) szakszerűen folytak le. A diákok is halálosan komolyan vették az órákat és ennek ellenére (vagy éppen ezért?) azok „pokoliak” voltak – a visszaemlékező szavai szerint. Soha egyetlen mondat, egyetlen szó sem hangzott el alattuk, amely ne tartozott volna a tananyaghoz.

Azt mondhatná valaki: igen, ez a régi tanártípus, de hol vagyunk már ettől! Pedig nem ilyen egyszerű a dolog. Az ember sokszor fáradtan, idegesen lép az osztályba, és hangulata átragad a tanulókra. Esetleg megfélemlítheti őket, de az eredmény annál rosszabb.

A humor tehát (mint láttuk) több a tréfálkozásnál: a tanár humorérzékének át kell hatnia egész lényét, világnézetét, és ennek segítségével az élet ellentmondásait, fonákságait könnyebben fel tudja oldani. A humor: bölcs, belső derű. Hogyan lehetne gyermeket nevelni e tulajdonság nélkül?

A humorérzékkel rendelkező tanár akkor is derűs, ha az arca mozdulatlan. Mélyről fakadó mosolygása (amely nem mentes a munka és felelősség okozta gondok súlyától) biztonságot és megértést alakít ki a tanítványokban is. Ha együtt nevetnek, annak sem kell áthallatszania a szomszéd terembe.

Ha így mondom: a humor voltaképpen emberséget jelent, akkor ez kevesebb, de több is az igazságnál. Ez maga a valóság.

DR. VIGVÁRI MIHÁLYNÉ

A TANULÓI ÉS A TANÁRI MUNKAEREDMÉNYESSÉG FOKOZÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI

Napjaink sokat vitatott problémája a tanóra hatékonyságának, a tanulói munka tanórán történő eredményes alakításának kérdése. Miért foglalkoztat bennünket ennyire az eredményesség problematikája? Nem tekinthető-e pusztán divatnak, olyan kérdésnek, amellyel illik foglalkozni. Ha abból indulunk ki, hogy mi a mi századunk emberének a feladata, milyen követelményeknek kell eleget tennie, s ezek teljesítéséhez mennyiben segítheti hozzá az iskola, azt válaszolhatjuk: nem divat, hanem olyan társadalmi igény, amelynek szükségszerűsége nem vitatható.

Mindannyian ismerjük a következő gondolatot: „Nem az iskolának, hanem az életnek tanulunk.” Ha igaz volt régen ez az állítás, ma sokszorosan az, s különösen meggondolandó tanári szempontból. Olyan sokoldalú embereket kell ugyanis nevelnünk, akik tudományos, tehát korszerű műveltségük, határozott világnézetük alapján aktív gondolkodói és cselekvői legyenek közéletünknek. Ahhoz, hogy az iskola ezt a feladatát teljesítse, a tanóra adta lehetőségeket fel kell használnia, azaz ki kell alakítania a tanulóban a tudásra, az aktív gondolkodásra, tevékenységre, állásfoglalásra való igényességet, melyet aztán tovább vigyen arra a munkaterületre, ahová gimnáziumi tanulmányai befejezése után kerül.

Olyan módon tanítani, hogy a gyerek érdekeltté váljon az órai anyagfeldolgozásban, s ennek következtében tudása, gondolkodó és problémamegoldó készsége növekedjék, aktivitása fokozódjék – ez a szorongató, de szép gond, amely, bizonyos vagyok benne, rajtam kívül számos kartársam gondja – készítetett arra, hogy az eddigiektől eltérően próbálkozzam meg a magyar irodalom tanításával.

A továbbiakban ismertetni szeretném próbálkozásaimat, ill. kísérletemet. A kísérletet a Komarov Gimnázium és Szakközépiskola III. C. osztályában (ált. gimn. o.) folytattam, ill. folytatom. Az osztály létszáma 40 fő. Mivel a jelen tanévben vettem át őket, az első félévet megismerésükre fordítottam, miközben igyekeztem bekapcsolni tanítványaimat az órák menetébe, az általam addig irodalomórákon alkalmazott lehetőségek és variációk beiktatásával. Az eredmény: 5–6 tanuló aktív érdeklődése, ill. az egyes órákra egyéni, vagy csoportos megbízatást teljesítők beszámolója a végzett munkáról. A többség azonban passzívan üldögélt, s legfeljebb az udvarias figyelem látszatát igyekezett megőrizni. A félévi átlageredmény 3,0, tehát gyenge közepes. Ez az eredmény még egy közepes képességű osztályban sem tekinthető túlságosan megnyugtatónak. Megbeszéltem tehát a gyerekekkel, hogy a továbbiakban másféleképpen kell dolgoznunk, elmondtam, milyen okok sürgetik az órai tevékenység vál-

toztatásának szükségességét, ismertettem velük elképzeléseimet, ill. azt, hogy rájuk – segítőtársakként – milyen feladat hárul. A megbeszélést követő órán áttértünk a kísérleti módszerre, melyet az előzetes beszélgetés következtében nagy érdeklődéssel vártak a tanulók.

Mielőtt rátérnék arra, hogy mely anyagrészeknél alkalmaztuk a kísérleti módszert, röviden érinteni kívánom, milyen követelményt támaszt egy ilyen típusú óra előkészítése a tanárral szemben. Elsődleges követelmény, hogy a tanítandó anyagot folyamatában gondolja végig, tehát nem csupán egyik óráról a másikra. Döntse el, mit akar a folyamatból kiemelni, milyen mű, vagy művek középpontba állításával úgy, hogy saját elképzeléseit és a tanterv által előírt követelményeket is teljesíteni tudja. Végig kell gondolnia, melyek azok a nevelési lehetőségek, amelyeket a művek kapcsán kiemelhet, s mik a világnézeti nevelés szempontjából kiaknázható adottságok.

Részemről Reviczky, Komjáthy, Kiss, a francia lírikusok és Ady költészete képezte az átgondolt anyagot. Azért választottam lírikusokat, mert eddigi tapasztalataim alapján azt a következtetést kellett levonnom, hogy lírai alkotásokról – kivéve az irodalmi érzékkel megáldott tanulókat, s ezek száma sajnos kevés – a többség nem tud beszélni. Tudatukban a lírai művek gondolatísága, vulgáris, közhelyeszerű megállapításokban csapódik le pl. a politikai lírával kapcsolatban: „Küzdött az uralkodóosztály ellen, harcolt a nép igazáért”, s idézhetnék más közhelyeket is.

Az anyag tudatos szelektáló átgondolása után kerülhet sor – az osztályszinthez mérten – az egyes tanítási órák konkrét elképzelésére a fokozatosság és a tanári szándék szem előtt tartásával. Az említett anyagrészek tanítását én úgy oldottam meg, hogy az általam kiválasztott művekhez kérdés-sorokat állítottam össze. A kérdések a tartalom és forma egységében mindig a mű egészére vonatkoztak különböző szempontok alapján. Ez arra „kényszerítette” tanítványaimat, hogy az adott költeményt mindig más-más közelítésből vegyék szemügyre. Minden ilyen típusú órán egyénenként kézhez-kaptak a tanulók egy stencilezett kérdéssort. Ez a kérdéssor képezi az órai munka alapját, ennek kapcsán vonnak le a tanulók különböző következtetéseket és megállapításokat. Mivel közösen dolgoznak, az irodalom óra mozgalmassá vált számukra. Egyénileg és osztályszinten is nagy igyekezettel segítettek abban, hogy az általam összeállított kérdéssort ill. a megfjítésre váró problémákat megválaszolják, s megoldják. Felfedezték a szavak és a költői képek mögöttes tartalmát, „asszociatív mezőt”. Ez sikerélményt jelentett számukra, ösztönzően hatott, önbizalmuk megnőtt. Vonatkozik ez a gátlásos, a nehezen nyilatkozó és a gyenge képességű tanulókra is. Ők a tanév első felében pusztán hallgatag üldögélőkként vettek részt az órákon, s mivel az osztály zömét ez utóbbiak adják, a náluk tapasztalható változást biztatónak tartom.

A realitás kedvéért meg kell említenem, hogy az irodalomóra előkészítése ilyen módon meglehetősen időigényes és nehéz feladat a tanár számára. Azt is meg kell viszont említenem, hogy a tanári és a tanulói munka eredményessége ezzel a módszerrel növelhető. Ezt látszik igazolni saját tapasztalataimon kívül iskolánk igazgatónőjének tapasztalata is, aki saját osztályában irodalomórákon azonos kérdéssorok alapján tanít a kontrollálás és a véleménycsere céljából.

Összegzésként megállapítható, hogy a tanulók órai munkájában határozott változás következett be. Érdeklődésük a tárgy iránt megnőtt. Lemérhető ez órai aktivitásukból (25–30 tanuló nyilatkozik egy-egy órán), felkészülésükből, házfeladatuk szintjének minőségi javulásából. Beszéd és kifejezőkészségük alakulása is megfigyelhető. Eltűntek a sablonok, a közhelyeszerű szólalmok. Ez lényeglátásuk, problémamegoldó készségük javulásának a következménye. Műelemző-készségük biztatóan fejlődik. Már a leggyengébbek is képesek arra, hogy egy-egy lírai alkotáshoz „hozzá-

nyúljanak”, s a költemény egészére vonatkoztatva gondolatokat megfogalmazzanak. Megfigyelhető a határozott vélemény-nyilvánításra, állásfoglalásra való igény kialakulása is. Van véleményük, s véleményüket konkrét tényekkel igazolják, mivel megszokták az órák során, hogy egy állítást, legyen az pozitív, vagy negatív tartalmú csak akkor lehet elfogadni, ha megfelelő indoklás járul hozzá. Azt, hogy milyen lesz az osztály év végi eredménye irodalomból, természetesen nem tudhatom megmondani statisztikai pontossággal, azt viszont mondhatom, hogy jobb eredmény várható, mint az első félévi volt.

Annak konkrét ismertetése, hogy miként dolgozunk egy ilyen típusú órán, milyen kérdéssorra keresnek választ a tanulók, mi áll tárgyi, nevelési, világnézeti szempontból az óra középpontjában, egy későbbi közlemény feladata lesz.

DR. VASTAGH ZOLTÁN

GONDOLATOK AZ OSZTÁLYFŐNÖKÖK TOVÁBBKÉPZÉSÉRŐL*

Felsorolni is nehéz, mi mindent várnak az osztályfőnöktől. Ismerje valamennyi hozzá tartozó gyermeket, segítse fejlődésüket, alakítsa osztálya közösségét, koordinálja a különböző nevelési tényezőket, rendszeresen látogassa a családokat, hospitáljon a kartársak óráin, végezzen folyamatosan adminisztratív és szervezési feladatokat stb. Ezek és még más feladatok elvégzése mellett is igaz, hogy a jó összetételű osztályok (ahol a tanulók általában jobb képességűek, a szülők biztosítják a szükséges feltételeket) mindenképp jobbak, mint az úgynevezett gyenge osztályok (ahol sok a bukott, nehezen nevelhető, rossz családi környezetű gyermek). És az utóbbi esetben az is előfordul, hogy a munkáját lelkiismeretesen végző nevelőt osztálya miatt szintén rossznak tartják! Ha méltányolják is fáradozását, mindenképp megkapja nap, mint nap a gyerekek türehtetlen viselkedésének színes csokrárt. Talán még a szakfelügyelő is faggatja, miért éppen ebben az osztályban ilyen gyenge a tanulmányi eredmény, miért nem tud rendet csinálni? . . . Van-e az osztályfőnöki munkánál hálátlanabb feladat?

Kétségtelen, hogy vannak olyan iskolák is, ahol megbecsülik és elismerik a nevelőmunkát, kiemelt feladatnak tekintik az osztályfőnöki teendőket. Az átlag 30 gyermekkel gondosan törődő, azok fejlődését nyomon követő és segítő pedagógus számára azonban a rendelkezésre álló eszközökből lehetetlen megfelelő erkölcsi, anyagi elismerést biztosítani. Szerencsére sokak számára a *bivatástudat és a gyermekszerepet* hihetetlen erőt ad.

Önvédelem

Az osztályfőnökök munkájának eredményesebbé tételéért sokat tehetnek és tesznek a tudományos kutatók, tanulmányi felügyelők. A problémát azonban csak a nevelők aktív közreműködésével lehet megnyugtatóan megoldani. A pedagógiában és társtudományokban kidolgozott módszereket (pl. a személyiség és a közösség megismerésének eljárásait) tovább kell bontani, számukra megfelelő alkalmazási lehetőségeket, körülményeket kell teremteni. Alapos mérlegelés után dönthetjük el, mit, hogyan alkalmazhatnak az osztályfőnökök. Ideje ezeket a gondokat – többek között éppen az induló továbbképzés alkalmával – megoldani.

* A Pécs városi és a Baranya megyei továbbképzési kabinet két éves komplex továbbképzést szervez általános iskolai osztályfőnökök számára, 1972 szeptemberétől.

Sokszor elhangzott már, hogy vonjuk be a gyakorló pedagógusokat az elméleti kutatómunkába. Most arra van szükség, hogy induljanak el a gyakorlat képviselői! Ez önvédelem is. Közös mérlegeléssel meggyőzően bizonyíthatjuk végre, *mire lehet képes* a nevelő, az osztályfőnök. Feltárhatjuk, milyen objektív és szubjektív tényezők akadályozzák szándékaink megvalósítását, céljaink elérését. Elismerjük, hogy jó lenne, ha az osztályfőnök megváltoztathatná a szülők, esetleg züllött családi körülményeit, egyeztethetné a különböző tantárgyak nevelési törekvéseit, ha mindenkor, minden gyermek problémáját nyomon követhetné stb. De lehet egy osztályfőnök mindenható? Hát ha nem, akkor mire vállalkozhat? Milyen reális követelményeknek tehet eleget? Miért ne mondhatnának erről megszívlelendő véleményt maguk az érdekeltek? Ha erről az oldalról is elindul egy expedíció és jó az iránytű, minden bizonnyal találkozhatunk a kutatók és felügyelők törekvéseivel is.

Egy sántító basonlat

Közismert az a játék, melyben a szoba távolabbi sarkában elhelyezett tárgyakat bekötött szemmel kell áthozni kiindulási helyünkre. Ha többen végrehajtják ezt a feladatot, megfigyelhetjük, hogy egyesek viszonylag pontosan tájékozódnak, mások sohasem találnak vissza oda, ahonnan elindultak, ismét mások a tárgyakig sem jutnak el. Nem nehéz belátni, hogy minden játékos könnyedén megoldaná a feladatot, ha levonnék szeméről a kendőt. Az osztályfőnöki munka nem játék (bár jó esetben sok játékos elemmel és játékosággal végezzük!). A nevelő azonban sok esetben sötétben tapogatózik! Távolítsuk el szeméről a kendőt!

Már a főiskolán elkezdődik egy kérdés boncolgatása: hogyan lehet valakiből jó nevelő? Abban talán egyetérthetünk, hogy a felvételi vizsgán szerencsés volna kiválogatni azokat (és még időben más pályára irányítani), akik semmiféle „érzékkel” nem rendelkeznek a nevelőmunkához, akik nem találják fel magukat a gyerekek között, akik csak a tudományok iránti érdeklődés miatt jelentkeznek. Persze nehezebb a helyzet, ha pontosan meg kell határozni, mit értünk nevelői „érzéken”, más fogalmazásban, kit mondhatunk rátermettnek erre a pályára. Ezt azonban hagyjuk más alkalomra.

Azokkal az osztályfőnökökkel, akikben a nevelőmunka iránti érdeklődés szikrája sem él, akik nem érzik jól magukat a gyerekek között, akik nem találják fel magukat nevelési helyzetekben, akiket nem támogat semmiféle *belső intuíció*, azokkal nem sokra megyünk. Mint ahogy az előbbi játékban sem boldogulunk azokkal, akik még a tárgyakig sem jutnak el. . . . Valójában tehát nevelőt képezni (legalábbis értelmezésünk szerint) csak arra alkalmas személyekből lehet. Ennek van egy minimális alsó határa, amire feltétlenül szükség van. Néhány tanárjelölt azonban szinte „erre a pályára született”. Pontosabban úgy alakult ki egyénisége, hogy jól eligazodik már hallgató korában is a nevelési helyzetekben, szuggesztíven vezeti a gyermekeket, megtalálja szimpátiájukat, „belelát” sajátos világukba. Ezeknek nem is kell már tanulniuk? Sajnos ilyen véleménnyel is találkozhatunk. Az igazság azonban az, hogy ilyeneknek érdemes leginkább tanulni! Náluk a *tudatosság megsokszorozza* a hatékonyságot! Talán belőlük lesznek a nevelés (tanítás) művészei! Ezekután világos, hogy a más típusba tartozó pedagógusoknak még többet kell tanulniuk. És itt is van visszahatás! A jól irányított tanulási folyamat kifejleszti, tökéletesíti az egész személyiséget. A tanárképzést és a nevelői továbbképzést is erre a dialektikus kölcsönhatásra kell építenünk. Alapvető feltétel természetesen, hogy ehhez *megfelelő anya-*

got és a szükséges képességeket jól *fejlesztő tevékenységet* (gyakorlatokat) találjunk. Ilyen lehetőségek bőven találhatóak a szaktárgyi anyagban (l. tantárgypedagógiai törekvésekben), de méginkább találhatóak a pedagógiai, pszichológiai és szociológiai ismeretekben, azok alkalmazásában.

Az építész és az építőanyag

Egy házat, hidat, tornyot, vagy más építményt tervezve a mérnök jól megválogatja az anyagot. Mert csak megfelelő tulajdonságokkal rendelkező anyag alkalmas pl. tartóoszlopnak. Feltételezik, hogy a pedagógus is – a mérnökhöz hasonlóan – ismeri az anyagot, amellyel dolgozik. Persze nem annyira pontosan és nem egyszer s mindenkorra. A holt anyag tulajdonságai pontosan kiszámíthatók, nem változnak (legalábbis azonos feltételek között), az emberi személyiség viszont rendkívül bonyolult és állandóan alakuló. A hasonlat tehát itt is sántít. De a tanár számára legalább annyira életbevágóan fontos a gyermek személyiségének *minél pontosabb* megismerése (és tegyük hozzá a gyermekek társas-közösségeinek megismerése), mint a mérnök számára – jóval szerencsésebb, könnyebben kezelhető – anyagának biztos ismerete.

Az utóbbi években a különböző tudományok közelebb jutottak a személyiség megismeréséhez. A hagyományos egyetemi (főiskolai) tananyag sem tudott eléggé lépést tartani a sok új felfedezéssel. A már tanító tanár még inkább arra kényszerül, hogy állandóan pótolja, bővítse ismereteit. Ma már megvan a lehetőség arra, hogy minél több nevelési feladat megoldásakor „leoldjuk a kendőt” a tanár szeméről. Így rajzolódik ki előttünk lassan a gyermek igény szintje, motivációs bázisa, a tömegkommunikációs eszközök hatása, vagy a társas-közösség összetétele.

A Köznevelés régebbi számaiban egy eszmecsere indult arról, hogy mennyit és mit olvasnak a pedagógusok. Hogy nem olvasnak eleget, az kiderült. De hogy miért nem, az nehezebben állapítható meg. Az okok között szerepel a sok elfoglaltság, az elszürkülés, az anyagi eszközök elégtelensége stb. Az okok között sejtem azonban a csalódást is. Előfordul, hogy a pedagógus elolvassa az „ajánlott olvasmányokat”, de nem kap belőlük megfelelő segítséget mindennapi munkájához. Ennek is többféle oka lehet. Sajnos egyik oka az a többször megállapított tény, hogy a nevelésméleti irodalom túlságosan általános, hiányzik „az empirikus lépcső”, a lebonthatóság. Előfordulhat, hogy az olvasó keres „kész recepteket”, nem képes saját viszonyai között eligazodni, az általánost lebontani. Nagyon hiányolható a gyermekről, fejlődéséről és fejleszthetőségéről szóló újabb irodalom pedagógiai propagálása is. Ahhoz tehát, hogy többet olvassanak a nevelők, jól válogatott, a befogadás szintjéhez és az alkalmazás körülményeihez méretezett irodalom is szükséges. Az elolvasott anyag érvényesítésének útjait is követni kell.

Az eddigiekből nagyvonalakban látható, milyen kérdések szerepelnek a tervezett továbbképzés tematikájában. Leglényegesebbnek ítéljük a gyermek és a társas közösség megismerésének, fejlesztésének elvi és gyakorlati kibontását. Megkíséreljük a leglényegesebb osztályfőnöki feladatok meghatározását és végrehajtásuk metodikájának kidolgozását. Keressük a nevelési eredményvizsgálat további lehetőségeit. A tanulókról és az osztályról folyamatosan vezetett adatainkat értékeljük, összehasonlítjuk, ezzel is fejlesztve a pedagógiai gondolkodást.

A hagyományos pedagógus-továbbképzés egyik nehéz szituációja az előadás. A távoli tájokról érkező előadó (aki kétségtelenül jól felkészül és ismeri az anyagot, melyről szól) tárgyilagos pontossággal, esetleg lelkes átéléssel elmondja a „magát”. Utána elhangzik a felszólítás: szóljanak hozzá kartársak! Néhány udvarias szó, köszönet és elismerés a szónoknak, majd magánbeszélgetés útban hazafelé. Ilyenkor derülne ki (ha az előadó és a szervezők megtudhatnák), hogy sokan alig várták az előadás végét. Bennük állandóan az a kérdés bujkált: „Mit tudhat ez az ember az általános iskoláról, az én nehéz osztályomról?” Mások felhevülve magyarázzák – szintén az előadás után kollégájuknak – hogy minek „bolondítják őket” oda, ahol pl. az érzelés kutatásának metodológiai problémáit elemzik.

Szerencsés esetben az előadást beszélgetés követi. Itt már a pedagógusok kérdeznek is. Megkérdezik pl. a közösségelméletéről szóló előadót, hogy ők az adott osztályokban hogyan mérhetik a kollektíva fejlettségét. Bizony nehezen. Kevés biztos támpontunk van erről. Jó esetben az előadó néhány további irodalomra utal, esetleg röviden elmondja még erről is a véleményét. Vannak tehát jobb és kevésbé jó, vagy pontosabban fogalmazva eredményes és kevésbé eredményes előadások.

A következő évben tervezett osztályfőnöki tanfolyam egy újítással indul: mindenki osztályával együtt nevez be. Pontosabban, a továbbképzés keretében tartott szemináriumok és gyakorlatok egy része folyamatosan feldolgozza a rendszeresen (közös szempontok alapján gyűjtött) pedagógiai tényeket, megfigyeléseket. Amennyire lényeges lesz tehát az új (főleg a társtudományokban felhalmozódó) ismeretanyag követése és „megemésztése”, legalább annyira igyekezni fogunk lépést tartani az egyes osztályok tanulójának fejlődésével, életük fő problémáival. Mindenképpen a felmerülő kérdésekre keresünk választ, legfőbb törekvésünk az eredményesebb, hatékonyabb osztályfőnöki munka segítése. Az előadókkal való konzultáció mellett szeretnénk számítani a kartársak élénk eszmecseréire, állandó tapasztalatcseréjére is.

Az önművelés vágya

A korszerű felsőoktatás egyik törekvése, hogy az egyetemen (főiskolán) folytatott tanulmányok érleljék meg a hallgatókban az önálló tanulás, továbbképzés igényét. Akkor tud helytállni a fiatal szakember a felhalmozódó ismeretek, növekvő igények világában, ha kialakult benne a rendszeres tanulás iránti vágy, önmaga állandó tökéletesítésének képessége. Talán nem reménytelen vállalkozás olyan nevelőket is bevonnunk munkánkba, akikben már alig pislákol ez az igény, akiknek hétköznapijait már-már elszürkültek. Nem reménytelen, mert a közösen vállalt, újat ígérő, éppen a hétköznapiakat könnyítő *kutatás és tanulás közben* várható az igények újraéledése. Az új továbbképzési rendszerben arra is van remény, hogy azok a pedagógusok, akik bekapcsolódnak ebbe a munkába és ismereteiket alkalmazzák is, anyagi elismerésben részesüljenek.

Meggyőződésünk, hogy csakis az alkotásra törekvő, hivatásának élő pedagógus válthatja valóra terveinket. Mert a legszebb elméleti elképzeléseket, a legpontosabban kidolgozott eljárásokat is eredménytelenné tehetik azok, akik ezeket pusztán lemáso-

lásra kárhoztatják, akik lelketlenül, vagy adminisztratív eszközökkel folytatják napi munkájukat.

Ha sikerül kialakítani a nevelőben az igényt, „hogy jól átgondolja módszereit, céljait és eszközeit, világosan ellenőrizze ezek eredményeit, tökéletesítse szerszámaikat, akkor ezzel együtt a haladás és az élet útjára vezetjük. Ez teszi lehetővé számára, hogy megőrizze aktív és érdeklődő beállítottságát, hogy fiatal maradjon élete egész folyamán, hogy mindig újból magáénak érezze a fiatalság csodálkozását, tudásvágyát és lelkesedését.” Roger Gal, a köztisztviselőben álló francia pedagógiai író idézett gondolatait munkánk mottójául választottuk.

HOGYAN TOVÁBB A MŰSZAKI ÉS KÖZGAZDASÁGI PROPAGANDAHÓNAPOK SZERVEZÉSÉBEN?

Hagyományossá váltak, s évről évre céltudatosabb tervezés mellett, gazdagodó tartalommal folynak a Műszaki és Közgazdasági Propaganda Hónapok Pécsen és Baranyában.

Nem célolok most, az idei kampány tanulságainak elemzése. Róla summázva csak annyit, hogy február 25–március 30. között a megyében (Pécs nélkül) 62 nagyrendezvény zajlott le, közel 13 000 részvevővel, korszerű és sokrétű formában, a megyei Operatív Bizottság által megjelölt célkitűzések alapján.

Nyilvánvaló a propagandahónapok társadalmi haszna, folytatásuknak szükségessége; jövőbeli, immáron nyolcadízben történő megrendezése azonban – éppen megújulásuk biztosítása érdekében – már most újabb koncepciók és elképzelések kialakítását kívánja. Inspiráló céllal medítálva, a teljesség igénye nélkül, néhány gondolattal szeretném ezt az ügyet szolgálni.

– Bár a különböző szintű évi tervekben mindenütt feladatként szerepel a program, részletes kimunkálására rendszerint megkésve kerül csak sor, így gyorsan, rövid idő alatt készülnek el a részlettervek. Ha túl akarunk lépni a helyi erőkre alapozott rendezvényeken s országos intézmények, szervek, üzemek bevonását is biztosítani kívánjuk, már az őszi évad beindulásakor meg kell kezdenünk az előkészítő munkát.

– Az országos rangra emelkedett program a provinciálisnál nagyobb visszhangot érdemelne. Tapasztalhattuk, hogy a szaksajtóban, rádióban és tv-ben a rendezvény-sorozat ideje alatt sokkal kisebb horderejű kérdések háttérbe szorítottak egészen kiemelkedő jelentőségű helyi rendezvényeket, azok tapasztalatainak ismertetését. A programfüzetek szokásos szétküldésén túl helyes lenne országos sajtó- és tv-tájékoztató tartása is.

– Az előkészítést végző Operatív Bizottság eddig is derekas munkát végezett. Célkitűző és tájékoztató jellegű megbeszélésein rendszeresen megjelentek az akcióban résztvevő szervek, üzemek és intézmények képviselői, a program kivitelezéséből azonban igen elütő intenzitással vették ki részüket.

Az 1972. évi megyei program kialakításában pl. rendkívül tevőlegesen, anyagi áldozatokat is vállalva vett részt a Pécsi Autóklub, az Agrártudományi Egyesület, a MTESZ Baranya megyei Szervezete, a siklósi járási építési osztály, egyes tsz-ek és ágak, néhol a helyi ÁFÉSZ-ek, a többi érdekelt azonban helyeslésen kívül vajmi kevés támogatást nyújtott. El kellene érni, hogy a Tanácstörvényben biztosított joguknál fogva a jövőben osztályszint helyett a tanácsok végrehajtó bizottságai koordinálják terüle-

tük rendezvényeit s vonják be azokba a termelésben érdekelt osztályokat, vállalatokat, üzemeket.

– Az eredményesség növelése érdekében az eddiginél differenciáltabb programot kellene adni. Eddig valahogyan elmosódott a határ a népszerű és tudományos igényű ismeretnyújtás között, a szint inkább az általános jelleghez igazodott. A tájékozatlan számára nem biztosított megfelelő alapot, az igazán jó szakember számára továbbfejlődést.

Gondolom, a jövő évi tervünkben az alapozó ismeretek mellett bátran célba vehetnénk a technika csúcseit is. Így pl. elkerülhetetlen, hogy a termelés és a társadalmi élet fejlődésén dolgozókkal ne ismertessük meg a számítógépekben rejlő lehetőségeket. A jövő évi program egyik szakmai célkitűzése lehetne többek között a programvezérelt számítógépek hasznosításának és felhasználásának ismertetése. Persze ez csak egy kiragadott téma a kor kívánalmának megfelelőiből.

– Bizonyos, hogy a jövőben is kiemelt feladatként szerepel majd a termelékenység növelése érdekében végzendő propaganda. Ehhez kapcsolódóan érdemes már most az alábbi területeket (témákat) szolgáló elképzelések és tervek kialakítását megkezdeni, hogy a módszerek és formák a végrehajtás idejére kiérlelődhessenek;

- a) korszerű technológiai és gyártásfolyamatok népszerűsítése,
- b) az újtómozgalom ügye,
- c) a szocialista brigádmozgalom kérdései,
- d) a hatékonyságot szolgáló gazdaságos beruházások,
- e) az ember, mint beruházás,
- f) ergonómia,
- g) üzemi közérzet.

Továbbá – nemcsak azért, mivel Közgazdasági Hónapról is szó van – az alábbi közgazdasági témák kimunkálását: az üzemszervezés, a munkaerő-tervezés és gazdálkodás, valamint a termelés–kereskedelem–fogyasztás összehangolásának problematikái.

– Olyan bemutatók szervezése is haszonnal járna, mint amelyre idén Komlón került sor, midőn a Magyar Optikai Művek mutatta be a magyar szakemberek számára eddig ismeretlen, exportra gyártott műszereit. Igaz, a laikusok csalódottan távoztak a kiállításról, a számukra érthetetlen teodolitok láttán, a szakma azonban annál lelkesebben fogadta a bemutatót s ezt helyszíni üzletkötésekkel is igazolta.

A komlói példa egyébként arra az önként kínálgató lehetőségre is rávilágít, hogy minden különösebb utánjárás nélkül megnyerhető a program számára még az olyan világszínvonalat képviselő üzem is, mint a MOM, ha saját kereskedelmi érdekét is biztosítva látja. Érzésem szerint a fogyasztási cikkeket gyártó országos nagyüzemekre, vállalatokra ugyanez vonatkoztatható.

– Sajnos az olyanfajta hasznos kezdeményezésnek – remélhetően csak egyelőre – magva szakadt, mint amilyenre két éve Szigetváron került sor. Ott a Konzervgyár vezetői és a gyárat terményekkel ellátó tsz-ek vezetői ültek össze tanácskozással s a fehér asztal mellett egyetlen délelőtti során tisztáztak olyan szállítással, átvétellel, minőséggel kapcsolatos problémákat, melyeket évek során levelezéssel, s kötbérezéssel képtelenek voltak megoldani. Az ilyen és a szakmák közötti tapasztalatcserék és tanácskozások számának növelése a hatékonyabb gazdálkodáson túl, nyilvánvalóan hozzájárulnának a termelőerők szubjektív oldalával kapcsolatos problémák megoldásához is.

– A műszaki propagandakampanyók hatásfokának növeléséhez vezethetne, ha abban a technikai szakkörök nagyobb nyilvános szerepet kapnának – ez egyben a mozgalom szélesítését is eredményezhetné.

A szakköri bemutatók hatalmas vonzóerejét és ösztönzését bizonyítja az 1971. évi pécsi „Csináld magad” kiállítás szakköri bemutatótermének látogatottsága. Az ott látott jó példa, sajnos az idei kampány szervezői közül csupán a sásdiakat inspirálta a bikali szakkör faragóbemutatóira. Pedig sokhelyütt, társadalmilag hasznosabb tevékenységi forma is bemutatható lett volna.

A munkakörök technikai szintjének állandó fejlődése, a növekvő szakmai követelmények hovatovább meg fogják követelni a szakköri élet holtpontról történő kimozdítását is – és erre a propagandahónap ösztüzét is jól fel lehetne használni.

A jövőben a „Megye legjobb szakköre” verseny elbírálásának egyik kritériumává lehetne tenni a kampányidőszakban mutatott teljesítményt s helyes volna a verseny értékelését is az időszakban lefolytatni. (Egyébként megoldásra vár a feltételek differenciáltabb meghatározása is.) Helytelen a szakköri programból kirekeszteni a sokféle iskolai köröket s ha már szakköri koncepcióról van szó, elengedhetetlen a jól ellátott MHSZ szakkörökkel való hatékonyabb kooperáció.

– A hobbynak, mint társadalmilag hasznos tevékenység felkarolásának kérdésénél is mellőzni kellene az eddigi sematizmust. Produktumok felvonultatása helyett magát a tevékenységet lehetne előtérbe helyezni. Így célszerűbb lenne pl. a hobbysok fórumának, versengésének, bemutatóinak szervezése, a maszekolók kollektívába tömörítése, azok központi segítségének kimunkálása.

A hobbyval rokon házi barkácsolás, a „Csináld magad” mozgalom továbbfejlesztését érvek és meggyőzés helyett a következőkben már az évek óta tervezett közcélú műhely létrehozásával lehetne igazán előmozdítani.

Folytathatnám a meditációt, hisz a tartalmi célok s maga a termelési propaganda fogalmköre s a feladatok külön terjedelmes tanulmányt igényelnének. Remélem, a gondolatokat most már a jövő évi program kivitelezői egészítik ki s folytatják tovább.

MARAFKÓ LÁSZLÓ

NAGYVÁROSAINK PUBERTÁSKORA

Elmélkedni szeretnék – fővárosról és vidéki nagyvárosaink viszonyáról, urbanizációról. Elmélkedni, tehát nem szociológiailag is alátámasztott tanulmányt írni.

Annak az egészségtelen jelenségnek, hogy Magyarország lakosságának egyötöde él Budapesten, társadalmi és történelmi okait már számtalanszor elemezték. Egy adatra azért nem árt emlékeztetni: nagyvárosaink összlakossága sem éri el a főváros kétmillióját.

Az régóta nyilvánvaló, hogy a decentralizálás – gazdasági és egyéb területen egyaránt – elkerülhetetlen. Szükségszerű. Ennek meggyorsulását éppen a hatvanas években, s napjainkban figyelhetjük meg. Ugyanakkor azt is leszögezhetjük, hogy a vidéki városok önállóodásának tudata, nagyvárosaink *öntudata* nem függ közvetlenül az adott város gazdasági súlyától. Más szavakkal: az adott város értékének ismerete, vállalása, a legszélesebb értelemben vett lokálpatriotizmus nem merev következménye a szülőhely, vagy lakóhely objektív társadalmi és gazdasági fontosságának.

Minden rosszszíű ellentét keresése nélkül azt megállapíthatjuk, hogy a főváros és a többi nagyvárosunk, Miskolc, Debrecen, Pécs, Szeged, Győr egyensúlya pillanatnyilag még nem egészséges. A magyar városok igazi nagyvárossá válásának különböző szakaszai vannak. Ma még e folyamat elején tartunk, még ha örvendetes eredményekről adhatunk is számot az utóbbi években. A nagykorúság küszöbén állunk.

Hogy miért? Az önállóodás csálhatatlan jele, ha egy város versenyezni kíván Budapesttel. S a Budapest-utánzásnál, Németh László kifejezésével a „kis budapesti-ség”-nél ez feltétlenül több. De éppen a versenyszellem a jele a nagyvárosiasodás pubertáskorának. Hogy Budapesten kívül is lehet élni, alkotni, ezt a jelszót nem a maga természetességével hirdetik, hanem a versengés göröcsös igyekezetével. S ennek merevsége kimondatlanul is magában hordozza a ma még meglévő kisebbsen-dűségi érzéseket.

Nem szeretnék „urbanizációs idealista” lenni, azt állítva, hogy a főváros-vidéki nagyváros közötti objektív különbségek maguktól eltűnnek, ha egyszeren nem veszünk tudomást róluk, s hideg szenvtelenséggel vagy flegma önérzettel hirdetjük a magunk igazát. Azt viszont hiszem, hogy a valódi helyi értékeket minden túlzás, vagy göröcsös versengés nélkül kell bemutatni, felmutatni, hagyva, hogy önmagukért álljanak helyt. Véleményem szerint ugyanis a mindenáron Budapesthez hasonlítás, a túlfokozott önmutogatás is legalább annyira provinciális, mint az állandó panaszkodás a Budapest-centrikusság miatt. Az állandó „panaszkodás” miatt a „budapesti-

ség” nem rendül meg. Tehát a saját házatáján kell a nagykorúság jeleit kialakítania a többi nagyvárosnak. Nagykorú (s nem sértődött!) önértetben jócskán előbbre lehet szaladni, a gazdasági decentralizációt jóval megelőzve.

Az eddigiek, így utólag átfutva, ismét újabb érzékeny pontokat érinthetnek. Ugyanis ahogy Budapestről valaki „leutazik” Győrbe, tehát „vidékre”, úgy Győrből is „vidékre” ingázik az, aki mondjuk Kapuvárra ingázik. A kis- és középvárosok tehát nálunk ugyanazzal a ferde pillantással figyelik a nagyvárosok terebélyesedését, elszívó hatását, mint az utóbbiak Budapestét. S ez külön téma lehetne. Tudom, hogy nekik még kevesebb az, ha a korábban elemzett nagykorúsodó önértetet írom fel a „receptre”.

1970
1971
1972
1973
1974

IN MEMORIAM

TANTÓ ISTVÁN

1901-1971

Hírét-nevét az ország sok-sok iskolájába, főleg a Dunántúl községeibe szétáramló tanárok tömege terjeszti, őrzi. Ő maga is nemes pedagógusi hivatását a Dunántúl több községében fejtette ki. Első munkahelye 1919-ben a Tolna megyei Kajdacs, majd a Vas megyei Körmen-d következik, ahol fiatalos lelkesedéssel már megkezdte a magyar nyelvtan megszerettetése érdekében végzett kísérleteit. Majd Veszprémbe kerül, ahol csakhamar énekkart szervez, részt vesz az Általános Tanítóegyesület munkájában, s egyik alapító tagja a Bakony-Balatonvidéki Paraszt-főiskolának.

1949-ben Pécsre helyezték át, hogy felesége idős szüleinek támasza lehessen. Pécssett három éven át a Mátyás király utcai iskolában volt, majd 1952-től a Tanárképző Főiskola Gyakorló Iskolájába került. Itt találta meg az egyéniségének legmegfelelőbb területet: nemcsak tanítani a kis általános iskolásokat, de a tanítás módszerét is átadni a jövő pedagógus nemzedéknek. Nyelvtani kísérletezései jelentős eredményre vezettek. A *Tantó-láda* elnevezésű nyelvtani készülékével a Tanszerkészítő Vállalat kiállításán első díjat nyert. A készüléket a Vállalat meg is jelentette, de mert a használati utasítás és a szemléltető anyag nem jelent meg hozzá anyagiak hiányában, a készülék nem vált közismertté.

Tantó István 1955-ben elnyeri az „Oktatásügy kiváló dolgozója” kiténtető címet, később pedig a Hazafias Népfrontban éveken át végzett kiemelkedő munkája elismeréseként két ízben is megkapta az Országos Béketanács aranykoszorús jelvényt. A Hazafias Népfront Szigeti Körzeti Bizottsága előbb elnökévé, majd betegsége miatt történt lemondása után örökös elnökévé választotta. Mindezek az elisme-

rések azonban roppant kevesek ahhoz az áldozatos munkához képest, amit mindenki szeretett „Pista bácsija” végzett a bányászterületek munkásszállásain, a falusi lakosság vagy a szociális otthonok lakói körében az ismeretterjesztés területén. Törékeny alakjával sohasem hátrált meg a kiküldetések elől. Nála az időjárás vagy a távolság nem számított semmit.

Életének legfőbb célját mások tanításában látta. Szeretett tanítani, s boldog volt, ha tudása bő tárházából másoknak adhatott. Talán ezért nevezték el kartársai „kis Pestalozzi”-nak. Valóban, mindig arra törekedett, hogy a tanulást megszerettesse, megkönnyítse tanítványai számára. Hitt abban, hogy a magyar nyelvtant, legszeretettebb tantárgyát, játékosan is lehet tanítani, úgy, hogy a tanulók megszeressék, megértsék és rögzítsék. Nyugdíjas éveiben a nyelvtani anyag ilyenforma feldolgozásán szorgoskodott, s halála előtt két héttel boldogan újságolta, hogy befejezte az általános iskola nyolc osztályára elképzelt nyelvtantanítási anyag feldolgozását.

Testileg gyenge, de akaraterejében megingathatatlan, végtelen türelmű nevelő volt, aki kitárulkozó szíve melegéből mindenkinek adni akart, akit minden ember sorsa érdekelt. A szív embere volt, aki a szeretetet nemcsak hirdette, de tetteiben valóra is váltotta. Fáklya volt, aki, míg másoknak világolt, saját maga elhamvadt . . .

Dr. Tóth István

DR. SZITA LÁSZLÓ

PAPÍRMALOM PÉCSVÁRADON A XIX. SZÁZAD ELEJÉN

Pécsvárad mezőváros a XIX. század első évtizedeiben is jelentékeny központnak számított. A Mária Terézia által 1778-ban létesített egyetemi alapítványi birtok központja volt, s 31 község tartozott az uradalomhoz. Mind a kiterjedt uradalom, mind az oppidum saját adminisztrációja jelentékeny papírmennyiséget fogyasztott. A pécsi káptalan által bérbeadott papírmanufaktúra 1819-ben történt megszűnése következtében a Pécs kereskedelmi hatáskörébe eső és jelentékenyebb papírmennyiséget fogyasztó pontok, így Pécsvárad is, papírhányban szenvedtek.

Az 1770-es évektől Pécsváradot is pécsi papírral látták el, és csak igen kevés külföldi és más hazai papírmalom árúját használták fel az igények kielégítésére. Az uradalom részéről kézenfekvő dolog volt a jó technikai és vízkémiai feltételeket kínáló Pécsváradon a papírmalom fölállítása. Jó vízienergiát jelentett a pécsvárad malom-patak, a papír fehéritéséhez a karsztforrásból eredő víz ideális volt, és a papírigény sem hiányzott. A pécsvárad malomkultúra a megyében és az egész Délkelet-dunántúlon az elsők között említhető. Kitaibel Pál 1799-ben tett utazása idején Pécsváradon 10 malmot említ. Az 1802-ben készült malom-összeírás szerint a pécsvárad malmok száma 24. Ezekből 10 felülcsapó, továbbá 6 malom két vízikerek-meghajtasú.

A papírmalom alapítása

A róla fennmaradt adatok ellentmondanak egymásnak. Bogdán István „A magyarországi papíripar” című művében malmunkat 1819-ben már működő malomnak jelzi. Másutt 1719-re, illetve még korábbra tette a malom működésének megindulását. Ugyanebben a művében a szerző az „Általában XVIII. századi alapításúak” csoportjába sorolta. Valószínű, hogy a második időpont sajtóhiba. A szerző nagy szakismerete nem enged meg ilyen tévedést.

A pécsvárad malmot a XIX. századi alapításának jelölő első megállapítással egyet kell értenünk, mert annak igazát mind a levéltári források, mind a vízjeles papírosok vizsgálata bizonyítják. A Baranya megyei Levéltár XVIII. századi összeírásainak áttekintése után nyugodtan leszögezhetjük azt a tényt, hogy 1707–1816 között Pécsváradon nem működött papírmalom.

A pécsvárad papírmalomról Rumi Károly György 1809-ben kiadott statisztikai műve is beszámol. A könyv 300. oldalán ez áll: „... Magyar Pécsvar hat eine Papier Mühle . . .” Ezt a félreérthetetlennek tűnő hivatkozást sem tarthatjuk azonban perdöntő adatnak. A mű pontosságához – elismerve minden pozitívumát – több helyen

kétség fér. Érthetetlen például, hogy amikor Pécszet leírja, nem említi az akkor javában működő, országos híru káptalani papírmalmot. Könnyen hihető, hogy Pécsvar (a mai Pécsvárad) adatait több vonatkozásban összekeverte „Pécsváros”-ra gyűjtött adataival.

Ezt a megjegyzésünket arra alapozzuk, hogy az uradalomnak tüzetesen átvizsgált iktatókönyvei (1800–1819) egyetlen adatot sem tartalmaznak a Pécsváradon működött papírmalomról. A papírok vízjeles vizsgálata is Rumi Károly György tévedését erősíti: ahogy azt korábban említettük, nincs a pécsvárad papírmalom vízjeleivel ellátott papiros. Nagy tömegben található azonban a pécsi manufaktúra, kisebb mértékben a pápai, a diósgyőri és kevesebb osztrák vízjelű papír. 1820-ban és különösen 1821-ben hirtelen nagy tömegben jelent meg a papírokon a pécsvárad papírmalom mesterének vízjele.

Amennyiben következtetésünk helytálló, a papírmalom alapítása 1819-ben történt, a termelés 1820-ban indult meg. A Békavíz nevű patak legfelső pécsvárad szakaszán álló egykerekes malmot az uradalom rendezte be. A Békavíz-patak a pécsvárad irdőkből eredt, Zengővárkonyon áthaladva hajtotta a pécsvárad és hirdi malmokat.

Az első írásos dokumentum 1820-ban bukkan elénk. A malmot az uradalom ekkor adta bérletbe, és a bérlő az uradalom levéltára részére kartonpapirost készített.

1820 márciusában hasonló tárgyú újabb bejegyzést találunk. E szerint az uradalom Mailer Antal papírmalom-bérlőtől jóminőségű speciális fogalmazvány-papírt és kemény kartont rendelt különböző regisztrumok elkészítéséhez. A jegyzőkönyvi bejegyzés szerint a megrendelt anyagot a papírkészítő mester időben leszállította. (Protocollum Regii Prefectoratus Officii Disctrictus Pécsváradiensis 2139/1820.)

A malom bérlője 1820–1833 között Mailer Antal. Neve mellett „fabricant”, „confector” megjegyzés van, amely a szakmában a mesterek jelölésére szolgált.

1824-ből ismeretes adat megerősíti, hogy a malom az alapítványi uradalom tulajdona, és hogy azt 1820-tól Mailer Antal bérlti.

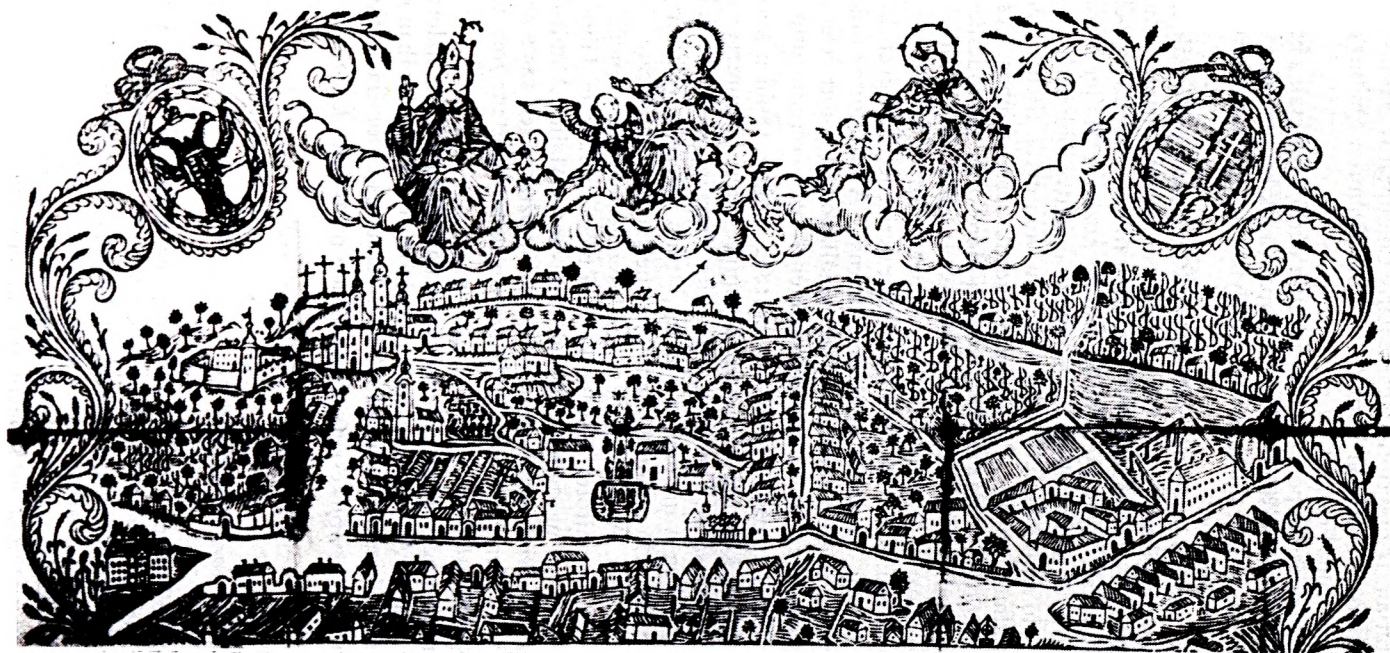
A ritkábban előforduló malom-státusz jellemezte a pécsvárad papírkészítőt. A malom az uradalom tulajdona volt, de a vízhasználati jogot a mezőváros tartotta a kezében. Ugyancsak ő rendelkezett a malomhoz vezető úttal. A bérlő és az uradalom között többször vita támadt ezért. Mailer tiltakozott az út- és vízhasználati jog fejében követelt összegek fizetése ellen, s az uradalomnak csak a szerződésben vállalt bérleti díjat fizette.

A papírmalom gazdálkodása

A pécsi és más hazai malombérlőkhöz hasonlóan Mailert terhelték a malom javítási költségei, aki 1822 és 1826 között többször fordult kölcsönért az uradalmi „árva-pénztárhoz”. 1826-ban 200 forint kölcsönt kért javítási munkák elvégzésének fedezésére. (Personalis, Localis, et Materialis Index. 1822/1826; 294/1826.)

A kölcsönzés évente ismétlődött. A malom nehézségek közepette működött. Pécsvárad szomszédságában Lattner János hirdi papiros manufaktúrája erős konkurrenciát jelentett. Valószínű ennek következtében Mailer a pécsvárad malomban főleg csomagoló- és kartonpapír készítésére állt át. Irodai papirosai gyenge minőségűek, használatuk nem terjedt el az uradalmon kívül.

Az 1828. évi összeírás papírmalmot nem említ. A régi bérlőt a mezővárosban lakó zsellérként írták össze. Lehetséges, hogy egy-két évre szünetelt a papírkészítés, vagy

Pécsváradszentgyörgy, a molnár céh levelén, a papírmalom működésének idején

az összeírás pontatlan. (Conscriptio Regnicolaris Commitatus Baranya Oppidi Pécsvárad 1828. Numeró. 262. Anton Mailer. Inquilini Domus a Quibus census solvitur. Nro. 1. vineae Requiritur Fossores 1.)

1829 októberében ismét pénzzavarba került a bérlő. Nemcsak a bérleti díjjal maradt el, hanem a papírkészítéshez szükséges alapanyagok beszerzésére sem volt pénze. Erre utal október 12-én kelt újabb levele, amelyben az uradalom „árvapénztárából” kért ismét 200 forint kölcsönt.

Az 1832. évi adatok ismét némi tájékoztatást adnak a papírmalom helyzetéről. Az uradalom a tulajdonában lévő és bérleti rendszerben fenntartott malmaival egységes szerződést kötött. A szerződés melléklete az a fontos összeírás, amely bemutatja a pécsvárad malmokat, így a 23 felsorolt malom között a Mailer Antal bérletében lévő papírmalmot is. A papírmalommal az uradalom kedvezőbb bérleti szerződést kötött, mint a lisztőrlő malmokkal. Mailer a malom után évi 4 „Pengő-pénzt” fizetett, míg a lisztőrlő malmok 10–16 „Pengő-pénzt” adtak bérlet fejében. Az uradalom a bérletet négy évre kötötte. Az 1832–1835 közötti időre szóló szerződésben a válsággal küzdő papírmalom bérlőjének a következőket kellett vállalni: „1. a haszonbért, 4 évre előre 16 Pengő-pénzt. 2. Vízhasználatért 1 Pengő-pénzt. 3. Kaszás rét után egy-egy forintot Pengő-pénzben. 4. Szántó után kilencedet és tizedet. 5. Egyebeket csak akkor köteles pénzben fizetni, ha azt az uradalom akarná.” A malmot az uradalom láthatóan segíteni kívánta, és ezért kedvezményes megállapodást kötött vele. A megrendelésekből az is látszik, hogy saját papírszükségletének fedezésére tartotta üzemben.

Az elkedvetlenedett papírkészítő-mester 1832. január 18-án a kerületi prefektustól ismét 150 forint kölcsönt kért, hogy a papírkészítést beszüntetve üzemét lisztőrlő malommá alakíttassa át. Családját sem tudta eltartani, mert a malom nem jövedelmezett. Kérvényében a malomhoz tartozó kitűnő vízesetet (wasservall) kétvízikerék meghajtású lisztőrlő malomhoz alkalmas helyzetnek jellemezte. Az átalakításról nem lelhető fel adat. Az uradalom a kért összeget egy kezes megjelölése után a bérlő rendelkezésére bocsájtotta. Hirden közben meghalt Lattner János papírmanufaktúra tulajdonos, és az uradalom provizora utasította Mailer Antalt, hogy a hirdi papírmanufaktúrában fennmaradt nyersanyagot dolgoztassa fel. 1832-ben Mailer két legénye megjelent Hirden és az ott felhalmozott nyersanyagot 200 forintért megvásárolta és papírrá dolgozta fel.

Utolsó adatunk a pécsvárad papírkészítő haláláról tudósít. A halotti anyakönyv tanúsága szerint Mailer Antal pécsvárad papírkészítő 1833 júniusában meghalt. Vagyonát, adósságainak kiegyenlítése után Antal, Ferenc és Fülöp fiai örökölték.

Mailer halálával a papírkészítés Pécsváradon megszűnt. A malom átalakítására 1834-ben került sor.

A pécsvárad papírmalom technikája

A pontos technikai kép adatok hiányában nem rajzolható meg. A malom helyét egykorú térképek alapján mégis kijelölhetjük: Pécsvárad felett a Békavíz patakon a legelső malom volt. Meghajtása: egykerékű felülcsapó. Kerékátmérője 17,5 láb. Hollender nem volt a malomban. A rongyúzó 5 kalapáccsal működött. 1824-ben egy, 1826-ban két merítőkádja volt. Fehéritesre meszet használtak. Az enyvezéshez szükséges nyersanyagot az uradalom szolgáltatta, hasonlóképpen a durva és a fehér rongyot is. A papírok szárítására 110 függesztő állt Mailer rendelkezésére. 1827-ben 300 nemez található leltárában. A papír simításához két súlykolót és egy simítókövet használtak. 1828-ból ismeretes a bérlő egy beadványa, amelyben 80 forint kölcsönt

kért Hollender és egy fehéritő-apparátus beszerzésére. A válasz nem ismeretes ugyan, de a papírok minőségi vizsgálata bizonyítja, hogy ezek beszerzésére nem kerülhetett sor.

Az adatok világánál megállapítható, hogy a pécsvárad papírkészítő a kor technikai színvonalán alul berendezett papírkészítő malomban tevékenykedett.

A pécsvárad papírmalom papírfogyasztói

A legjelentősebb papírfogyasztó az uradalom volt. Nagyobb mennyiségű fogalmazvány-papírt és kartont használt fel évente. Az országos hatóságokkal történő levelezéséhez azonban a hirdi papírmanufaktúrából rendelt anyagot. Mailer legjobb irodai papírjai sem ütötték meg ugyanis azt a szintet, amelyet a hirdi manufaktúra általában elért.

Gundel Maxmilian ugyancsak a papírgyár rendszeres vásárlói közé tartozott. Pécsi könyvkötődjé részére táblapapírokat, a „jőféle kartont” és a csomagoló-papírt a pécsvárad malomból szerezte be. A Pesti Egyetemi Nyomda is (Typographia Universitatis) itt rendelt könyvkötéshez kartonanyagot. (Personalis, Localis et Materialis Index. 1809–1829. 167/1826; 408/1829.)

A pécsvárad papír vízjelei

A papírok minősége gyenge volt. Színük: szürke, halványkék, halványzöld, erős-zöld. Mindezek bizonyítják, hogy a fehéritési technika rendkívül kezdetleges fokon állott. A papírok átnézete foltos, homályos, és ennek következtében vízjelképei többnyire elmosódtak.

Két vízjel-variáció fordul elő leggyakrabban:

1. Szürke, jobb minőségű papíron az ív bal oldalán keresztet tartó glóriás szent sematikus képe. Az ív jobb oldalán latin betűkkel: A. M. (Anton Mailer.) A vízjel mérete 45×67 mm. A betűk mérete 20×5 mm.

2. A papírív közepén a papírkészítő mester latin betűkből kialakított vezetékneve: MAILER. A vízjelbetűk mérete: 25×10 mm. A bordázatok távolsága 20,5–30 mm.

Bogdán István idézett művében további két vízjelképet említ: PECSVAR, PÉCSVÁR. Ezt a vízjelet az uradalom iratanyagának tüzetes kutatása ellenére sem ismerjük.

A pécsvárad papírmalom rövid történeti áttekintése példázza a hazai, az uradalmakban működő, pusztán az önellátásra létrehozott ipari vállalkozások sorsát. A pécsvárad uradalom is megelégedett saját igényeinek kielégítésével és nem törekedett jelentékeny fejlesztésre. Az uradalom valamennyi ipari műhelye, malma bérleti rendszerben működött. A bérlők – Mailer Antal is – mezőgazdálkodással is foglalkoztak. A rövid lejáratú bérleti rendszer, a jelentékeny tőke hiánya nem nyújtott lehetőséget a malom fejlesztéséhez. A föld, a szőlő Pécsvárad mezővárosban biztosabb megélhetésnek mutatkozott e ritka iparág üzésénél. A pécsvárad papírmalom története és sorsa belcillik megyénk e jelentős helységének történetébe.

ÚJABB ADATOK A SZABADSÁGHARC BARANYAI ESEMÉNYEIHEZ

1848/49 magyar történelmének legfontosabb katonai és politikai eseményei elkerülték megyénket és Pécs városát. Itt nem zajlottak le döntő jelentőségű ütközetek. A kisebb csatározásoknak semmilyen szerepük nem volt a szabadságharc kimenetelében. A forradalmat és a szabadságharcot tárgyaló országos, átfogó munkákból ezért – érhetően – ki is maradtak a baranyai események. Bár sorsdöntő események nem zajlottak itt le, mégis érdekes megvizsgálni a forradalom visszhangját, a forradalmi hangulat hullámzását, a város és a megye akkori vezetőinek állásfoglalását, ingadozását vagy helytállását.

Baranya stratégiailag nem volt teljesen jelentéktelen. Jellasics szeptemberi támadásakor megyénk jelentős felvonulási terület, amelynek az utánpótlás biztosítása szempontjából lényeges szerep jut. A császáriaknak ezért egyáltalán nem volt mindegy, hogy a megye – és főleg Pécs – lakossága hogyan viselkedik a megszállás alatt, s ezért különös gonddal kezelték a lakosságot, esetenként még a baloldali embereket is. Tartottak attól, hogy egy esetleges agresszív intézkedésük nyomán az egész megye ellenük fordul. Ugyanakkor tisztában voltak azzal is, hogy a megyében jelentős bázisa van a forradalmi erőeknek, hisz Batthyány Kázmér, a forradalom egyik legjelentősebb személye, itt élt, az itteni ellenzék vezére volt és egyénisége rendkívül erősen hatott a közvéleményre, a nép politikai állásfoglalására.

A Baranya megyei Levéltár és a Janus Pannonius Múzeum birtokában két napló van. Mindkettő a forradalmi időkben született, és részletesen taglalja a helyi eseményeket.

Az egyik napló írója Tarnay Károly dr. mohácsi ügyvéd, közismerten baloldali, a forradalom lelkes híve, aki a forradalmárok, a baloldaliak szemszögéből nézi az eseményeket. Igaz, hogy csak Mohácsról és vidékéről beszél, de széles látókörű, jó politikai érzékű ember, aki a mohácsi eseményekből kitekint Magyarországra, sőt az egész európai helyzetre is.

A másik naplót Náray János írta. Náray közismerten jobboldali, királypárti, a megye székhelyén lényegesen nagyobb kitekintéssel rendelkezett, mint Tarnay. Művelt, de nem túlságosan széles látókörű politikus, viszont taktikus. Igazi politikai érzelmeit a napló első részében még nem nyilvánítja ki. Vár. Nem akarja magát egyik irányban sem elkötelezni. Hazafinak tartja magát – a maga módján bizonyára az is volt –, de amint a császáriak bevonulnak Pécsre, melléjük áll, kapcsolatot keres a reakciós Scytovszky püspökkel, és fiát, aki kezdetben a honvédeknél szolgált Eszéken, a császári seregbe adja kadétnak. Elítéli a császár-ellenes harcot, csodálja a csá-

1

2

3

4

5

6

Baranya vármegye községeinek feudáliskori pecsétjei. 1. Siklós, 2. Némethidas, 3. Baranyabán, 4. Komló, 5. Ófalu, 6. Gödre.

1

2

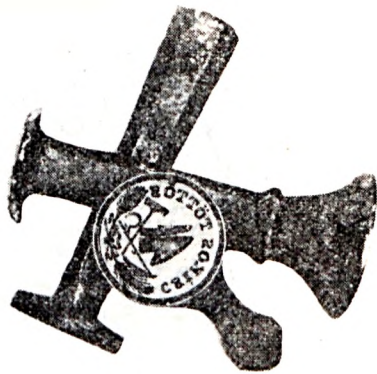
3

4

5

6

Baranya vármegye községeinek feudáliskori pecsétjei. 1. Viszló, 2. Ranádfa, 3. Gödre, 4. Cytó, 5. Magyarhertelend, 6. Pecsényomók

szári sereg fegyelmét és korszerű fölszerelését, megveti a gerillák, a népfelkelők „fejtelenségét”. Úgy tartja, hogy a város érdeke, ha egyértelműen kiáll a császár mellett. Mindezekről eltekintve azonban tárgyilagos, jó krónikásnak bizonyul.

A két napló összevetése jól megvilágítja a baranyai események jelentős szerepét. Az eseményeket egymástól függetlenül, jobb és baloldaltól nézve pontosan és tárgyilagosan írják le és értékelik.

A két naplót elsősorban abból a szempontból érdemes összevetni, hogy vidéken, tehát Pozsonyt, Pest-Budát és Debrecent kivéve, milyen ereje volt a forradalomnak, valamint milyen bázisa volt a közismerten erősen nemzetiségi Baranyában a császárnak vagy a magyar kormánynak. Mindkét napló, de főként Tarnay írása többször is foglalkozik a nemzetiségekkel. Meglepő viszont az, hogy amíg a baloldali Tarnay szimpatizál velük, főleg a mohácsi horvátok egy részével, addig Náray a megszálló horvát katonákon keresztül elítéli azokat.

Nem közömbös, hogy az országos eseményekre hogyan reagál a vidék, van-e visszhangjuk ezeknek az ország távolabbi területein is.

A pesti forradalom híre csaknem egyidőben – bár külön utakon – érkezik meg a két városba.

1848. március 18-án Perczel Miklós és a baloldaliak Pécsen „a város háza előtt hordókra állván az össze sereglett temérdek népnek hirdették: – hogy a Szabadság megjött, nints többé robot, nints dézsma, egyenlő a volt jobbágy uraságával...”

A naplóíró bizalmatlanul nézi az eseményeket. Nem érez együtt a szónokokkal és a tömeggel, „ez által a nép felingereltetvén, tüstént a szolgálatokat meg is tagadták, különösen a Bogádi szántásban levő jobbágyok a szántást rögtön otthagyták és hazamentek, Kátolban a 7 évvel ezelőtt elkülönített legelőt tetteg elfoglalták, a Hetényi erdőt kényük szerint rombolták.” Mint csaknem minden földbirtokosnak, Náraynak is ezek fájtak a legjobban. Valamennyien birtokaikat féltették. Később azért rokonszenveztek a megszálló csapatokkal, mert birtokaik megvédőit látták bennük.

Egész más szemüvegen át nézi az eseményeket a mohácsi Tarnay Károly: „a márczius 15-ike utáni legközelebbi napok egyikén érkezett hajó utasai mesészerű dolgokat beszéltek azokról, amik Pesten történtek... a márczius 15-i forradalom első hírnöke Mohácson egy komáromi kereskedő volt”, aki elhozta magával a Nemzeti dal és a 12. pont egy példányát. Lázás izgalommal olvasták a lelkes fiatalok ezt a két írást és találkozóhelyüket, a „Batthyány Kázmér grófhhoz” címzett dohányüzletet „Forradalmi csarnoknak” nevezték el.

Hatos Gusztáv, Mohács főjegyzője, a forradalmárok leglelkesebbje, gyűjtő szónoklatokat tartott a népnek. „A példa vonz, a nép nálunk is tüntetni akart mindenáron, kereste a tüntetés tárgyát és megtalálta. Nem volt Tánácsunk, akit ki lehetett volna szabadítani fogságából, de a közelben volt egy kincstári épület, amelyet meg kellett most szabadítani utált ékességétől. Valaki elkiáltotta: „el a sóházhoz!” És a nagy sokaság megindult, nem kérdezte senki az okát annak, hogy miért kell most a sóházhoz tartani, a jelszó ki lett adva, tehát mindenki engedelmeskedett annak. Csakhamar megtelt a nepomuki szent körüli tér embersokasággal: Hatos újra beszélt, a nép ismét éljenzéssel dörögte teli a levegőt. A szónok végre kimondta: le a kétféjű sassal! Egy pillanat alatt le volt szaggatva Ausztria címere és a kincstári épületet is kényszerítették meghódolni a népfelkelés előtt. Másnap a feketesárgára festett korlátok, melyek az állami épületet szegélyezték, nem különben a sóraktár hatalmas kapui, valamint a tiszt lakások külső ajtajai is nemzeti színűre változtak át.”

A Náray-napló további részleteiből kiderül, hogy Pécsen is a sóház körül zajlottak le az események, ahol szintén a kincstári épület fekete-sárga, kétféjű sasos,

címeres kapuja ellen fordult a tömeg haragja. Érdekes, hogy Náray erről csak akkor ír, amikor jóval később a császáriak bevonultak a városba és a piros-fehér-zöld színeket ismét fekete-sárgára festették át.

A két csaknem azonos esemény előadásmódja is gyökeresen különbözik. Míg Náray szárazon, csak a tényanyag reprodukálására törekszik, ugyanezt Tarnay érzelmeikkel szinte már túlfűtötten mondja el. Állásfoglalás mindkettőt!

Az 1848/49-es év általában a császáriak fölényét hozta Baranyában.

„Jellasics bán serege e rész vidékein húzódott fel és le, a legkétesebb dicsőséggel, de végre is fölényben a császáriak voltak a mi vidékünkön” – írja Tarnay, majd megállapítja, hogy „egyes császári csapatok vakmerősége odáig ment, hogy vidékünkön a hazafias érzelmű polgárokon bosszulták azt a sok csúfságos vereséget, melyet vitéz honvédeinktől kellett elszenvedniük.”

Ezek után részletesen leírja; milyen súlyos visszaéléseket követtek el a császáriak Mohácson, mennyire meghurcolták a hazafias érzelmű polgárokat. Részletesen írt Bárányi József és a Réder testvérek elleni hajtóvadászatról.

Náray másként vélekedik. Az első császári csapatok megérkeztek láthatóan örül, leírja a letartóztatásokat is, de kiérződik a hangjából, hogy a nemzetőröket a rend megbolygatóinak tartja. Amikor a császáriak érkezésének híre megjött, a városi tanács elhatározza, hogy nem száll szembe velük. Egyedül a rendőrkapitány, Katics István tervezte az ellenállást. Jellemző Náray véleménye: „Bolond madár! az ily ostoba veréb megérdemelné, hogy tuskemagot egyék, rabolják ki a várost, gyűjtsák fel, mint Losonczt, egy ily Proletariátus Senator ezt (ti. a város biztonságát) semmibe veszi.”

A katonaság bevonulása után a napló írója megnyugszik. „Mindent kézpénzben fizetnek.” Számára ez lényeges volt. Nem károsodnak, tehát anyagiakban. Mennyire mások ezek – szerinte –, mint a korábban itt tartózkodó nemzetőrök és gerilla-csapatok, valamint a népfelkelők. Azokat zavaros fejű csöcseléknek minősíti. Szerinte minden haditettüknek súlyos következményei voltak. Nem lelkesedik azért a haditettért sem, amelyet Batthyány Kázmér népfelkelői hajtottak végre 1848. szeptember 26-án a Róth és Filippovics császári tábornokok 8000-es serege nyomában haladó 20 társzékér (180 000 éles töltény volt a szekerekben) elfoglalásával, majd később Róth seregének elfogásával (Görgey). Ekkor mondott a foglyokért Scytovszky püspök misét és kijárta, hogy azokat becsület szó mellett elengedjék, amit természetesen nem tartottak be.

Számára a császáriak bevonulásával véget értek a zavaros napok. Úgy gondolja, hogy ezen a véleményen van a város és megye egész lakossága. Mennyire nagy azonban a megrökönyödése és felháborodása, amikor híre érkezik, hogy vidéken, Hetényben Kovács Károly pécsi szolgabíró fegyverbe szólítja a népet a császári csapatok ellen. „Badarság” – írja erről. Megnyugodva veszi tudomásul, hogy Hetényben elfogják a hangadókat és Pécsre szállítják őket. Harbsburg-hűségét most már nyíltan hangoztatja. A Fünfkirchner Zeitung elmenekült szerkesztőjét mélyen elítéli, mert „ő az újságban sok piszkokat szórt az Uralkodó Hátra”.

A vidéki események is nyugtalanítják. Hetény és Hird megtagadják a granicsárok fuvarozásáról szóló parancsot (május 26.). Hetény átáll a felkelőkhöz, majd a Siklósról jövő 300 granicsárt Turonynál feltartóztatják. Itt esik el iskolatársa, Gayer János szentlőrinci szolgabíró is, aki szembeszáll az ellenséggel. Náray szerint csak részeg lehet, aki ilyet mer tenni.

Sorai közül kiérződik, hogy őket okolja azért, hogy a császáriak követeléseit a várossal szemben egyre keményebbek és durvábbak lesznek. Ezek ugyanis már szabad

rablással és gyűjtogatással fenyegetőztek arra az esetre, ha a város nem teljesíti követeléseiket.

Érzéketlenül ír a nyilvános botozásokról, így a május 29-iről is, amikor a város-ház előtt két kovácsot és két szabót 50 botra büntettek, mert nyíltan éltették Kosuthot.

A legjobban azonban akkor csalódik a város lakóiban, amikor a császáriak június 11-én elhagyják Pécsét, és nemzetőrök vonulnak be a városba. A lakosság óriási lelkesedéssel, virágosövel, házak fellobogozásával fogadja őket. Náray meglepődik és mélyen elítéli ezt. Szerinte csendben kellett volna maradni.

Az úgynevezett „Pécsi csatát” mint szemtanú írja le. Ez az esemény tulajdonképpen nem nevezhető ütközetnek, mert a nemzetőrök nem tanúsítottak lényeges ellenállást, és a császári kartács után azonnal visszavonultak. Perczelt, a nemzetőrök vezérét „vitéz Don Quixot”-nak nevezi, mert cserbenhagyta a várost. „Nem volt annyi esze, midőn 25 honvéddel 30 ostorossal (népfelkelő) egy fegyvertelen városba beerőszkodik . . . ezen esztelen tétttel magának, valamint a városnak annyi szomorúságot, szenvedést okozott . . .” „Majtényi József kormánybiztos, mint Perczel Antal a nemzetőrség majorja nem átalotta a fegyvertelen népet a mészárszékre vinni”, . . . – írja róluk nagyon elítélőleg, bár azt ő is megállapítja, hogy a csata tulajdonképpen veszteség nélkül zajlott le. Kétségtelen tény, hogy szembeszállni értelmetlen lett volna, mégis ellenállás nélkül megfutni sem lehetett. A gyors visszavonulásnak erősen demoralizáló hatása volt a városra (Náray szerint mindössze 2000-en maradtak a városban, a többiek elmenekültek).

Mennyivel másként ír a túlerővel szembeni harcról Tarnay! „1849. június 15-e nevezetes nap Mohács történetében . . .

Gyönyörű nap reggele volt, midőn egy kis honvéd csapat vonult be Mohácsra, követve a német légionisták csekély számától. A kis sereg a Szentháromság téren pihenőt tartott, s a katonák az Auber-féle ház előtt gúlákba rakták fegyvereiket. A sereg után néhány társzeker is érkezett boroshordókkal és élelmiszerekkel. A hazafiak vígan láttak reggelijök elfogyasztásához, a tisztek pedig a Korona-vengelőbe mentek. Fél 9 volt, midőn a honvédsereg parancsnoka, Zaitz kapitány riadót veretett és a társzekereket visszakülde Dunaszekeső felé. A honvédcsapat víg hangulatban indult meg a vásártéren át a református temető felé, hol állást foglalt. Ez alatt megkezdődött – vasárnap lévén – a 9 órai mise. Egyszerre a város összes templomának tornyából vészharangozás hallatszott, mit csakhamar az ellenséges ágyúk borzalmas bömbölése követett. Az áhítatos nép ijedten hagyta el a templomot, a városban óriási zúr-zavar lett. Egyik utcában a menekülők futottak, a másokban a város megmentésére hívták fegyverbe a lakosokat. A lelkesebbek fegyverekkel és kaszákkal rohantak a honvédek segélyére, Löhner Antal szürke lovon nyargalva tüzelte a népet az ellenállásra.

Az ágyúk félelmes dörrenései reszkettették meg a vidéket, a puskák tüzelései ropogtak, a dob pergett. Kínosan hosszú volt az a fél óra, mely alatt a borzalmas harci zene tartott: ekkor aztán lecsendesült a pokoli zaj és síri csend állott be. Csakhamar hátráló honvédek futottak az utcákon, menekvő fegyveres polgárok tűntek el a házakban. Kévéssel 10 óra után már az ellenség lovainak dobogását lehetett hallani a Mohácson átvonuló országúton. Kihívó, gőgös arccal, szitkok és káromkodások közt vonult be a császári sereg, Henriquez gróf őrnagy csapata. Egy zászlóalj gyalogság, úgynevezett granicsár katonaság, 200 lovas (slavizserek és horvát-huszárok) és 4 ágyú képezték a várost megtámadó ellenséget.

A honvéd csapat néhány menekvő vitéze nem akart megbarátkozni azzal a gondolattal, hogy meghátráljon a túlnyomó ellenség elől, úgy kellett tőlük úgyszólván

minden talpalatnyi tért elfoglalni, vakmerő tüzelés közt hátráltak csak. A nép sokáig regélt két vakmerő honvéd – közvitéz bátorságáról, akiket néhány hóhér színű ruhába bújtatott szerzán katoná fogott üldözőbe. A horvát katonák csak félve merték üldözni a két honvédet, kik életüket megvető bátorsággal tartották magukat: míg az egyik lőtt, addig a másik töltött, ily élet-halál küzdelem közt szoritották az ellenséges katonák honvédeinket a szerzetes zárdáig, itt már csak egy lövésre való lőporuk volt, még ezt is kilőtték: akkor az egyik a legközelebbi kerítést átugorva a sokacok kertjeibe menekült, a másik a legvégső pillanatban a zárda ajtaján ugrott be, magára zárván azt. A szerzánok nagy erővel estek az ajtók kifeszítésének, s csak hosszú idő után bírták azt betörni. Amidőn benyomulhattak a zárdába, a honvéd már sehol sem volt található. Egy ócska barátsuhát kapott magára és a konyhán a kukta szerepét játszotta.”

Szinte jelentéktelen esemény ez, mégis a helytállás, a bátorság teszi nagyvá. Ezt érzi Tarnay is, ezért ír erről szinte túláradó bőséggel.

Náray az eseményt így írja le: „Mohácsra egy osztály vasas lovasok és egy zászlóalj Cs. K. gyalogság bement. Mohácson ezekkel 300 honvéd megütközött, az ágyúk a városból kihajtották a honvédeket.”

A magyar polgárság gazdagabbjainak, a magyar földbirtokos nemességnek nyilvánvalóan már elege volt a harcból, a hadisarcok, bezáróztatások, császári önkények okát a honvédek harcaiban látta, ezért vagyona biztonsága érdekében a császári seregek sikere melegegédéssel töltötte el őket. Elképzelésüknek ez nagyon is megfelelt addig, amíg a császáriak garázdálkodásai (sarcolások) már nem mentek számukra is túlzásba.

Náray szerint a „Cs. K. katonaság példás rendet tartott, jobban nevelt tisztjei és közemberei voltak, mint a granicsároknak”. Főleg a nemzetiségi katonákat ítélte el, és az is megdöbbenetette, hogy a német és horvát származásúak közül sokan álltak a forradalom mellé.

Tarnay a nemzetiségieket „testvér-népeknek” nevezi, akiknek nagyrészt ígéretekkkel vezették félre. Megemlíti, hogy Mohács városában mégsem vált élessé a helyzet a szerbek és a magyarok között. „Ily kedvezőtlen körülmények között Mohács szerbjeinek hangulatát szelídek és barátságosnak lehet mondanunk: soha tettelességre nem került szerbek és magyarok közt a dolog az egész forradalmi időszak alatt.” Megállapítja azt is, hogy vezetőik között számosan egyenesen Kossuth-pártiak voltak és többen lettek nemzetőrökké is. A nemzetiségi kérdés rendkívüli fontosságát tisztán látja.

Külön érdemes foglalkozni Kossuth szerepével is. Tarnay részletesen leírja korábbi mohácsi látogatásának minden mozzanatát. Minden szavát a lelkesedés és rajongás hatja át iránta.

Náray Kossuthot alig említi. Csak egyszer beszél róla, illetve eszméiről, amikor az egyik letartóztatott forradalmárról azt írja: „Ezen számár embert valóban a bolond házban kellenék bézárni annyi és oly sok ostoba Kossuthiánus tetteiért.”

Az 1849-es év végéről Náray apró részletességgel ír, minden kolerában meghalt császári katonát névszerint megemlíti, részletesen leírja Scytovszky püspök értük tartott gyászmiséjét, az aradi 13 kivégzését, Haynau bosszúját szinte csak zárójelben említi és folyton azért siránkozik, hogy neki mennyi pénzébe került ez a háború: „... és magam 900 ebédnél többet adtam nekik (ti. a katonáknak) ingyen...”

Naplóját így fejezi be: „Tehát Pécs városa és Baranya megye ennyivel csökkent jólétében (több milliót említi), azon ész nélkül számoló néhány kalandorokért, kik örökké a szívre hallgatva a körülményeket meg nem fontolva, és indulattal elragad-

tatva a lábok előtt nyílt örvényt nem látták és magok is belé estek: valamint sok másokat is utánok rántottak, olyanokat is, kik józanabbak lévén a kikerülhetetlen körülmények erőszaka által beléhálózva elsodrattak.”

Tarnay elkeseredett hangon zárja le naplóját. A „nagy tragédiáról” beszél, s annak mintegy záró akkordjaként megrendülve ír a Kossuth-család mohácsi búcsúztatásáról.

Az 1848/49-es év mozgalmas történetében csak jelentéktelennek tűnő mozaikkocka ez a két napló. A bennük tárgyalt események messze elmaradnak jelentőségükben a sorsdöntő fordulatokat hozó eseményektől. Viszont emberek ezreiről szólnak, akik magatartásukkal hatottak az események menetére. A magyar nép egy részét képezték ők. Mindkét naplóban élesen kirajzolódnak azok az erények, amelyek a politikai és katonai sikerek forrásai, és azok a súlyos hibák, amelyek a bukás okozói voltak. A két naplóíró ezektől nem tudta magát elhatárolni. Személyük jellemző példája a kor két eltérő jelentős típusának. Naplóik ezért érdekesek, korhűek, forrásértékűek.

DR. KENÉZ SÁNDOR

FÜSTÖS JÓZSEF VOLT VÖRÖSHADSEREGBELI FŐHADNAGY ÉLETRAJZI ADATAI

Füstös József volt vöröshadseregbeli főhadnagy, – a pétervári forradalmi harcok résztvevője, – 1890-ben született a jugoszláviai Budakovác községben.

Foglalkozása mezőgazdasági cseléd volt. Számos Baranya megyei uradalomban dolgozott állandó csendőri felügyelet és zaklatások közepeppen.

Fiatalon, 22 éves korában Amerikába vándorolt, – 1912-ben, – és ott fizikai munkásként két évig dolgozott. Közben jól elsajátította az angol nyelvet. 1914-ben visszaköltözött Magyarországra, ahol az első világháború légkörébe került és azonnal besorozták katonának. Rövidesen kikerült az orosz frontra, ahol, mint korábban Magyarországról „kitántorogni” kényszerült „amerikás” magyar, nem érezte az oroszokat ellenségeinek. Ezért a frontra érkezés első napján, „mielőtt még puskáját elsüt-hette volna”, – teljes felszerelésével átszökött az oroszokhoz. Szíves fogadtatásra talált, és rövidesen megbízták az akkor már nagy számban ott dolgozó magyar hadifoglyok felügyeletével. Később különböző nemzetiségű hadifoglytáborok parancsnoka lett. Végül Szibériába került táborparancsnoknak. Ekkor már angol, német, szerb, orosz, román és francia nyelven is kielégítően beszélt, sőt jócskán tudott japánul is. A francia nyelvet még Amerikában tanulta, ahol francia munkásokkal dolgozott együtt.

A forradalom crősödésekor megbízást kapott, hogy szervezze be a különböző nemzetiségű hadifoglyokat a Vörös Hadseregbe, állítsa őket a forradalom oldalára. A szervezési munkát sikerrel végezte el, majd a hadifoglyokból szervezett vörös egységekkel Pétervárra került. A forradalom idején főleg japánokkal volt együtt.

Résztvett a pétervári forradalmi harcokban és főhadnagyi rangot ért el. A pétervári harcok során hadikitüntetést is kapott.

Péterváron ismerkedett meg Bódis Mihály (esetleg János) vörös hadnaggal, aki majsi borbély volt. Szintén forradalmár, akivel Füstös József hazatérve is állandó összeköttetést tartott. (Bódis életrajzi adatai még föltárára várnak.)

Füstös József elvtárs 1919-ben hazatért Magyarországra. Először a Baranya-hídvég alatti Majláth-pusztai gazdaságban helyezkedett el. 1921-ben Gordisán vállalt munkát. Itt találkozott össze ismét Bódis-sal, aki akkor már szintén hazatért és Mattyon lakott. Az 1924–1925. években Zálogos pusztán dolgozott Beremend mellett. 1928-ban Beremendre került, majd 1931-ben innét Nagyharsányba költözött, – de már 1932-ben újra Zálogos pusztán találjuk, – ahonnan 1936-ban a Drávaszabolcs melletti Dázson pusztára ment. 1940-ben a Sellye alatti Erzsébet pusztán dol-

gozott és itt is lakott élete végéig, 1941-ig. Ekkor súlyos tüdőgyulladás következtében halt meg 51 éves korában.

Élete színes, mozgalmas és mindenek felett küzdelmes volt. A pétervári harcokban résztvett forradalmár nem tudott beleilleszkedni és beletörődni az 1920–30-as évek hazai társadalmi rendjébe. Nézeteit, politikai meggyőződését munkatársainak is kinyilvánította, s így hamarosan feléje fordult a csendőrség figyelve. Gyakran látogatták a csendőrök, többször kényszerült állást és lakóhelyet is változtatni. Előfordult például beremendi tartózkodása idején, hogy felvették az ottani cementgyárba munkásnak, de már egy nap múlva elbocsátották, s nem hagyták elhelyezkedni nagyobb létszámú munkást foglalkoztató üzemben. Ezért dolgozott túlnyomórészt különböző pusztákon, – a sűrűbben lakott területektől mintegy elzárva. Ennek ellenére rendszeresen megszerezte a baloldali jellegű sajtótermékeket, aminek ugyancsak komoly következményei lettek. A csendőrség ugyanis tudomást szerzett arról, hogy Füstös elvtárs a sajtótermékeket nemcsak olvassa, hanem azokból tájékoztatás ad munkatársainak is. Az „újságolvasás bűne” és a fennálló társadalmi rend ellen kifejtett tevékenykedése miatt gyakori volt náluk a házkutatás és egyéb zaklatás.

Bár Füstös elvtárs családjára, kis gyermekeire való tekintettel mozgalmi tevékenységét titokban tartotta, annyit mégis elmondott, hogy az 1920-as években a „zöld káder” is kereste, illetve fenyegette.

Figyelemre méltó Füstös elvtárs életében még az a körülmény, hogy ismételt és huzamosabb zálogospusztai tartózkodása idején Orsós Mátyás volt becskerekai főjegyző 400 holdas uradalmában dolgozott. Orsósnak két fia volt. Az egyik Pesten orvos, a másik, – Mátyás nevű, – okleveles gazda lett és a siklósi Igert vaskereskedő leányát vette feleségül. Zálogospusztán Orsóséknál dolgozott egy Magyarországon élő orosz család Mária nevű lánya is, aki Füstös elvtárs véleménye szerint „végtelenül harcos egyéniség volt, – s akit Füstös elvtárs, mint a család régi barátja, segített Zálogoson munkához.

A fenti adatokat Füstös József elvtárs fia, ifjú Füstös József szolgáltatta. Ő korábban (10 éven át) a néphadsereg tisztje volt, jelenleg pedig a Sellyei Agrokémiai Vállalat közszeretetnek örvendő munkaügyi és rendészeti vezetője.

PÉCS BELVÁROS HAJDANI VÍZVEZETÉK-RENDSZERÉRŐL

Pécs belvárosa két ezredév óta vízvezeték-rendszerek útján jutott hozzá a szükséges ivóvízhez. Ásott kút – a mély talajvíz-szint miatt kevés volt a városban. A víz-ellátásnak ez a módja hazai viszonylatban egyedülálló műszaki múltat jelent. Sajnos, a mostani vízvezetéki rendszer létesítése után az évszázadokon át kifejlődött rendszert nemcsak üzemen kívül helyezték, hanem zömében el is pusztították. Ezzel sok olyan értékes emléktől fosztották meg a várost, amelyek megfelelő gondozás és szépen kialakított környezet esetén a mai Pécs közterületeinek díszére lennének.

Érdemes áttekinteni, – anélkül, hogy a részletekbe elmerülnénk –, hogy mit tudunk erről a rendszerről, hogyan működött és mi az, ami még föllelhető belőle, vannak-e még esetleg megmenthető maradványai.

A római kori Sopianae, amely zömében a mai belváros DNy-i részén feküdt, vizét – mint a későbbi korok is – a város feletti területen fakadó bővizű forrásokból nyerte. A víz kőlapokból, néha téglákból épített, négyszög szelvényű csatornákon jutott a lakott területre. Ilyen csatornák a belvárosban több helyen, a Mindenszentek temploma közelében is előkerültek. A püspökvár területén több csatorna is ismeretes, sőt még a székesegyházi altemplom alatt is előkerült egy. Ezeknek római kori eredetét a vizsgálatok kétségtelenül megállapították. Bizonyos, hogy ezek a csatornák fővezetékek voltak és az elosztó vezetékek kisebb szelvényű, valószínűleg égetett kerámiából készültek. Olyan csövezeték azonban, amelynek római eredete kétségtelen lenne, nem ismerünk, ilyenről közlés nem jelent meg. Egyes kutatók adtak ugyan ilyen szakvéleményeket, amelyek azonban többé-kevésbé szubjektív nézeteket tükröznek és bizonyítékokkal nem támaszthatók alá.

Nem ismerjük a római kori csatornáknak, vezetékeknek a lakóépületekkel való kapcsolatát és a vezetékekből való vízkivétel módját. Nem talákoztunk sem a vízhozam és a fogyasztás egyenlőtlenségeinek kiegyenlítésére szolgáló tároló medencével, sem a víz felhasználásával kapcsolatos más berendezésekkel. Mindössze egy olyan helyiségi romjait tárták fel a postaigazgatóság területén a legutóbbi évek ásatásai, amelyet a régészek fürdőnek vélnek.

A római korban tehát bizonyíthatóan volt vízvezetéke a városnak, de annak helyreállítható, bemutatható emléke eddig még nem került elő. (Igaz, hogy eddig megfelelő ásatások sem voltak, s a leletek ezért rendszertelenek és alkalmoszerűek.)

A talált római kori csatornáknak igen nagyfokú a vízkövesedés. Ez azonban a hosszú időn át történt üzemeltetésen kívül annak tudható be, hogy a vezetés nem nyomás alatt történt, hanem csörgedeztető rendszerrel. Ezt a terep adta nagy szint-

különbségek indokolják. Az épített vezetékek a nagy belső túlnyomást nem tudták volna elviselni, amiért azokat a vezeték megbontásával szakaszokra kellett osztani. A megszakításoknál kis térfogatú medencéket építettek be, amelyekbe a felső vezeték-szakaszból beleyszurgott a víz, majd onnan belépett az alsó vezeték-szakaszba. Ez a rendszer elősegítette – az amúgy is nagy keménységű forrásvizetkekből – az ásványi anyagok kicsapódását. A víz vezetésének ez a módja azonban nemcsak a római korra jellemző, hanem megmaradt végig a középkoron, a török korszakon, a barokkon át és csak a múlt században kezdtek itt-ott fémcső vezetékeket is beépíteni.

Eddig nem akadt olyan lelet, amely arra utalna, hogy a római kori vízvezeték-rendszer túlélte volna a római várost, a népvándorlást és azt részben, vagy egészben a *bonfoglaló magyarság* tovább használta volna. Így föl kell tételeznünk, hogy a *középkori vízvezeték-rendszert* őseinknek újra kellett alkotniok. Lehetséges azonban, hogy egyes fontosabb forrásfoglalások megkutatása azt mutatná, hogy a magyar középkor római létesítményeket vett át vagy újíttott fel. Ilyen szempontból különösen jelentősek lehetnének a Petrezselyem-forrás és a Hunyadi János utcai forrás.

A későbbi korok vízvezetési rendszere, ha – mint említettük – változatlan is maradt, de abban eltér, hogy nem alkalmaz épített csatornákat, hanem csak égetett kerámia-csőveket.

Pécs középkori vízvezetékéről Oláh Miklós és Istvánffy Miklós közléseiből tudunk. Olyan leleteink azonban, amelyek kétséget kizáró módon bizonyítanak, hogy valamely kút, avagy csővezeték szakasz a magyar középkorból származna, nincsenek. A város legkülönbözőbb pontjairól kerültek elő égetett csővezetékek. Alaptípusuk azonos. Mai szóhasználattal élve, az ún. karmantyús típusba tartoznak. (A vékonyabb csővég a következő darab nagyobb átmérőjű végébe került, és a kettő közötti hézagot mésszel tömítették.) A csövek mérete kicsi: átmérőjük ritkán haladja meg a tíz centimétert és hosszuk általában nem több fél méternél. Kivitelezésükben, anyagukban, méreteikben vannak eltérések, de korhatározó jellemzőket megállapítani eddig nem sikerült. Akadnak szubjektív vélemények, amelyek egyes csöveket a római korra, a középkorra vagy későbbre kelteznek, de ezeket a véleményeket tárgyi bizonyítékok nem támasztják alá.

Kivételt képez a Káptalan utca 4. sz. házban 1970-ben előkerült törökkori vízvezető alagút, illetve az abban szabadon feküdt csővezeték, amely ilyen vizsgálódás alapját képezhetné, erre vonatkozó vizsgálati eredményt azonban eddig nem ismerünk. Hasonló alagút az is, amely a Hunyadi János utcában lévő Kaposvári forrás foglalásától vezet egészen a Kinizsi utca torkolatáig, ebben az alagútban azonban külön csővezeték nincsen. (Bár ez nem zárja ki, hogy valaha nem volt.) Említésre érdemes, hogy ez a forrás táplálja a még működő egyetlen közkutat, azt, amely a Hunyadi út és az Aradi vértanúk útja találkozásánál a sarkon áll.

Az égetett agyagcső-vezetékek építésmódját tekintve eddig két megoldást látunk: a csöveket vagy egyszerűen az árok fenekére fektették és földdel fedték be, vagy azok a tartósság fokozása és a belső túlnyomás növelhetősége érdekében még épített, külső, részben gazdag burkolatot is kaptak. Ha a csörgedezett rendszerrel érdemleges belső nyomás általában nem is keletkezett, hullámzó terepen vagy a kuttakba, sandervárakba való belépés előtt, az emelkedő szakasz alján már jelentkezett nyomás, ha csak néhány tized atmoszférányi is.

A csörgedezett áramlást nemcsak a vízkövesedés bizonyítja, hanem az általunk ismert számos, a vezeték folytonosságát megszakító *csillapító medence* is. Ezeket a meredekebb terepszakaszokon sűrűbben, a laposabb részeken ritkábban telepítették. Ugyanezek a medencék szolgálták a megkívánt helyeken az elosztást is: ezekből indultak a leágazó vezeték-szakaszok.

Az 1860-as évek elején végzett első kataszteri fölmérések alapján Lukrits Ignác városi mérnök által készített és Hochrein I. által kiadott nyomtatott várostérképek, valamint a Baranya megyei Levéltárban elfekvő, a Vízmű által 1903-ban készített, az 1891. évi vízvezetéki állapotot feltüntető térkép elég egyértelműen jelzik ezen csillapító medencék, valamint a kutak és sandervárak helyét. Az említett térképeken megjelölt medencéket azonban nem ismerjük, mert eddig nem vizsgálták meg azokat.

Az egyik a Tettye és Kálvária utca sarkán álló koraeklektikus, egyemeletes ház – az egykori Czenger kaszárnya – D-i szárnyának Ny-i végén van az épület földszintjébe belefoglalva. Megállapítható volt, hogy a medence az épületnél korábbi és a mostani épületbe úgy építették bele. Érdekes lenne tudni, hogy a fölötté, az emeleti szintű fülkében álló Nepomuki Szent János szobor eredeti tartozéka-e a hajdani kútnak, vagy csak később került oda. A szobor mindenesetre az épületnél korábban készült. Ezen medencéből kapta vizét a közeli ún. Czenger kút is, amely most a Vak Bottyán u. 23. sz. ház kerítésébe van belefoglalva, és amelyet egyesek török kútnak tartanak talán azért, mert valaki török kori, faragott kő ágyúgolyókat falazott bele. Föltárása érdemes lenne. Vízfogadó kömedencéje ma is megvan.

Egy másik elosztó-berendezés néhány éve vált ismertté a Kulich Gyula utca 25. sz. ház építkezésével kapcsolatos földmunkáknál. Jelentős mennyiségű maradvány került elő innen. Egyik legfontosabb elosztási pont volt, mert az É-ről jövő fővezeték a városfalat áttörve ide futott be. Itt ágazott széjjel egyrészt a Nagy Flórián utca, másrészt a Zetkin Klára utca felé, majd a víznek zöme a harmadik ágon a Széchenyi térre került.

Ismerünk egy *harmadik* elosztó-medencét a Zetkin Klára utca 3. sz. ház udvarán, a föld alatt. Tülfolyó vezetéke a mellette lévő járdaszakasza alatt ma is látható. Mivel az elosztó-rendszer itt nem kívánta volna meg medence létesítését, nyilvánvalóan azért készült, hogy a Kossuth Lajos utca sarkán egykor létezett Ferhád pasa fürdőjét, valamint a Kazinczy étterem helyén volt és a Ferhád pasa dzsámijához tartozott, rituális igényeket kielégítő kutat lássa el vízzel. Így föltehető, hogy ez az elosztó-medence török eredetű.

Ugyanilyen célt szolgálhatott az a medence is, amely a belvárosi templom kriptájában, az egykori Gázi Kászim pasa dzsámija DK-i sarkába beépítve, csatlakozó csővezetékével együtt a mai napig is teljes épségben, mondhatnánk üzemképes állapotban található. Ez a medence különlegességnek számít, mivel egy darab kőből faragták. Ezt viszonylag kis mérete tette lehetővé. Befogadóképessége kb. 100 liter. Az említett múlt századi térképek nem tüntetik fel. Lehetséges, hogy csak a dzsámi rituális szolgáltatásaival kapcsolatban létesült, így később nem volt rá szükség.

Azok a medencék, amelyek nemesak a nyomás csökkentését kívánták biztosítani, hanem amelyeknek elosztási, tárolási szerepük is volt és egyben csorgóként is szolgáltak, általában már nagyobbak voltak. Ezeknek a *csorgóknak* közhasználatú neve Pécsert kút volt. Medencéiket egyszerűbb eljárással, 100–150 mm vastag, gondosan faragott homokkő lapokból állították össze. Egy fenéklapon állt a négy oldallap. Ezeket vaskapcsok fogták össze. A gondos faragás ellenére is jelentkező réseket mésszel tömítették. A medence fölé boltozat, vagy laposkő tető került. A medence felett – általában a homlokoldalon – kis ajtónyílás és ajtó van, amelyen át be lehet nyúlni a medence belsejébe. A medence különböző pontjaihöz csatlakoztak a különböző csővezetékek, amelyek az odavezetést, a vízkivételt vagy a továbbvezetést szolgálták. Hogy melyik vezeték kapjon vizet, azt az ajtónyíláson benyúlva, egyszerű fadugókkal szabályozták a kútmesterek, akik a város alkalmazottai voltak.

Ezek a kutak mindenkor kiemelkedtek a föld felszíne fölé. Ezért az emberi szépérzék ezen építmények architektonikus elkészítését igényelte. Így külsejükben

annak a kornak arculatát tükrözik, amelyben készültek, illetve amelyben újjáépítették őket. A kút külső képe ezért nem korjelző, de nem az a kút rendszere sem, hiszen más technológia egyik számításba jöhető kornak sem állt rendelkezésére. Talán már a rómaiak is így építették. A leglényegesebb és talán legtartósabb alkatrészük, a faragott kőmedence megmunkálási módjából, a használt szerszámok nyomai alapján azonban szakértő talán mondhatna valamit a kutak koráról.

Ilyen medencés kutat többet is ismerünk különböző állapotban. Így jellemzőik pontosan leolvashatók, használatuk módja kétségtelenül megállapítható volt. Ezek a kutak 1892-ig, az új vízvezetéki rendszer üzembe helyezéséig használatban voltak. Állapotukban csak olyan változások következtek be, amelyeket az időnek és a gondozatlanságnak tudhatunk be. Meglepő, hogy az emberi barbárság, amely annyi kárt okozott már műemlékeinkben, ezeknél nem érezte így hatását.

Az említett kutak részben közutak, részben magánutakon álló, magánhasználatú kutak voltak. Fent említett térképeink csak a közutakat és az őket tápláló vezetékhalozatot ábrázolják. A magánutak vezetékjei is ezen hálózatról táplálóztak, föltehetően annak csillapító medencéből ágaztak le. Létesítésükhöz a városi ráncs engedélyére volt szükség, de ennek megszerzése nem ütközött különösebb nehézségekbe. Az egykorú sajtó tanúsága szerint ezek a magánutak ismételt viták és panaszok alapját képezték. Ismételten megvádolták a városi kútmestereket, hogy a víz-elosztásnál a közutak rovására a magánutaknak kedveznek és nem önzetlenül.

Az eddigiekben a vízvezetékrendszernek inkább a föld alatt vagy legalább is rejtett hálózati részével foglalkoztunk. Nézzük meg, mi maradt meg napjainkig a föld feletti, a látható, az esetleg be is mutatható elemekből, a kutakból!

Ismert *közutaink egyike* a Vak Bottyán utca 23. sz. ház kerítés falát képező építmény, amely műemléknek minősül. Belőle csak az eltorzított külső homlokzat látható. Hátsó oldala ólakkal stb. úgy beépült, hogy hozzáférhetetlen. Megkutatva nem lett. Jelen állapotában inkább negatív tanulságok levonására alkalmas. Hozzáférhetetlensége miatt az egyes elemek állapotáról véleményt mondani nem lehet, mégis valószínű, hogy egykori berendezései lényegesen nem károsodtak. Exponált helyen fekszik, így érdemes lenne megkutatni, kiszabadítani és műemlékileg helyreállítani.

Egy *másik közkút* a József utca 21. sz. ház kerítésének levágott sarkán, jól látható, igen exponált helyen áll, a Zetkin Klára utca kereszteződésében. Homlokzata a múlt század első felének stílusát tükrözi ugyan, mivel azonban fővezetékre épült, joggal feltételezhető, hogy már a török korban, esetleg a középkorban is létezett. A vízmedence ép. A csatlakozó csővezetékek a falzatban épségben megvannak, de már öntöttvasból készültek. Föltehető, hogy a homlokzattal egykorúak. Az ajtónyílás ép, de az ajtó hiányzik. A vízkivételi csap, a csap alatti kis medence hiányzik. Minden oldalról jól hozzáférhető. Könnyen restaurálható lenne. Mint közkút üzemelhetne is. Néhány évvel ezelőtt magánkutatók megvizsgálták. A kutatási nyomokat a kőkerítés legutóbbi javításakor eltüntették.

A *harmadik ismert közkút*, az ún. Petrezselyem kút, a Hunyadi út és az Aradi vértanúk útja ÉNy-i sarkán áll, és ma is üzemel. Ez a kút az egykori vízvezetéki rendszernek legfiatalabb alkotása, a legutoljára létesített közkút. Kivételében és anyagában eltér a többi kúttól. Röviddel a múlt század vége előtt épült jakabhegyi vörös homokkőből. Stílusa eklektikus. A többi kúttól lényegesen eltér abban, hogy medencéje egy darab kőből van faragva. Helye exponált, az utcaképnek díszé, bár nem képviselője az ősi rendszernek. Ennél semmiféle beavatkozásra nincs szükség.

Ismeretes még három kút, amelyek *magánutak* voltak, de ez jelentőségüket nem csökkenti.

A Kulich Gyula utca 2. sz. alatti általános iskola, az egykori kis szeminárium udvarán áll az egyik kút, amelynek háta az Eszperanto park felé fordul. A kút a szokásos kivitelű. Téglalapítményen áll a homokkő lapokból készült medence, felette, tető alatt a kis ajtó. A medencén alakítások nyoma látszik, de állapota még jó, könnyen javítható. A vízkivételi csap még megvan. A csap alatti medence egy darab kőből faragott, jellegzetesen barokk darab. Alakja stilizált fésűs kagyló. Még teljesen jó állapotban van. A felette állott védő tető a közeli években tönkre ment. Minthogy nem javították meg, hanem eltávolították, így a faragott kő ki van téve az időjárás viszontagságainak. A kút vizét a szemináriumi forrásból kapja, illetve kapná, de a forrás elapadt, vagy vize a foglalásnál megszökik. Bekötése most a medence kiiktatásával történt. Építési idejét nem tudjuk. A püspökség 1859-ben vette meg ezt a házat. Lehetséges, hogy a barokk kagyló másodlagos beépítésben csak akkor került oda. Ez azonban értékén nem változtat és megmentésre, sőt bemutatásra lenne érdemes. Magát a kútépítményt helyre kellene állítani. A csapot és a fésűs kagylót azonban jó lenne az Eszperanto park felé fordítani és megfelelő védőtetővel ellátva annak ellátására üzemeltetni. A park és így a város értékes díszé lenne.

A *másik kút* a Janus Pannonius utca 8. sz. ház udvarának K-i oldala közepén, a kerítésbe illesztve van a tekintélyes méretű medence. Környezete már annyira át van építve, hogy eredeti céljára használni így nem lehetne. Maga a medence ép, ajtónyílása ép, az ajtó hiányzik, a fedés rendben. A csővezetékek nem láthatók. Megkutatásra és a pusztulástól való megvédésre érdemes lenne. Annak idején a két szomszédos, a 6. és 8. számú kanonoki házat látta el vízzel.

A legépebben megmaradt és egészében egyik legértékesebb emléke a vízvezetékrendszernek a Sallai utca 34. sz. ház udvarán emelkedő kút. Magas kő alapon áll. Sárga, budafai homokkőből faragták. Medencéje a szokott módon, kőlapokból van összeállítva. Homlokzata és teteje késői barokk ízlés szerint készült. Ajtócskája a szokásostól eltérően, nem a homlok, hanem a hátsó oldalon van. Ezt indokolja az udvar teraszos kiképzése, amely terasznak szélén áll a kút. Tökéletesen ép. A bevezető cső a medence aljába torkollik, a kivezető csap azonban hiányzik. A csap alatti kagyló is megvan, de helyéről elmozdítva és rongált állapotban. A lakóépület földszintje maga is boltozatos barokk építmény, így föltehetően a kúttal együtt XVIII. századiak. Bár udvarban van a kút, szépsége és feltűnően ép állapota gondos megőrzését mindenképpen indokolja. Soron kívül szükséges lenne a kút kőalapozásának javítása és a kagylónak helyére állítása, rögzítése. Vizét É. felől, a zárdán keresztül kapta. Mellette, a Ny-i oldalon, kis mélységben, É–D irányú, épített szennyvízesatorna húzódik. (Bár nem tartozik a tárgyhoz, de érdemes megemlíteni, hogy a ház Ny-i szárnyának dongaboltozatos pincéjében a boltozatot három, gondosan faragott kőoszlop támasztja alá. Az oszlopokon meglátszik, hogy ide másodlagos beépítésben kerültek.)

Mindössze ennyit ismerünk ma a régi vízvezeték-rendszer maradványaiból. Nem sok, ami megmaradt, de ez a tény csak indokoltabbá teszi megmentésüket. Nehogy oly sorsra jussanak, mint a rendszer leghatalmasabb, legimponálóbb egységei, az egykori sandervárak! Megbocsájthatatlan bűne a város akkori vezetőségének, hogy azok nyom nélkül elenyésztek. A két-három méter átmérőjű, faragott kőmedencéből magasra kiemelkedő ugrókút, a sandervár éppen olyan városképi és műemléki értéke lenne városunknak, egyben éppen olyan ritkaság is, mint bármelyik mecsét.

Helyüket pontosan ismerjük. Kivitelükre, méreteikre vonatkozólag is maradtak ránk adatok. A Széchenyi térícrikről képek, fényképek is maradtak. Lebontás előtt állítólag az egyikről felvételi rajzot is készített a Vízmű, de ez eddig nem került elő.

A nagy kömedencés, tehát állatok itatására is alkalmas sandervarak közül a legfiatalabb az volt, amely még ma is a líceum kőkerítésének levágott, délkeleti sarkán volt. Ezt 1833-ban építette a város jórészt közadakozásból. A líceumot alapító püspök tiszteletére Szt. Ignác szobrával díszítették.

Korban visszafelé haladva a következő két kút a XVIII. század közepén készült, a püspökvárat ellátó Petrezselyem forrás vízfeleslegére. Írásos adatok szerint ezeket Klimó György püspök létesítette. Az egyik az alsó sétatér területén volt, nagyjából a pezsgőgyár kapuja előtt. Ezt a kútat szent György szobra ékesítette. A csővezeték innen D. felé haladva a fogászati klinika előtt állott sandervárat látta el, majd a maradék vizet tovább szállította az akkori püspökkertbe, amely a Dischka Győző utca D-i oldalán feküdt.

A legrégebb kutak közül kettő a Széchenyi téren volt. Az egyik a dzsámi és a Szentháromság szobor között, a másik az állami áruházi műszaki osztály előtt állott. Ez utóbbit késői források szívesen emlegetik a Kádi csurgója néven, de hogy honnan származik ez a név, azzal adósok maradnak. Talán éppen ezen egykori kút léte ihlette meg Zsolnay Miklóst, hogy 1907-ben, ha nem is ugyanott, de alkalmasabb helyen, az eredetitől délre építse fel a mai nevezetes cozin kútát.

A harmadik belvárosi sandervár a Flórián téren volt.

A kép, amelyben összefoglalni kívántuk az egykori vízvezeték-rendszer lényegét, bemutatni főbb elemeit és ránk maradt töredékeit, csak a belvárosra vonatkozik. Voltak azonban a külvárosokban is helyenként független, kisebb rendszerek. Sajnos, azok is elenyésztek, még nyomtalanabban, mint a belvárosi. Csak a források maradtak meg, amelyek táplálták őket.

FEJÉRDI JÓZSEF

A VERSENDI CIGÁNYSÁG FEJLŐDÉSE 1945-től 1970-ig

Versend község Baranya vármegye D-i részén, a Pécs–Mohács közötti országúttól É-ra fekszik. A község egy ma már kiszáradt patak mentén húzódik É–D-i irányban. Három legnagyobb utcája követi ezt az irányt. A község É-i részén a völgy szűkül, D-i részén kitarul.

A község már 1015-ben a pécsváradi Vashegy tövében épült templom szentelése alkalmával I. István király által kiadott adománylevélben a monostorhoz tartozó falvak felsorolásában a 10. helyen „Velentha” néven szerepel. Lakói akkor magyarok voltak. A magyar történelem eseményei Versend községet sem hagyták érintetlenül. Lakossága lélekszámban, nemzetiségi és vallási összetételében folytonos változásban érte el mai állapotát.

Szlávok már a honfoglalás előtt éltek ezen a területen. A németek 1722-ben kezdtek betelepíteni III. Károly császár idején Ludwig Ernst hesseni nagyhercegnek Hessen tartományából.

A cigányok megjelenése évét a községben még nem sikerült pontosan kideríteni. Az első cigány „csoportok” az 1500-as évek elején mutatkoztak hazánk területén. Föltehető, hogy a török elől menekülve érkeztek hozzánk. Nyelvük, hagyományaik, testalkatuk alapján indiai eredetük biztosra vehető.

Ideérkezésük alkalmával testük, öltözködésük, viselkedésük, nyelvük és hitviláguk teljesen elütött a már letelepedett életmódot folytató lakosságétól. Kisebb csoportjaik magányos „üstökösként” kóboroltak a falvak, városok között. Sehol sem fogadták őket szívesen, annyira idegenek voltak. Erdőkben, zeg-zugos „senki földjén” telepedtek le ideiglenesen. Versenden a községtől É-ra, ahol a völgykatlan 40–50 m-re szűkül, „épült” fel az első „ház”. Ezt követte a többi, és kialakult a „Város”-nak csúfolt cigánytelep, amely a község utolsó házatól kb. 50 m-re kezdődik. Az egykori patak szintjén, a patakmedertől Ny-ra 6–10 m-re É–D-i irányban húzódik az „Alsó sor”. A meder szintjénél átlagosan 2 m-rel magasabban, kb. 15–20 m-rel K-re a helyenként dupla „Felső sor”-t találjuk.

Kísérjük végig 1945-től 1970-ig a „Város”-ban és ma már a faluban élő cigányok fejlődését. Mielőtt ezt megtesszük, ébresszünk fel néhány gondolatot!

A fejlődés az egymást előbbre vivő mennyiségi és minőségi változások sorozata. Az ember vagy az embercsoportok fejlődésére külső és belső tényezők hatnak. Külső tényezők: a társadalmi rend, a közbiztonság, a művelődési intézmények, a vallás

stb. . . . Belső tulajdonságok: a lelkialkat, a jellemvonások, az öröklött hajlamok stb. Csak a külső vagy csak a belső kedvező hatások egyedül nem tudnak harmonikus fejlődést biztosítani. (A későbbiekben erre a következtetésre még utalunk.)

A fejlődés megbízható méréséhez ismerni kell az indulási alapot (hogyan honnan indult a fejlődési folyamat), szükség van összehasonlítási alapra, de ismerni kell a távoli célt is, amely felé a fejlődés törekszik. Mi a cigányság 1945-beli helyzetét vesz-
szük indulási alapnak.

Az összehasonlítási alap Versend község egésze, továbbá egy nyugat- és egy dél-baranyai község. A nyugati község nagyjából megegyezik Versend községével. A község jele S lesz. A déli község lakossága kb. 100-zal több, mint a cigány lakosság lélekszáma Versenden. Jele C lesz.

I. A cigányság helyzete 1945-ben

A cigányság létszáma 260 fő, $\pm 15\%$ eltérés van az állandó lakást illetően, mert közvetlenül a háború után még nagyon mozgékony volt a cigányság.

Munkaviszony, foglalkozás

1945 előtt 5 cigány dolgozott rendszeresen. A kőbányában 3, a mezőgazdaságban 1, alkalmi munkás illetve napszámos 1. A munkaképes felnőtt lakosságnak 3 $\frac{0}{10}$ -a dolgozott rendszeresen. 2 $\frac{0}{10}$ időszakonként vályogvetéssel foglalkozott. 1 $\frac{0}{10}$ -a mezőgazdasági idénymunkával kisegítő munkát végzett. Miből éltek meg a dolgozók? A kolduló, házaló asszonyok hordták haza az élelmiszert. A lehetőség adva volt. Versendtől a környező gazdag németlakta nagyközségekbe valóságos karaván ösvények alakultak ki. A legjelentősebb község Németboly, mai nevén Boly volt. Ezenkívül eljártak Szederkény, Szajk, Babarc, Liptód, Máriakéménd, Maráza községekbe is. Egy-egy cigányasszonynak egy-egy községben megvolt a maga utcája. Egyes családokat rendszeresen felkerestek alamizsnáért. A világháború alatt igen sok cigányasszony cukorjegyeket és más cikkeket is cserélt élelmiszere. Az asszonyok egy-két kosarat helyeztek a vállukon átvetett és a mellükön megkötött nagykendőbe. Így könnyebb volt vinni a kosarat és a kendő jól eltakarta a „zsákmányt”. Karkosárral is jártak. Kendő vagy karkosár nélkül nehéz volt cigányasszonyt elképzelni vidéken. Általában kenyér, avas szalonna, kukacos sonka, a megkeményedett hurka, 1–2 napos dög volt az alamizsna. A csendőrség időnként megpróbálta őket munkára szorítani, a háború végén pedig néhány cigányt erőszakkal munkába cipelt. Ennek azonban nem volt eredménye. A volt körjegyző 1944 őszén kukoricatörésnél rendelt be néhány férfit segíteni. A munka végeztével 1 doboz cigarettát osztatott szét. A fizetést „hálásan” meg is köszönték. Néhány férfi alkalmanként WC-tisztítással foglalkozott.

Miért nem dolgoztak rendszeresen?

1. A környező gazdag községekben bőven akadt a kolduló cigányasszonyoknak alamizsna.

2. Kévs „megfelelő” munkaalkalom volt a cigányság részére.

3. Volt „fehér” munkás elég, ki fogadott volna fel akkor cigányt?

A cigány nem volt egyenrangú ember a némettel, a sokaccal vagy a magyarral. Ilyen külső társadalmi tényezők akadályozták a cigányság rendszeres munkábaállását.

A belső okok, tényezők még súlyosbították a helyzetet. Ezek voltak:

1. a kisebbségi érzés;
2. analfabétizmus, az alacsony szellemi színvonal;
3. a gúny és a zaklatás.

A kisebbségi érzés valamely nagyobb népcsoportban tragikussá válhat. Biztosan gondolkodott egy-egy fiatal cigány férfi is azon, hogy milyen szép és könnyű munka a gépkocsivezetés. Ha azonban arra is gondolt, hogy ki fogadná fel őt, hol tanulhatná meg ezt a „mesterséget”, kapna-e vezetői engedélyt stb., elszállt minden reménye. Ez a reménytelenség a kisebbségi érzés lényege. A cigányság részére tehát hiányoztak a kedvező külső hatások: a társadalmi rend, a közbiztonság, a művelődési intézmények, a vallás stb. A külső káros hatások következtében lelkialkatuk is kedvezőtlené alakult a „kitörésre”, a „felemelkedésre”.

Lakásviszonyok

38 „házban” lakott 260 személy. A házak megfelelő kőalap nélkül, sárból készültek. Egy-két földes lakóhelyiség volt bennük. A homlokfal a legtöbb háznál hiányzott. A szél szabadon száguldott a „padlástéren”. Az ablakok rendkívül picinyek. Az ajtók üvege általában hiányzott. A kémények, ha voltak, rosszak voltak. A lakásokban állandóan „enyhe” füst szállt. A kályhák rendszerint ajándékba kapott rozoga szerkezetek voltak, amelyeket sárral javítottak meg. A tüzelőt „összeszedték” vagy lopták. Télen gyakori látvány volt a fát cipelő öregasszony, öregember vagy gyerek. A tüzelőt szinte naponként hordták haza. Egyrészt azért, mert ha sok fát láttak volna a cigány udvarán, mindjárt jött volna a „hatóság” kérdezni: honnan? Nem szereztek be a fából (másból sem) többet, mert „vérükben volt” a máról holnapra való élés.

Higiénia

A legnagyobb elmaradottságot ezen a téren láthattuk. A „cigánybíró” az utca tisztaságát valamennyire biztosította ugyan, de a lakások állapota, az öltözék és a test tisztasága kétségbeejtő volt. A földes lakások, a sok kutya, a kevés fekhely kiapadhatatlan forrásai voltak a bolhák ezreinek. Az ápolatlan hosszú haj általában a tetvek légióit rejtette el.

Csecsemőhalandóság

1945-ben 5 cigánygyermek született. Még ebben az évben meghalt 3 csecsemő. 1941-ben az országos csecsemőhalandóság átlaga $11,5\%$ volt. A versendi cigányoknál $37,5\%$, tehát több mint 3-szorosa az országos átlagnak! Az ok nyilvánvaló: tisztatlanság, helytelen táplálkozás, műveletlenség. A beteg gyermeket sokszor nem az orvos kezelte, hanem varázslók tevékenykedtek körülötte. Szokásban volt akkor a gyermekágyas asszonynak és a gyereknek a boszorkány ártalma ellen fésűt tenni a párnája alá és a kulcslyukba fokhagymát dugni. A cigányság az orvosnál jobban „hitt” a fésűben és a fokhagymában, de az orvosi kezelés drágasága miatt sem kerültek a csecsemők szakorvosi felügyeletre. A helyes csecsemőgondozásról fogalmuk sem volt. A tudatlanság különböző hiedelmek és babonák melegáya volt. Ilyen körülmények mellett

nem kell csodálkoznunk azon, hogy a legegyszerűbb, legprimitívebb misztikus varázslat gyógyító erejéhez fordultak, így pl. a görcsös fájdalmakban szenvedő testén egy üvegezett ablakszárnyat kellett háromszor a fejtől a lábakig végighúzni. Ma, 1972-ben ehhez nem kell magyarázat. A mai fiatal cigányok már nem is ismerik ezeket a „gyógymódokat”.

Felszerelés – bútorzat

A bútorzat kivétel nélkül hiányos és rozzant volt. Sokszor egy ágyban hárman-négyen is aludtak. Ezenkívül mindenféle ágypótlást használtak: feküdtek lánán is, földön is. Közlekedési eszközük vagy rádiójuk nem volt.

Műveltség

1945-ben a cigány lakosság 56⁰/₀-a analfabéta. Az iskolába való rendszeres járás kötelező, de a feltételek hiányoznak hozzá. A hiányos ruházat különösen novembertől ápriliséig akadályozta a gyerekek iskolába járását. Cipő igen kevés gyereknek jutott. A szülők nem kényszerítették gyerekeiket a rendszeres iskolába járásra, mert a szükséges iskolaszerek hiányoztak ezeknél. Az iskola nevelői sem tudtak semmit tenni a rendszeres iskolába járás érdekében.

A hatóságok is tehetetlenek voltak. A műveltség az ember érvényesülési vágyának egyik igen fontos hajtóereje, egyben a világnézet egyik alappillére. 1945-ben 2 cigány végezte el a 6 eleműt, amikor életkora szerint 13-nak kellett volna elvégezni. Az arány tehát 2:13, azaz 15⁰/₀-os eredmény! Újságra senki nem fizetett elő. A lakosságnak több mint a fele el sem tudta volna olvasni az újságokat. A nagyvilágban történt eseményeket a környező lakosságtól tudták meg.

Vallás

A cigányok 100⁰/₀-a római katolikus vallású. Minden cigánygyereket megkeresztelnek. Babonás hiedelmek egyik központi anyaga a víz. Számtalan varázslat, babona kapcsolatos vele. Az ősi babonás hiedelem kapcsolódik a vallással, mert a keresztelésnél jelentős szerepet betöltő víz a cigányság számára is varázserővel bír. A kereszttség felvétele tehát nem a vallásos meggyőződésből fakadt, hanem ősi misztikum volt a forrása.

Politika

A cigányok politikai pártok tagjai nem voltak. Ez érthető, hisz rendes ember-számba sem vették őket, hogyan fogadták volna be őket politikai pártokba. A község vezetésében részt nem vehettek. A „Város”-nak volt egy cigánybírója. Feladata kettős volt: tartsa fenn a rendet és közvetítsen a cigányság és a „hatóságok” között.

1945 előtt volt ugyan vegyes házasság, azaz magyar, német, délszláv férfi vagy nő kötött házasságot, de a cigány férfivel vagy nővel kötött házasságok száma nem érte el az 1⁰/₀-ot. Akár férfi, akár nő volt a cigány „partnere”, az előzmény: számkivettség, erkölcsi vagy anyagi bukás. Nemcsak a községből, hanem távolabbi vidékekről is érkeztek ide számkivetettek, akik itt leltek menedéket. Az ilyen házasságból született gyermekek az esetek 100⁰/₆-ában visszaházasodtak a cigányok közé. Az asszimiláció az első fázisban megszakadt.

1945 előtt a Versenden élő német és délszláv lakosság között sem fordult elő „vegyes” házasság. Ennek legfőbb okát a tomboló sovínizmusban kereshetjük. A nemzetiségek között oly nagy volt az ellentét, hogy a „vegyes” házasságok még csak szóba sem kerülhettek. Ha tehát egy német, délszláv vagy magyar házasságra lépett egy cigánnyal, akkor az illető elvesztette minden kapcsolatát „fajtájával”. 1945 előtt a házasságok létrejöttében döntő szerepe volt a vagyonnak, a vallásnak, a foglalkozásnak, vagyis a származásnak. A legkisebb szerepet az őszinte szerelem játszotta.

A felszabadulás majdnem tiszta konzervatív állapotban érte a cigányságot.

II. A cigányság élete 1945-től 1970-ig

Az előzőekben röviden ismertettük az 1945-ös állapotokat, mint kiindulási alapot. Vizsgáljuk meg most a változásokat, a fejlődést néhány konkrét adat tükrében!

1945-ben új társadalmi rend kialakulása kezdődött. Lerombolták az ember és ember között századok óta meglévő korlátokat. Megnyíltak a művelődési intézmények a széles néptömegek előtt és természetesen a cigányság előtt is. A külső gátló hatások egy csapásra megszűntek. Minden kapu kitarult. Az évszázados elnyomás alól máról holnapra felszabadult cigányságnak nem volt meg a megfelelő lelkiállapota, jelleme és műveltsége, hogy a hirtelen megváltozott helyzetben helyesen induljon el a felemelkedés útján.

Az első pillanatokban egyes cigányok bosszút akartak állni a „fehéreken”. Hangoskodtak, fenyegettek egyes embereket. Komoly tettelegességre nem került azonban sor.

Mások a vagyon utáni vágyukat föld és házigényléssel akarták csillapítani. Csodálkozhatunk-e az örökös tengődésen élt emberek eme vágyán? Gazdálkodni a saját vagyonnal! A kitelepített németek vagyonából? Nem! 8 család kapott földet, ebből 4 család házat is kapott a faluban. Nagy szó volt ez akkor, 4 család beköltözött a faluba. Az első kitérés sikerült. Eleinte kételkedve fogadták a jövevényeket, de hamarosan bebizonyosodott: a cigány is olyan ember mint a többi.

1945-ben 4, 1950-ben 14, 1965-ben 29, 1970-ben 42 család lakott a faluban. Rendőr is lett a cigányból. Milyen érzés lehetett az, amikor rendőr lesz olyan, aki gyermekkorában remegve büjt el a „kakastollások” elől?

A tömeg nem látta a felemelkedés felé vezető helyes utat. Kezdetben a hivatalos szervek liberális felfogása is elősegítette a cigányság nagy részének tétlenségét. A fokozódó kitelepítések és rossz gazdasági évek megmozdították a cigányokat is.

1945-ben 5 ember dolgozott rendszeresen.

1955-ben 8 család mezőgazdasági munkából élt az államtól juttatott földön. 15 család tsz-tag volt. Állami gazdaságban dolgozott 6. Kereskedett 2. 15 rendszeres zenéléssel kereste kenyerét. Építőiparban dolgozott 7. Gépkocsivezető 2.

1960-ban 15 tsz-tag. Állami gazdaságban állandó munkás 7, idénymunkás 5 volt. Gépkocsivezető 2, földművelő 2, építőipari segédmunkás 17 volt. Kereskedelmi dolgozó 1, alkalmi munkás 19, zenész 11 volt.

1970-ben állami gazdaságban 9 tag. Idénymunkás 8, tsz 12, építőipari segédmunkás 26, aszfaltútép. 1, szabad foglalkozású 1, földművelő 2, autószerelő 1, autószervíz munkás 1, gépkocsivezető 3, vendéglátó m. 3, alkalmi munkás 18, nem dolgozó 2, csavarog 1, börtönben 1, vállalati nyugdíjas 2, tsz-nyugdíjas 3, szociális segélyes 10.

Nyugdíjas cigány 1945 előtt igen kevés volt. A dolgozók aránya a cigányok létszámához viszonyítva így alakult: 1945 1,9⁰/₀, 1955 17⁰/₀, 1960 19,9⁰/₀, 1970 21,9⁰/₀.

A munkaviszonynál nem vettem figyelembe a családtag dolgozót, ha a családban az apa keres. A munkaképes férfi cigányok között van még rendszeres munkát nem végző, ez azonban nem jelentős. Problémát jelent a nők munkavállalása. Ez országosan is több helyen probléma, tehát nem érinti a cigánylakosságot különösebben. Az állandó munkaviszony fegyelmet, pontosságot, erőt, ügyességet, kitartást követel a dolgozótól. Sok évi gyakorlással a cigány lakosság is rendelkezik majd e tulajdonságokkal.

Az állandó munkaviszony pénzt, betegbiztosítást, nyugdíjat, jótétet biztosít a dolgozónak. Nem szorul már rá a jómódúak döglött tyúk adományára az a gépkocsivezető, aki 3000 Ft körüli fizetést visz haza a feleségének. Az a mezítlábas cigánygyerek, aki a porban futott a gépkocsi után 1945 előtt, 1970-ben boldogan ül a volán mellett. Embernek számít, aki dolgozik, tervez és örül az életnek.

Lakásvizonyok

1945-ben 38, 1955-ben 71, 1970-ben 96 lakásban éltek. 1 lakásra 1945-ben 6,8, 1955-ben 4,5, 1970-ben 4 fő jut. Összehasonlításként 1949-ben:

V községben 1 lakásra	3,3
C községben 1 lakásra	4,2
S községben 1 lakásra	4,9

1949-ben V községben 2,4, C községben 3,2 és S községben 2,6 lakó jutott 1 szobára.

A versendi cigányság együttesen 1970-ben elérte a szobánkénti 2,8 lakos átlagot. C község 1949-es szintjét túllépte és erősen megközelítette V és S község átlagát. Ebből világosan látható, hogy a lakáshelyzet javulása a leglassúbb. Az új lakások létrehozása a nem cigány lakosság számára is a legnagyobb anyagi erőfeszítést jelenti.

A cigányság lakásviszonyainak javulása állami juttatott házak révén, régi rossz házak vásárlásával javult csak.

1969-ben indult OTP-akcióban 1969-ben 2-en, 1970-ben 3-an vettek részt. Az OTP által biztosított 36 000 Ft-os hitel öreg házak vásárlására ad csak lehetőséget. Sok rászoruló családnak ez is óriási segítség.

A saját erőből megvásárolt házak száma 3-szorosa a különböző módon szerzett házaknak.

A cigányság saját erőfeszítései árán is tud „honfoglalást” végezni. Az ivóvíz-ellátás 1945 előtt az alsó soron végig ásott kútból történt. A kutak nem voltak zártak. A vízszint a talajszinttől 2–4 m-re volt. Egy vödört kötélen kézzel engedtek le. A víz problémája csak az 1960-as években rendeződött. Az „Alsó” soron és a „Felső” soron egy-egy közkutat építtetett a Községi Tanács.

A faluban lakó cigányoknak átlag 2,1 lakásonként jut egy falusi kút. V község lakosságának kutakkal való ellátottsága nem sokkal jobb.

Higiéncia

A legrosszabb állapotoktól indultunk el. Ma már a „városban” 8, a faluban 18 mosógép van. A városban 6,7 családra jut 1 mosógép. A faluban 2,3 családra jut egy mosógép. Ki gondolta volna 25 évvel ezelőtt, hogy idáig eljutunk!

Csecsemőhalandóság

1945-ben 60⁰/₀-os a csecsemőhalandóság a cigányság körében.

év	született	meghalt	év	született	meghalt
1945	5	3	1958	16	1
1946	7	2	1959	8	1
1947	10	2	1960	18	–
1948	5	2	1961	16	–
1949	13	2	1962	9	–
1950	12	1	1963	8	1
1951	16	1	1964	10	–
1952	8	2	1965	12	–
1953	12	–	1966	13	–
1954	12	1	1967	5	–
1955	15	–	1968	10	1
1956	14	1	1969	11	–
1957	14	–	1970	5	–

Egy éves adat nem megbízható. Vegyünk 10 évet, pl. 1945-től 1954-ig 100 csecsemő született. 1 éves kora előtt meghalt. 16,16⁰/₀-os csecsemőhalandóság. Az országos átlag 1941-ben 11,5 volt. A cigány gyerekek halálozása tehát magasabb az országos átlagnál.

1955–1964-ig 128 csecsemő született és meghalt 4. Ez 3,1⁰/₀. Az országos éves átlag 1964-ben 4⁰/₀-os volt. A cigány csecsemők halálozása az országos éves szint alá csökkent!

1965–1970-ig 56 csecsemő született és meghalt 1. Ez 1,6⁰/₀. Az országos éves átlag 1969-ben 3,5⁰/₀! . . .

1955-ben tört meg a jég. A várandós cigányasszonyoknak több mint 50⁰/₀-a kórházban szült. 15 várandós anyából csak 7 szült otthon. Ettől kezdve már nem is idegenkedtek az intézeti szüléstől. A csecsemőhalandóság rohamos csökkenése első-sorban az egészségügyi ellátást igénybevevő cigányanyák érdeme. Kihaltak a varázslók is. Ilyen volt B. R. cigányasszony. Évről évre csökkent a babona hatalma, évről évre nőtt a szakorvosi ellátottság és a leendő anyák műveltsége.

Nem árt, ha végignézzük az éves országos csecsemőhalandóság átlagát. Erdemes figyelmet szentelni e jelenségnek.

1941	11,5 ⁰ / ₀	1964	4,0 ⁰ / ₀
1948	9,4 ⁰ / ₀	1965	3,8 ⁰ / ₀
1960	4,7 ⁰ / ₀	1966	3,8 ⁰ / ₀
1961	4,4 ⁰ / ₀	1967	3,7 ⁰ / ₀
1962	4,7 ⁰ / ₀	1968	3,5 ⁰ / ₀
1963	4,2 ⁰ / ₀	1969	3,5 ⁰ / ₀

Villany:

V. községben: minden 2,2. lakásban volt 1949-ben. S községben minden 5,7. lakásban. A „Városban” minden 1,8 és a faluban minden 1,01 lakásban. 1970-ben a versendi cigányok túlszárnyalták a V és S községi 1949-es állapotokat. A villany nemcsak fényt jelent, hanem lehetőséget a nagyobb műveltség, szórakozás és a könnyebb élet megteremtéséhez.

Bútorzat – felszerelés:

1945-ben nullától indulunk el. 1970-ben 7 gázkályhája volt a cigányságnak. C községben 14 gázkályha volt. Olajkályha 1 db volt 1970-ben.

Rádió 1970-ben C községben 97 db, a cigányságnak 50 db hálózati készüléke és 24 táskarádiója volt. Lemezjátszó 13 db. Tv-készülék C községben 1970-ben 26 db, a cigányságnak 36 db volt. Új világ tárul ki a „sötét” lelkekben. A televíziós készülékek abszolút számában és az 1 lakosra jutó arányszámban is lényegesen túlszárnyalta a cigányság C községet.

A tv hatása:

A cigányság meglátja elmaradottságát, de büszkén látja eredményeit is.

Hűtőszekrény csak 2 db volt a cigányságnak 1970-ben. A cigányság általában szereti a meséket és történeteket. A tv ilyen szempontból kiapadhatatlan forrása ilyen irányú érdeklődésüknek.

A mai legkorszerűbb bútorok is szép számmal találhatóak a cigányság lakásában.

Közlekedési eszközök

A kerékpárokat nem találtam érdemesnek az összeszámlálásra. Autótulajdonos 1, motortulajdonos 11 volt 1970-ben. Ez egészen biztosan gyengébb az országos átlagnál, de már van!

Műveltség

A műveltség megszerzésének első lépcsője az írás-olvasás elsajátítása. A cigányság analfabétizmusának alakulása a következő volt:

1930-ban	71,0 ⁰ / ₀
1941-ben	62,3 ⁰ / ₀
1945-ben	56,0 ⁰ / ₀
1949-ben	41,6 ⁰ / ₀
1960-ban	22,8 ⁰ / ₀
1970-ben	11,9 ⁰ / ₀ -a volt analfabéta.

Nézzük meg C községet!

1949-ben a lakosság	15,9 ⁰ / ₀ -a,
1960-ban a lakosság	12,0 ⁰ / ₀ -a analfabéta.

A cigányság C község 1949-es 15,9⁰/₀-os analfabétizmusával szemben 1970-re 11,9⁰/₀-os analfabétizmussal dicsekedhet. 25 év alatt évszázados elmaradást pótol!

1945-ben a 6. osztályt elvégezte	13-ból	2
1950-ben	15-ből	2
1950-ben a 8. osztályt elvégezte	15-ből	2
1955-ben	8-ből	1
1960-ban	10-ből	2
1965-ben ismeretlen ok	8-ből	9
1970-ben	14-ből	10.

Kevés tanuló végezte el a 6., később a 8. osztályt. A legdöntőbb ok talán a kisebbségi érzés a szülők részéről. A kilátástalanság. 1905-ben csak egyetlen cigánygyerek járt rendszeresen iskolába, D. J. 1945 után megváltozott a helyzet. Igen sokat tett a rendszeres iskolába járásért a volt igazgató elvtárs, Dékány István.

Reggelenként kiállt az iskola elé és az érkező cigánytanulóktól sorban kérdezte, ki van még otthon. Az otthonmaradt cigánytanulókért futárokat küldött. Fáradhatatlanul végezte ezt a munkát. Sajnos, többet nemigen tehetett. Sokszor mondta: „Ha csak itt van ez a cigánygyerek az iskolában, az is már valami.”

Ebből a valamiből igen lassan, 1970-re a következő végzettség alakult ki. 4 technikai végzettség érettségivel, 1 óvónői képesítés érettségivel, 1 gyógypedagógiai tanári diploma és 1 Marxizmus Egyetemi végzettség. A legmagasabb fokra D. M. és G. F. jutottak.

Összehasonlításképp C községben 1960-ban 2 személy 4 középiskolát végzett érettségivel, 2 személy érettségi nélkül és 2 személy főiskolai végzettséget szerzett. A közép- és főiskolai végzettséget tekintve a cigányság 1970-ben elérte C község 1960-as szintjét. Ennél szebb eredményt, ha mindent figyelembe veszünk, nem is kívánhatunk! . . .

8 újság jár rendszeresen a cigányságnak. Ez kevés. Reméljük, ez is fejlődni fog.

1945-ben hazánkban lerombolták azokat a mesterséges korlátokat, melyek akadályozták az őszinte emberi kapcsolatok létrejöttét. A mi társadalmunkban minden ember egyenlő. Az emberek műveltségi szintje között sincs már óriási különbség. Megváltozott az emberek világnézete is. Megváltoztak az erkölcsi „felfogások”. A polgári házasságkötés nélkül együtt élő férfit és nőt azelőtt „vad házasságban” élőnek nevezték. Az érvényes házasságon kívül született minden gyermek „törvénytelen” jelzöt kapott. Az új alkotmányi törvények a legőszintébb emberi kapcsolatokat törvényesítették.

Az a sok gátló akadály, amely 1945 előtt a házasságkötések létrejöttét akadályozta, egycsapásra megszűnt. Az emberek egymás közötti kapcsolata őszintébb és jobb lett. Ma már nem nevezhető erkölcsi vagy anyagi bukásnak, ha egy cigány egy nem cigánnyal köt házasságot, vagy életközösségre lép vele.

Az asszimiláció, ill. vegyes házasság természetes következménye az emberek megváltozott világnézetének és az új szocialista törvényeknek. 1945-től 1970-ig 18 vegyes házasság jött létre. A vegyes házasságból származó gyermekek közül egy sem házasodott vissza a cigányság közé. Az asszimiláció folyamata tehát nem szakadt meg, hanem napjainkban folytatódik.

1970-ben is volt még csavargó, börtönlakó, munkakerülő, tisztátlan cigány. Vannak, akik a felemelkedés hosszú és nehéz útjának különböző szakaszában megrekedtek. Pl. néhányan a régi cigány nevüket (mely ugyan magyar volt, pl. Sárközi, Kolompár, Dörömböző) más magyar névvel cserélték fel. Azt gondolták, ha megváltozik a nevük, úgy az emberek közötti szerepük is más lesz . . .

Vannak, akik a „Felső” sorból az „Alsó” sorba költöztek. Ott a „különbek” laknak . . .

Van, aki a legdivatosabb öltözékben jár, mert így akar „más” lenni . . . A felemelkedés legmagasabb fokára azok jutottak, akik méltókká váltak a párttagságra. A cigányság lélekszámának arányában képviselve van a községi tanácsstagok között. A cigányság 25 éves fejlődését a legtalálóbban egy dél-karolinai hegyvidéki közmondás fejezi ki: „Nem vagyunk azok, akiké lenni akarunk, nem vagyunk azok, akiké leszünk, de azok sem vagyunk, akik voltunk.”

TARTALOMJEGYZÉK

Oktatás – nevelés

<i>Dr. Székely Lajos:</i> Feladatok az iskolai egészségnevelés területén – – – – –	3
<i>Dr. Zukovits Imre:</i> Az iskolai oktatás gondolkodás-lélektani vonatkozásai – – – – –	9
<i>Kocsis József:</i> A tanulói személyiség megismerésének és fejlesztésének egységes folyamatáról –	18
<i>Krivánek Vilmos:</i> Ő – én – és mi együtt – – – – –	23

Népművelés

<i>Mészáros András–Antal Gyula:</i> A szabad idő kulturált eltöltésének helyzete és fejlesztésének lehetőségei Pécsen – – – – –	28
<i>Pálinkás György:</i> A megyében élő nemzetiségek könyvtári ellátása, olvasási kultúrája – – –	39
<i>Mezei József:</i> Közéleti magatartásra nevelés módszerei a klubban – – – – –	43
<i>Kigyós Sándor:</i> Ifjúság – szabad idő – klub – – – – –	50
Művelődési házak a szabad idő kulturált eltöltéséért – – – – –	53
(Szabó Ferenc, Nagymiklósi Ferenc, Lengyeltóti János, Major Mátyás, Korpa Sándorné, Hajdu Valéria)	
Együttműködés. (A mohácsi járás közművelődési koordinációja.) – – – – –	68

Bemutatjuk

A művelődésügy két kandidátusát – – – – –	72
---	----

Meditáció

<i>Bán Valér:</i> Pedagógiai tapasztalatok – – – – –	74
<i>Dr. Vigvári Mibályné:</i> A tanulói és a tanári munkaeredményesség fokozásának lehetőségei –	78
<i>Dr. Vastagh Zoltán:</i> Gondolatok az osztályfőnöki továbbképzésről – – – – –	81
<i>Lippenszky István:</i> Hogyan tovább a Műszaki- és Közgazdasági Propaganda Hónap szervezésében? – – – – –	86
<i>Marafkó László:</i> Nagyvárosaink pubertáskora – – – – –	89

Ismerd meg Baranyát

<i>Dr. Tóth István:</i> In memoriam – – – – –	91
<i>Dr. Szita László:</i> Papírmalom Pécsváradon a XIX. század elején – – – – –	93
<i>Bezeredy Győző:</i> Újabb adatok a Szabadságharc baranyai eseményeihez – – – – –	98
<i>Dr. Kenéz Sándor:</i> Füstös József volt vöröshadseregbeli főhadnagy életrajzi adatai – – –	106
<i>Madas József:</i> Pécs belváros hajdani vízvezeték-rendszeréről – – – – –	108
<i>Fejérdi József:</i> A versendi cigányság fejlődése 1945-től 1970-ig – – – – –	114
<i>Tartalom:</i> – – – – –	125

72-2574 Pécsi Szikra Nyomda – F. v. Melles Rezső
Készült 900 példányban